

UNIVERZITA TOMÁŠE BATI VE ZLÍNĚ
FAKULTA HUMANITNÍCH STUDIÍ
Institut mezioborových studií Brno

DIPLOMOVÁ PRÁCE

Brno 2010

Olga Firmentová

UNIVERZITA TOMÁŠE BATI VE ZLÍNĚ
FAKULTA HUMANITNÍCH STUDIÍ
Institut mezioborových studií Brno

Historie české penitenciaristiky

Diplomová práce

Vedoucí diplomové práce:
PhDr. Miloslav Jůzl, Ph.D.

Vypracovala:
Olga Firmentová

Brno 2010

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem diplomovou práci na téma „Historie české penitenciaristiky“ zpracovala samostatně a použila jsem literaturu uvedenou v seznamu použitých pramenů a literatury, který je součástí této diplomové práce. Elektronická a tištěná verze diplomové práce jsou totožné.

Brno 15. 3. 2010

.....
Olga Firmentová

Poděkování

Děkuji PhDr. Miloslavu Jůzlovi, Ph.D. za velmi užitečnou metodickou pomoc, trpělivost a cenné rady poskytnuté při zpracování mé diplomové práce.

Děkuji rovněž managamentu Věznice Plzeň a Věznice Valdice, za jejich podporu a spolupráci při prováděném výzkumu.

Olga Firmentová

Obsah

Úvod	3
Metody výzkumu	5
1. Historický pohled na penologii a penitenciaristiku.....	7
1.1 Věznění a vězeňství – základní pojmy	7
1.2 Středověké trestnice a káznice	9
1.3 Počátky vězeňství na našem území	9
1.3.1 Městské právo	11
1.3.2 Práva městská království českého	13
1.4 Trestry a jejich účinky v rakouských zemích až do roku 1918	14
1.4.1 Osvícenství	14
1.4.2 Tereziánské reformy	15
1.5 Rakousko-uherské vyrovnání	18
1.6 František Josef Řezáč	19
1.7 Formy a prostředky nápravy v poválečném a meziválečném období	20
1.7.1 Neklidné prvorepublikové období	20
1.7.2 Vězeňská zařízení v prvorepublikovém Československu	21
1.7.3 Třídy ve věznicích a trestnicích	22
1.7.4 Legislativní změny	23
1.8 Vězeňství v německém područí	26
1.8.1 Nacistické tábory	27
Dílčí závěr	28
2. Proměna vězeňství	33
2.1 Poválečné vyrovnávání účtů	33
2.2 Nástup komunismu a političtí vězni	35
2.3 Pokusy o reformování deformovaného vězeňství	39
2.4 Úpadek odbornosti v penitenciárních zařízeních	42
2.5 Dopad „sametové revoluce“ na české vězeňství	43
2.6 Vznik Vězeňské služby ČR a humanizace vězeňství	45
2.7 Koncepce rozvoje českého vězeňství do roku 2015	50
2.7.1 Filozofie trestu a strategické cíle koncipované v koncepci	50
2.8 Probační a mediační služba	54
2.8.1 Cíle činnosti PMS	55
Dílčí závěr	56

3. Empirická část.....	61
3.1 Věznice Plzeň – historický náhled	61
3.2 Věznice Valdice – historický náhled.....	65
3.3 Profesionální zkvalitnění personálu	67
3.4 Systém zacházení s odsouzenými	68
3.4.1 Výstupní oddělení	71
3.4.2 Specializovaná oddělení	72
3.4.3 Spirituální aktivity.....	73
3.5 Vyhodnocení výzkumu	74
3.5.1 Národnost, recidiva a trestné činy podle skutkové podstaty.....	75
3.5.2 Rodina a partnerské vztahy	77
3.5.3 Vzdělání a pracovní zařazení	79
3.5.4 Přehled a oblíbenost programů zacházení a volnočasových aktivit	81
3.5.5 Programy zacházení – Věznice Plzeň	82
3.5.6 Programy zacházení – Věznice Valdice	83
Dílčí závěr a zhodnocení hypotéz	89
Závěr	95
Resumé.....	102
Anotace	104
Klíčová slova.....	104
Annotation	105
Keywords	105
Seznam literatury a informačních zdrojů.....	106
Přílohy.....	109

„Trestati nepoctivé je málo, jestliže je výchovou neučiníme poctivými.“

Papež Kliment IX.

(Motto, jež je vytesáno do průčelí útulku sv. Michala v Římě, který sloužil od založení v roce 1703 i jako vězení).

Úvod

Lidé na základě svých instinktů a přirozeností, tak jako všichni živí tvorové, již od svého prvopočátku žijí ve skupině, v určité komunitě, ve které se řídí stanovenými pravidly a fungování dané komunity úzce souvisí právě s dodržováním daných pravidel, zejména pravidel chování. Každá komunita, později všechny velké i malé společnosti, prostřednictvím těchto pravidel vyjadřují své zásady a hodnoty, jež prezentují její cíle a základní principy. Začlenění jednotlivce do dané komunity či společnosti se děje prostřednictvím sociálních kontaktů, přijímáním návodů, vzorů, kultury – jazyka, tradic, zvyků a obecných zásad života uvnitř komunit, která si vytváří svůj normativní řád, jež představuje normativní očekávání a sociální normy. Sociální norma je obecným pravidlem chování, stanovující v daném sociálním útvaru schválený a sdílený způsob jednání, jehož dodržování je hodnoceno pozitivními nebo negativními sankcemi sloužícími k potvrzení a posílení sociální normy, resp. k posílení žádoucího chování (Večeřa, Urbanová, 2006).

Pojem sankce vychází z latinského *sanctio*, jež znamená schválení či potvrzení. Lze tedy říci, že pozitivní sankce potvrzují, schvalují a odměňují žádoucí formu chování, kdy je jedinec tímto způsobem stimulován k chování a způsobu života, jímž akceptuje normy dané komunity. Sankce, jak pozitivní tak negativní, můžeme z obecného hlediska rozdělit na náboženské, morální, neformální a formální. Sankcemi společnost vymáhá dodržování svých norem. Tím jednak hodnotí a potvrzuje jejich závažnost a zároveň uznává sankcionovaného jako příčetnou osobu, odpovědnou za své jednání, brání se proti nežádoucímu odlišnému chování, a tímto mechanismem zajišťuje vlastní chod a bezpečnost svých členů.

Lidská komunita v rámci sociální kontroly působí na jedné straně podpůrně a na straně druhé represivně. Sociální kontrola nejsou jen prostředky, kterými je zajišťována

vzájemná konformita s hodnotami, normami a potřebami dané společnosti, ale je to také proces, při kterém jsou lidem předávány jisté standardy a sociální vzorce chování (Večeřa, Urbanová, 2006).

S vývojem společnosti se mění i pojetí účelu trestu. Vše se odvíjí od úrovně právního vědomí společnosti, společenských, politických a ekonomických hodnot, neméně důležitá je pro pochopení účelu trestu i historická tradice a převládající filosofické směry. Lidská společnost si vytvořila ke své ochraně před patologickým chováním svých členů systém obranných mechanismů. Jeho součástí je i v moderní společnosti systém sankcí daný platným trestním řádem a zákonem, náprava je orientována na budoucnost pachatele i společnosti, naplněním spravedlnosti, a také především zdárné resocializace. Z tohoto pohledu tedy můžeme konstatovat, že pravidla chování a sankce jsou stará jako lidstvo samo, ideologie trestání se vine celou historií lidstva. S vývojem společnosti dochází jak k vývoji všech norem, tak i k vývoji sankcí, potažmo k vývoji trestů za nedodržování stanovených norem. Se vznikem státu dochází k centralizaci moci a postupně se formuje soubor norem, které definují zločin a trest, tedy dva protipóly odpovědnosti člověka za své chování a činy. Tím vzniká a formuje se trestní právo, kdy jsou trestněprávní sankce namířeny vůči protiprávním jednáním, která jsou pro společnost škodlivá a nebezpečná, přičemž trest je prostředkem sociální kontroly. V současné době je zákonná definice trestného činu upravena v ustanovení § 13 zákona č. 40/2009 Sb., trestního zákoníku: „Trestným činem je protiprávní čin, který trestní zákon označuje za trestný a který vykazuje znaky uvedené v takovém zákoně“. Trest v trestněprávním vymezení představuje jeden z prostředků státního donucení, jichž moderní demokratický stát používá při plnění svých funkcí a právní instituty fungují jako kontrolní a brzdící mechanismy před výkonem svévole.

„Funkce trestu se vyvinula od odplaty k nápravě. Odplata je zaměřena do minulosti a vztahuje se pouze k minulému činu, náprava je orientována na budoucnost pachatele i společnosti, naplněním spravedlnosti.“¹

Stav dnešního českého vězeňství a jeho vývoj od roku 1989 je zkráceným obdobím vývoje vězeňských systémů v západoevropských státech a USA po druhé

¹ Mezník, J. a kol., Základy penologie. Brno: Masarykova univerzita 1995, s. 4, ISBN 80-210-1248-X

světové válce. Přejít od liberalismu let šedesátých ke konservatismu let osmdesátých, k opětovnému pronikání liberálních myšlenek na přelomu let osmdesátých a devadesátých. Začátek třetího milénia přináší pro vězeňství nové zásadní podněty, jejichž důsledky postupují jakoby v protisměru k humanizačním snahám světového společenství. Nutnost spolehlivě věznit dopadené teroristy (naléhavěji vyvstala po 11. září 2001), stupňující se boj proti organizovanému zločinu a rovněž tak ve vězeňské populaci narůstající podíl obtížně přizpůsobujících se cizinců, vyvolávají potřebu znovu a důrazněji akcentovat princip bezpečnosti (Hála, 2005).

Postoj společnosti k vězňům, k vězeňství a problémům, které s výkonem trestu odnětí svobody souvisí, je značně nevyvážený a mnohdy utvářený pouze médii, jež prezentují zejména negativní poznatky z práce Vězeňské služby ČR, často naprosto nepodstatné, s ohledem na fungování systému vězeňství jako specifické sociální služby.

Co je vlastně trest, jaký účel plní? Byly a jsou tresty za provinění či vinu účinné? Jaké byly a jsou možnosti nápravy na našem území? Byla a je práce s odsouzenými ku prospěchu společnosti? Byl a je odborný vězeňský personál dostatečně připraven pracovat s odsouzenými tak, aby docházelo k jejich resocializaci? Tímto se zabývá penitenciariстика, která je součástí penologie a ve své práci se pokusím najít odpovědi na dané teze.

Metody výzkumu

Záměrem mé práce je poukázat v historickém přehledu na změny, které v průběhu let nastaly v nápravných zařízeních, jak se změnil hodnotový systém celé společnosti, ale i na to, jak se změnil přístup a vzdělání vězeňského personálu v průběhu staletí. V praktické části vlastní práce chci ve zkratce přiblížit historii dvou nejstarších vězeňských zařízení na našem území, a sice Věznice Plzeň a Věznice Valdice, jejich současnou profilaci a vzhledem k ní informovat o současných resocializačních a reedukačních programech. Na základě údajů získaných průzkumem se pokusím vyhodnotit účinnost daných programů zacházení s vězněnými osobami v praxi, tedy to, jak jsou odsouzení zařazení do výstupních oddělení připravování a připravení na život ve společnosti.

V sociálním výzkumu lze jen velice obtížně oddělit kvalitativní a kvantitativní metodu výzkumu, jelikož bez alespoň dílčího poznání sociálního prostředí, situací a vztahů, je dle mého názoru kvantitativní výzkum zavádějící, jsou to pouhá statistická měření. Z daného důvodu jsem ve výzkumu použila dotazníkovou metodu, a to jak dotazník osobní („A“), tak dotazník oblíbenosti programů zacházení a volnočasových aktivit a jejich využitelnost v „civilním“ životě („B“). V obou dotaznících se vyskytují otázky uzavřené, otevřené i škálové. Součástí praktické části je uvedeno i vyhodnocení provedeného průzkumu reedukačních aktivit, jež jsem provedla na vzorku odsouzených: Věznice Plzeň: výstupní oddělení (8 respondentů), specializované oddělení (12 respondentů), oddělení se zvýšenou ostrahou (20 respondentů). Věznice Valdice: výstupní oddělení (8 respondentů), specializované oddělení (12 respondentů), oddělení se zvýšenou ostrahou (20 respondentů).

Hypotézy ve výzkumu

1. Mají současné resocializační programy vliv na recidivu?
2. Jsou programy zacházení a volnočasové aktivity ve výkonu trestu oblíbené?
3. Existuje z pohledu odsouzených k dlouhodobým trestům odnětí svobody možnost využít získané znalosti z programů zacházení po propuštění z výkonu trestu?

1. Historický pohled na penologii a penitenciariistiku

1.1 Věznění a vězeňství – základní pojmy

Úvodem vlastní práce bych ráda objasnila několik základních pojmů, kterými se budu zabývat, a která se budou prolínat jak v historii, tak i v současnosti.

Trest – neboli sankce, je uvalení nějakého omezení, újmy, ztráty nebo bolesti, jímž oprávněná osoba vymáhá dodržování mravních, společenských nebo právních pravidel daného společenství. Tresty se vyskytují v právu, ve výchově, v náboženství, ve společenském životě a ve sportu. Trest může plnit čtyři základní funkce:

1. přispět k *nápravě* potrestaného (*výchovná, regulativní* funkce);
2. odradit či *odstrašit* jiné od podobného jednání (*preventivní* funkce);
3. *chránit* společnost před pachatelem (*ochranná* funkce – např. vězení);
4. obnovit spravedlnost, která byla přečinem narušena (*restaurativní, korektivní* funkce).

Věznění – pojem je odvozen od slova „vězeti“, což znamená zůstat, setrávat nebo zdržovat se na určitém místě, v určitém čase, zpravidla proti své vůli nebo vlastnímu zájmu. Vyjadřuje institucionalizovanou činnost státu v rámci platného trestního práva, jež je zaměřena na zadržování pachatelů trestné činnosti za účelem trestního řízení (výkon vazby) nebo jejich dočasnou či trvalou izolaci od společnosti spojenou s nápravou (výkon trestu). Vývoj vězeňství úzce souvisí s vývojem trestního práva a soudnictví, proto se pojem vězeňství vyskytuje ve spojení s různými přívlasky, např.: středověké, církevní, totalitní, české, evropské apod.

Subjekt věznění – neboli věznil, může být jednatel nebo skupina disponující fyzickou převahou a příslušnými technickými prostředky, jednající buď z vlastní vůle v soukromém zájmu, nebo na základě svěřené pravomoci ve veřejném zájmu, který je určován právním řádem.

Objekt věznění – neboli vězněný, je zadržovaný jednatel nebo skupina, a to jak v soukromém, tak i ve veřejném zájmu.

Sociální funkce vězeňství – výkonná součást trestního práva, kterou lze spatřovat v rovině:

pozitivní: preventivní funkce, korektivní funkce, ochrana hmotného a duchovního života společnosti;

negativní: uplatňování represivních podmínek (psychická a fyzická újma ve výkonu trestu).

Vězeňský systém – uspořádaný celek, zahrnující obecné a zvláštní podmínky věznění ve veřejném zájmu, které jsou upraveny zákonnými normami, vyjadřujícími obecné podmínky (požadavky na ubytování, hygienu, ošacení, stravování, zdravotní péči apod.) a zvláštní podmínky věznění (klasifikace vězňů, diferenciací zařízení, stupeň narušení a možnost nápravy apod.).

Penologie – (z lat. poena = trest, logicus = nauka) je nauka o ukládání, výkonu a účinnosti všech soudních trestů, tj. spojených i nespojených s odnětím svobody, včetně alternativních. Historická penologie se zaměřuje na ukládání, výkon a účinnost soudních trestů v minulosti se zaměřením na způsob zacházení s vězněnými osobami.

Penitenciaristika – penitenciární nauka (z lat. paenitentia = náprava) je naukou o výkonu a účinnosti trestu odnětí svobody z hlediska obecných a zvláštních podmínek, ale zejména použitých metod, forem a prostředků nápravně výchovné činnosti podle stupně dosažené nápravy u jednotlivých kategorií odsouzených. Vychází z poznatků vědních oborů aplikovaných na podmínky vězeňství (penitenciární psychologie, pedagogika, sociologie a právo) (Historická penologie č. 1/2006).

Dle Kalvodové lze v historii trestu odnětí svobody nalézt čtyři hlavní vývojové etapy:

- středověk – lze se již setkat s tresty spojenými se zbavením osobní svobody, nelze však hovořit o trestu odnětí svobody v jeho klasické podobě,
- polovina 16. století – postupné prosazování vězení jako výkonu trestu,
- konec 18. století – vznik a rozvoj klasické podoby trestu odnětí svobody; trest odnětí svobody získává dominantní pozici v sankčních systémech,
- od 50. let 20. století do současnosti – nový trend v přístupu k výkonu trestu odnětí svobody, trest odnětí svobody pomalu ztrácí své dominantní postavení, nastupují alternativy².

² Kalvodová, V., Postavení trestu odnětí svobody v systému trestněprávních sankcí, MU, Brno, 2002

1.2 Středověké trestnice a káznice

Dříve, než se budu zabývat tresty a vězeňskými zařízeními v období středověku, jen okrajově zmíním starověk, kdy byl trest chápán především jako určitá msta nebo odplata viníkovi. Z trestů převládal především trest smrti a tělesné tresty, k nim můžeme přiřadit ještě otroctví, jež znamenalo zbavení svobody a lidských práv, například ve starém Řecku a Římě byl otrok degradován na věc. Římané užívali instituty podobné novodobému pojetí trestu odnětí svobody – vyloučili pachatele ze společnosti (institut tzv. psance, později institut dočasného či trvalého vyhnanství včetně ztráty občanských a majetkových práv). Věznice sice existovaly, ale plnily spíše účel zajišťovací. I tak ale v těchto temných dobách lze vystopovat první kroky humánních gest, jakými jsou například omilostnění či amnestie. Již starověcí Řekové u zvláštních příležitostí, jakými byly hry na počest všech bohů, zvaných Panthenea nebo ve středověku například v Janově, na některé církevní svátky – Velikonoce, Vánoce a na svátek sv. Jana, propouštěli provinilce na svobodu.

1.3 Počátky vězeňství na našem území

Počátky vězeňství na našem území spadají do prvního tisíciletí n. l., prvním vězněm na našem území, odsouzeným na doživotí, byl velkomoravský kníže Rastislav, zajatý roku 870 Franky a odsouzený Ludvíkem Němcem, obdobně tak i biskup Metoděj. Po rozpadu Velkomoravské říše v roce 906 se ve středoevropském prostoru začal formovat český stát pod vedením mocného rodu Přemyslovců a k jeho řízení byly postupně vytvářeny státní a církevní instituce, soudnictví bylo ponecháno v rukou kmenových knížat a vznikající šlechty. Převládalo zvykové právo z dob nejstaršího slovanského osídlení na našem území, obohacené o byzantskou právní normu „Zakon sudnyj ljudem“, jež na naše území pronikla v 9. století s křesťanskou misí Konstantina a Metoděje, a které v souladu s dobou stanovovalo velmi drastické tresty. I na našem území to byla zpočátku církev, která se domáhala, aby stát trestal porušování křesťanských mravních zásad, výrazem toho byla Dekreta Břetislavova z roku 1039 (Památník, 1999).

V raném středověku se trest dlouhodobého vězení příliš neužíval, šlo především o rychlý, obvykle krutý trest, neboť lidský život v tomto období neměl velkou váhu, byly spíše využívány tresty ve smyslu „oko za oko, zub za zub“. Krevní msta a obyčejové právo jsou typickými rysy raného středověku, v pozdním středověku lidstvo „postoupilo“ téměř k vrcholu mučení, týrání a věznění provinilců. Účelem trestu ve feudální společnosti bylo zastrašování a veřejně vykonaný drastický trest měl zastrašit potencionální pachatele. I ve středověku má vězení spíše funkci zabezpečovací či administrativní, přeneseně se dá mluvit o plnění funkce vazby. Toto ovšem neplatilo pro příslušníky šlechty a význačné osobnosti. Těm se na život nesahalo ani se nijak nemrzáčili, ti byli odsuzováni spíše k dlouhodobému žaláři. Výkonem českého středověkého soudnictví byli pověřeni správci panovnických sídel a do jejich pravomoci tudíž spadalo i vězeňství. Na hradech se nacházely, obvykle v jeho podzemních částech, prostory určené pro vězení. Šlechta se ve většině případů mohla z vězení tzv. vyručit, čili poskytnout záruku, že se k soudu dostaví, vlastně již tehdy šlo o základy dnešní moderní kauce (Kaleidoskop, 2007).

Vliv západoevropského latinského práva sílí na našem území po roce 1212, kdy český kníže Přemysl I. získává dědičný královský titul. Jeho syn Václav I. a zejména vnuk Přemysl Otakar II. vytváří podmínky pro rozvoj měst, která jsou zakládána podle norimberského nebo magdeburského práva, vzniká systém středověkého soudnictví, opírající se o vrchnostenské, církevní a městské soudy.

Rozvoj trestního práva nastal až v době stavovské monarchie, kdy byly přejímány starší trestněprávní normy, ale současně se tvořily nové, jež chránily feudální stát, církev, náboženství, právní řád a státní aparát (<http://trestni.juristic.cz/30486/clanek/trest2>).

1.3.1 Městské právo

S rozmachem měst, od konce 13. století, nastala na našem území změna ve vězeňství. Za jeden z hlavních znaků institucionálního středověkého města je obecně chápáno právo na městský soud (*ius iudicii*), který zaručoval dodržování všech ostatních práv a svobod, obyvatelé města získali právo (*ius civile*), jež je ustanovovalo plnoprávními měšťany. Městské právo obvykle platilo v obvodu městských hradeb, ale mohlo se také vztahovat na předměstí a blízké vsi, aniž by jejich obyvatelé získali postavení měšťanů (tzv. mílové právo). Osobních svobod nabývali nejen měšťané, ale všichni, kteří ve městě dlouhodobě pobývali. Městskému právu podléhali všichni obyvatelé města, pokud nespádali pod jinou, církevní či světskou vrchnost (<http://apelacnisoud.webzdarma.cz/texty/mesta.html>).

V souvislosti se vznikem městské samosprávy dochází i v oblasti soudnictví k přenosu správy a výkonu části spravedlnosti na města, a tedy i k budování městských vězení, jež zpočátku spravoval rychtář. Nejdůležitějším úkolem rychtáře bylo zajistit bezpečnost ve městě, což zahrnovalo policejní práci, zodpovědnost za šatlavu a řešení drobnějších deliktů soudní cestou. Prvními rychtáři byli jmenováni lokátoři (zakladatelé města), a to v případě královských měst panovníkem, nebo jinou vrchností v městech poddanských. Rychtářský úřad přinášel rychtáři velký zisk zejména z podílu na soudních poplatcích a pokutách, ale i dávky plynoucí z masných krámů, lázní, různých cel, trhů a jarmarků, z městských vsí, polí a rybníků. Postupně však pravomoci rychtáře přecházely na městskou radu a purkmistra, jež soudili, a spravedlnost vykonával kat. Vězení se začalo diferencovat podle závažnosti zločinu, ve městech se vyvinula vězení různého druhu, a to pro členy městské obce, pro lehčí provinilce a pro těžké zločince a vrahy. Obvykle tedy šlo o třístupňovou diferenciaci vězení:

- **Přední šatlava**, nebo-li městské vězení či přední vězení – byla určena výhradně pro měšťany za lehčí přestupek; obvykle měla cela okno do ulice, byla poměrně slušně vybavená (pec, stůl, lavice) a pokud si vězeň připlatil, měl také slušné jídlo; příbuzným byl umožněn celodenně přístup do vězení, mnohokrát se zde odehrávaly i nezřízené, bujaré pitky.
- **Šatlava**, nebo-li birdovna či zadní světnice – sloužila k zajištění měšťanů, kteří spáchali nějaký hrůzný čin a také k zajištění tuláků, žebráků či poddaných z okolí; pobyt zde byl méně příjemný, vězni byli kováni do řetězů, ke stěně nebo klády; místnost neměla okna, jídla bylo málo.

- **Sklep**, nebo-li žalář či dolní světnice – umísťovali se sem nejtěžší zločinci, dále ti, kteří napadali biřice a také ti, u kterých byl předpoklad, že je osvobodí členové jejich původní tlupy; vedl do něj jediný otvor ve stropě, jímž byl vězeň spuštěn dolů na provaze, jediným vybavením byla sláma na podlaze či staré hadry (Kaleidoskop, 2007).

Z nařízení papeže Inocence III. vznikají od 12. století klášterní vězení, v nichž jsou umísťováni porušovatelé církevního řádu, později vzniká vězení inkvizice, neboli vězení kajcníků, ve kterém byli provinilci připravováni na náboženský obřad upálení na hranici. Soudní procesy s kacíři a čarodějníky probíhaly v Evropě ve dvou vlnách, ve 13. a 15. století, za podpory papežů římskokatolické církve. Na našem území hořela první hranice v roce 1581 v Olbramovicích na Moravě a po ní následovaly další. Celá lavina tzv. čarodějnických procesů se dala do pohybu v polovině 17. století na severní Moravě v důsledku působení inkvizitora Františka J. Bobliga z Edelstadtu. Jeho obětí se stal i katolický kněz a vzělaný šumperský děkan Kryštof Alois Lautner (http://is.muni.cz/th/84460/pdf_m/6_System_vezestvi.txt).

Do 18. století byly na našem území užívány iracionální důkazní prostředky, tzv. ordály neboli boží soudy, jež existovaly ve dvou formách (vodou a železem) a podílelo se na nich zejména duchovenstvo. Pachatelé v závislosti na závažnosti činu hrozil buď trest smrti, nebo trest mrzačící a zneuctující. Mezi mírnější formy patřilo stětí a oběšení, ovšem existovaly i mnohem drastičtější formy, a sice upálení, zahrabání za živa, rozčtvrcení či lámání v kole, jež bylo považováno za obzvláště potupný trest. Postavení obviněných, popřípadě obžalovaných bylo svízelné, neboť důkazní břemeno bylo na jejich straně, sami museli prokazovat svoji nevinu.

1.3.2 Práva městská království českého

Co se týče trestů, tak ucelený systém v českém feudálním právu neexistoval. V roce 1579 byla vydána „Práva městská království českého“, sepsána pražským kancléřem Pavlem Kristianem z Koldína, který v něm využil znalosti zemského práva, sněmovních usnesení a také prvky římského práva upraveného k domácím účelům. Zákoník obsahoval právní předpisy, které v podstatě upravovaly veškerý život obyvatel města i jeho správu a soudnictví. Podle uvedeného zákoníku bylo patrné, že hrdelních trestných činů, které byly trestány trestem smrti, byla celá řada, včetně trestných činů bigamie, cizoložství, kacířství a čarodějnictví (Památník, 1999).

„Koldínův zákoník“ v městském právu rozlišuje pět skupin trestů: ztráta cti, vypovězení, vězení - dočasné nebo doživotní, pokuty a trest smrti. Trest svůj nápravný účel v tomto období příliš neplní. Objevuje se pouze u trestů krátkodobých s odnětím svobody a u trestů peněžitých či nucených prací. Nejprísnějším byl trest smrti, který ukládala stavovská justice, a byl poměrně často užívaný. Jako další tělesné tresty se užívaly různé tresty zmrzačující, bití a mrskání. Užívaly se i tresty zneuctvující - především vystavení na pranýř. Dalšími tresty byly: prohlášení za psance, vypovězení jako trest omezující osobní práva pachatele, tresty majetkové. Dá se říci, že užívání trestů zcela odpovídalo zájmům vládnoucích vrstev. Odstrašující poslání trestů ovšem neplnilo příliš svoji funkci a nevedlo ani k poklesu kriminality. Možnosti bohatých vrstev vykoupit se nebo dosáhnout omilostnění vedlo k poklesu významu soudců a jejich autority a rozsudků. Trestní právo v době stavovské bylo ovlivněno některými faktory, jako bylo husitské hnutí (15. století), rozpory mezi feudály a poddanými, pokusy o kodifikaci práva šlechtického a městského, rozpory mezi stavy vzájemně a mezi stavy a panovníkem, koexistence dvou církví, která ovlivňuje a komplikuje poměr mezi feudálním státem a církvemi. Tyto faktory ovlivnily nejen trestní právo jako takové, ale i celý, v dané době existující, právní stavovský řád (<http://trestni.juristic.cz/30486/clanek/trest2>).

V 16. století vznikl v českých zemích zvláštní typ vězení (na Pražském hradě a Hradci Králové) – vězení pro dlužníky a náklady vždy nesl věřitel. Existovala i smluvní forma ručení za závazky osobní svobodou, tzv. ležení, kdy dlužník i se svou

čeledí musel po věřitelově vybídnutí pobývat v hostinci do doby, než sehnal peníze potřebné pro splacení dluhu (Černíková, Sedláček, 2002).

Krom tohoto typu vězení existovala i hradní vězení (Křivoklát, Pímda) pro tzv. „politické“ vězně, čili pro rebely a odpůrce panovníka. Postupně, po vzoru zahraničních, zejména středomořských států, začali být odsouzení vnímání jako významný zdroj práce, který se dal využít. Jednalo se vždy o doživotní výkon trestu formou galejí a nucených prací. České soudy tento trest využívaly (podle nařízení z roku 1684) například na stavbu pevností proti Turkům a na galeje na Dunaj (Kaleidoskop, 2007).

1.4 Tresty a jejich účinky v rakouských zemích až do roku 1918

1.4.1 Osvícenství

V barokním období, zvolna od konce 17. století si razilo cestu přesvědčení, že vězení nemá být tak surové a ozývaly se hlasy proti nelidskému zacházení s vězni. Konec inkvizičním procesům učinily osvícenské myšlenky, s osvícenstvím proniklo do soudnictví „světlo“ a přineslo myšlenku humanizace trestu a trestání. Osvícenství je intelektuální hnutí, životní postoj a filozofický směr 18. století, který znamenal převrat ve vývoji evropského myšlení. Je odmítavou reakcí na barokní religiozitu, proti níž staví vlastní prostředky a možnosti člověka: racionalismus, logiku a humanismus. Příznačný pro osvícenství je kult rozumu (racionalismus), v jehož jménu osvícenci hlásali práva přirozeného člověka, včetně humanizace trestu a trestání. Vytvořili vlastní duchovní, etické a estetické principy, do té doby neznámé, které daly základ mj. dnešním konceptům občanské svobody a rovnosti, demokracie, pokroku a lidských práv. Francouzský právník a filosof Montesquieu formuloval podstatný požadavek nezávislosti soudců, požadavek právní jistoty a zákonnosti, zásadu proporcionality mezi trestem a trestným činem a poukazoval zvláště na nutnost výchovné funkce trestu.

(<http://cs.wikipedia.org/wiki/Osv%C3%ADcenstv%C3%AD>).

Za nejvýznamnější osobnost, která se zabývala v době osvícenství vztahem mezi trestem a trestným činem, je považován představitel tzv. přirozenoprávní školy (někdy uváděné též Klasické školy trestního práva), italský markýz Cessare de Beccaria, jenž byl odpůrcem krutých trestů. Byl přesvědčen, že účelem trestu není způsobovat utrpení,

ale ochránit společnost. Ve svém nejznámějším díle „Dei delitti e delle poene“ – „O zločinech a trestech“ (první vydání anonymně v Monaku roku 1764) kritizuje soudobý neutěšený právní stav. Obecně a srozumitelně uvádí, že účelem výkonu trestu je odstrašení ostatních občanů od páčání trestní činnosti, že lze uložit jen zákonem stanovený trest, jež má být veřejné povahy, rychlý a zločinu přiměřený, prosazoval zásadu žádný zločin bez zákona a žádný trest bez zákona. Hlavní důvod proti trestu smrti vidí v možnosti justiční vraždy. Jeho myšlenky výrazně ovlivnily evropské trestní zákonodárství, inspirovaly Josefa II. k reformě justice v rakousko-uherské monarchii, měly dopad na ústavu a trestní soudnictví USA, ale i Listinu práv a svobod (omezení trestu smrti, veřejné konání přelíčení, presumpce nevin, zavržení tortury apod.). Díky tomu lze říci, že vliv tohoto nadčasového díla je patrný dodnes (http://cs.wikipedia.org/wiki/Cesare_Beccaria).

1.4.2 Tereziánské reformy

Na území našeho státu platil tzv. „Koldínův“ zákoník z roku 1579 a trestní právo bylo dále obsaženo v Obnoveném zřízení zemském, českém i moravském. Trestní zákoník Josefa I. z roku 1707 měl jen subsidiární (podpůrnou) platnost. Nástupem Marie Terezie na trůn začaly postupně probíhat reformy v celé monarchii, na jejímž území se nacházely i české země. Po reformě správní doznala i justice reformních změn. Byl vydán nový trestní kodex „Constitutio Criminalis Theresiana“ (1768), kterým byl omezen trest smrti, v roce 1776 byla zakázána tortura, neboť dle spisu „O odstranění mučení“ sepsaného prof. Josefem Sonnenfelsem, používání útrpného práva (tortury) nevedlo v minulosti k nalézání práva, nýbrž v řadě případů končilo justičními omyly. Nejprísněji byly trestány zločiny proti Bohu, náboženství a církvi, panovníkovi, státní správě a státu (Malý, 1999).

Na tereziánské reformy navázal v roce 1787 „Všeobecný zákoník o zločinech a trestech za ně“ císaře Josefa II., jež znamenal nový směr ve vývoji trestního práva. Vycházel z požadavku osvícenských právníků, aby zločin i trest byl přesně vymezen zákonem (zásada: „Nullum crimen nulla poena sine lege“) a při stanovení trestů ze zásady úměrnosti mezi nebezpečností deliktu a přísností trestu. Výkon trestu měl vést k nápravě pachatele, trest smrti byl nahrazen doživotním uvězněním v pevnosti (mohl

být použit pouze v případě stanného práva) a všeobecně byl zaveden trest vězení, neboli trest odnětí svobody, která byla v souladu s tehdejšími osvícenskými názory považována za nejvzácnější statek člověka. V nastoleném trendu pokračoval i „Zákoník o zločinech a těžkých policejních přestupcích“ z roku 1804, jež požadoval jako předpoklad zločinu zlý úmysl pachatele a vylučoval jeho trestní odpovědnost v případě nepřítetnosti nebo pro nedostatečný věk (14 let), při neodolatelném donucení, náhodě, nedbalosti nebo nevědomosti následků.

V zákoníku byly ustanoveny tři stupně vězení:

- **Nejtěžší vězení** – odsouzenec byl držen v přísné izolaci, nesměl s nikým mluvit, byl zakovaný kolem boků do železné obruče a pevně připoutaný ke stěně, pohybovat se mohl pouze omezeně, neboť na nohou měl těžká železa, potravu vězně tvořil jen chléb a voda.
- **Tuhé vězení** – odsouzený měl lehčí okovy a dvakrát v týdnu dostával k jídlu navíc půl libry masa.
- **Vězení zmírněné** – odsouzený mohl pod dozorem dozorce přijímat návštěvy, obvykle nebyl přikován, dostával lepší stravu, a pokud se jednalo o politického vězně, směl si za vlastní peníze kupovat potravu.

Další zákonnou úpravou byl kriminální soudní řád z roku 1788, který stanovoval pravidla zacházení s vězni – přiznává jim možnost výdělku, vlastní stravování, zabezpečení lékařské péče a byla v něm zakotvena i možnost předčasného propuštění z vězení, a to u vězňů, kteří se dobře chovají, a proto se očekává jejich polepšení.

Revoluční rok 1848 přinesl také změnu soudnictví a vězeňství, vrchnostenské soudy byly definitivně zrušeny a s nimi i vrchnostenská vězení. Započalo se s budováním nových věznic podle tzv. pavilónového systému s vnějšími celami, kdy cela měla z vnější strany zamřížované okénko a z vnitřní strany ocelové dveře. Tato podoba vězeňské cely se v podstatě zachovala dodnes. Po roce 1850 dochází k zestátnění vězeňství, fungují okresní soudy a při nich také vězení okresních soudů (Kaleidoskop, 2007).

Vývoj trestního práva na území habsburské monarchie byl završen v roce 1852 za vlády císaře Františka Josefa I. vydáním zákona č. 117: „Zákon o zločinech, přečinech a přestupcích“, kterým došlo k definitivnímu zestátnění vězeňství a jenž

z předchozích norem odstranil některé feudální přežitky a rozlišil delikty na zločiny, přečiny a přestupky.

- Přečiny a přestupky, jako méně závažné delikty, byly trestány peněžitou pokutou, propadnutím zboží, ztrátou práv, bitím, vězněním a vypovězením z určitého místa, země nebo celého státu. Trest vypovězení mohl být uložen pouze cizinci, tresty do jednoho roku se měly odpykávat ve vězení.
- Za zločiny byl ukládán trest smrti, vykonávaný oběšením, dále žalář nebo těžký žalář a pobyt v nich byl vyměřován od 1 roku do 24 let nebo na doživotí. Trest žaláře byl vykonáván výlučně v zemských trestnicích (pro muže Kartouzy, Bory, Mírov, Svatováclavská trestnice v Praze, pro ženy trestnice v Řepích) a mohl být zosťřen i temnicí, tělesným trestem či vypovězením ze země. Trest těžkého žaláře s okovy na rukou a nohou byl zrušen až v roce 1867.

Trestanci byli diferencováni do tří tříd, které byly odstupňovány různými výhodami. Vzdělávání bylo povinné pro trestance, kteří neměli elementární vzdělání a nepřekročili určitý věk. Větší část výdělků práce vězňů připadala státu, vězňům se však připisovala pouze určitá částka, tzv. pensum, jejíž výše se řídila třídou, do které byl trestanec zařazen a také jeho zručností. Polovinu tohoto nadvýdělků mohl použít trestanec sám pro sebe, neboť stravování bylo ve vlastní režii, druhá část nadvýdělků se mu vyplácela při ukončení trestu (<http://tisk.juristic.cz/35610/tisk/old>).

Císařské nařízení č. 96 ze dne 20. 4. 1854 bylo základní právní normou pro policejní činnost zeměpanských orgánů. Tento patent, protože dovoľoval užívání tělesných trestů, byl označován jako "výpraskový" (Historická penologie č. 1/2008).

Významnou změnu ve vězeňství zaznamenal roku 1865 zákon číslo 109/1865 říšského zákoníku. Tento zákon poprvé začlenil správu vězeňství pod ministerstvo spravedlnosti (do té doby spadalo do kompetence buď státního ministerstva, nebo ministerstva vnitra). Věznice neměly právní subjektivitu a rozhodovala za ně buď nově zřízena státní zastupitelství, nebo přímo ministerstvo spravedlnosti. Tímto zákonem byl nově zřízen úřad generálního inspektora věznic a instituci státního zastupitelství, ovšem za dva roky byl úřad generálního inspektora zrušen a nejvyšší správu vězeňství od té doby obstarávalo ministerstvo spravedlnosti. Zákon stanovil také organizaci vězeňských zařízení, v čele stojí ředitel, který navrhuje jmenování dalších zaměstnanců a má disciplinární pravomoc. Hospodářskou stránku vězení vede správce, jemuž podléhají

kancelářské síly a adjunkt. Personál vězeňského ústavu dále zpravidla tvoří: učitel, lékař, duchovní správce, inspektor vězeňské stráže, vrchní dozorcí, dozorcí a pomocní dozorcí. Zcela novou funkcí se stává domácí komisař ústavu, který měl provádět dozor nad výkonem trestu, nad činností správních úředníků a dozorcí stráže. Jeho povinností bylo také dvakrát měsíčně navštívit vězeňské zařízení uvnitř, provést kontrolu, učinit o tom zápis a ten odeslat na ministerstvo spravedlnosti. Velmi často však domácí komisař svoji funkci vykonával jen zcela formálně (Kaleidoskop, 2007).

1.5 Rakousko-uherské vyrovnání

Po Rakousko-uherském vyrovnání (1867) se vězeňství vyvíjelo dál odděleně, společná zůstala jen ministerstva financí, armády a zahraničí. Již rok vyrovnání přinesl nařízení, které rušilo výkon trestu těžkého žaláře s okovy na nohou a ministerským výnosem byli definováni političtí vězni jako osoby odsouzené za trestné činy velezrady, rušení veřejného pořádku, vzpoury z politických důvodů a tiskové trestné činy. Mezi výhody politických vězňů patřilo právo mít vlastní oděv, zvláštní stravu a neplatila pro ně povinnost pracovat. V roce 1872 byl zákonem číslo 43 upraven i výkon samovazby, v němž je stanovena délka samovazby při krátkodobých (do 18 měsíců) a dlouhodobých trestech. Další zákon z roku 1873, známý pod číslem 108, jako zákon proti tulákům a zahalečům, umožňoval postavit propuštěné vězně pod policejní dohled, a to až na tři roky. Možnosti tohoto zákona se daly lehce zneužít proti politickým odpůrcům. Lze konstatovat, že i přes dlouhý reformní proces nebyla situace ve věznicích nijak dobrá, zejména v důsledku chudé stravy a slabé zdravotní péče dosahovala úmrtnost ve věznicích téměř jednu desetinu všech odsouzených.

Krom věznic a trestnic disponovalo Rakousko-Uhersko dalšími vězeňskými zařízeními:

- **Donucovací pracovny** – bez trestního rozsudku byly zde umístovány osoby ohrožující veřejnou a soukromou bezpečnost
- **Robotárny** – bez soudu zde mohli být umístění propuštění trestanci, a to až na 3 roky
- **Polepšovny** – byly určeny pro mladistvé ve věku do 18 let, kteří původně měli být předáni do donucovacích pracoven. Tyto ústavy zřizoval stát, ale také soukromé osoby (Králíky – pro chlapce do 14 let, Opatovice – pro mladíky od 14 do 18 let, Kostomlaty – pro dívky do 18 let).

Významným zlomem nejen pro vězeňství a soudnictví byl rok 1914 a vypuknutí první světové války. Na nastalou situaci reagoval stát tím, že řada trestných činů byla vyňata z jurisdikce civilních soudů a přidělena soudům vojenským. Ve věznicích se ocitly stovky odpůrců války a monarchie, mnohdy byly vynášeny i rozsudky smrti. K částečné změně dané tíživé situace došlo teprve v roce 1917, když byla obnovena činnost parlamentu, jež zrušil všechny rozsudky vojenských soudů. Následný rozpad Rakouska-Uherska v roce 1918 ukončil jednu etapu v dějinách vězeňství (Kaleidoskop, 2007).

1.6 František Josef Řezáč

Nepopíratelným reformátorem nejen českého vězeňství, ale rovněž tak i školství, byl v období panování habsburské monarchie František Josef Řezáč (1819-1879). Studoval na filosofické a teologické fakultě v Praze a v roce 1847 nastoupil duchovní službu v ústavu slepců v Praze. Rušný rok 1848, jehož dění se F. J. Řezáč horlivě zúčastnil, ho přivedl do vězení. Po svém propuštění byl pražskou konsistoří jmenován duchovním správcem ve Svatováclavské trestnici. Roku 1853 podnikl rozsáhlou cestu po rakouských věznicích, zde našel inspiraci pro své úvahy o zlepšení podmínek vězeňství, jež sepsal ve studii „Vězeňství v posavadních způsobech svých s návrhem o zdárnějším trestání a polepšování zločinců“. V dané studii se jednoznačně přiklonil ke snahám po humanizaci vězeňství a k myšlence výchovy vězňů a již tady zaznívá v současnosti aktuální myšlenka výkonu alternativních trestů. V roce 1863 se vzdal místa duchovního správce a dále se věnoval školství a obhajobě národních zájmů, neboť právě ve vzdělání viděl klíč k prevenci kriminality. V rámci své poslancecké činnosti v zemském a říšském sněmu se věnoval zlepšování právního postavení českých občanů habsburské monarchie a snahám po vytvoření celistvé soustavy českého školství. Odkaz F. J. Řezáče je i dnes živý a výmluvný, neboť akceptuje sociální hledisko delikvence, klade velký důraz na řešení delikvence výchovným působením a zvýšenou výchovnou péčí, včetně určité formy sociálního zabezpečení. Jeho myšlenky o vzdělávání a výchově vězňů byly součástí snah kulturního světa po humanizaci vězeňství a jejich formulace představuje základní kámen našeho vězeňství v devatenáctém století (<http://web.mvcr.cz/archiv2008/casopisy/s/2001/0015/15naz3.html>).

1.7 Formy a prostředky nápravy v poválečném a meziválečném období

1.7.1 Neklidné prvorepublikové období

První Československá republika, jež vznikla na podzim roku 1918 na troskách rakousko-uherské monarchie, musela od svého počátku tvrdě bojovat o svoji podobu. Státní hranice měly být s konečnou platností stanoveny na poválečné mírové konferenci a nebylo pochyb, že výsledná podoba hranic určí další osud mladé republiky. Slovensko, jako bývalá součást Uherska, se sice 30. října 1918 vyslovilo pro společný stát s Čechy, ale nová maďarská vláda, vedená Károlyim, považovala nadále Slovensko za integrální součást maďarského státu. Státní převrat v Maďarsku, následovaný vojenskou akcí proti Slovensku, měl za následek vyhlášení Slovenské republiky rad v Prešově (měla jen krátké trvání od 16. června 1919 – 7. července 1919). Konečná podoba slovenských hranic byla dořešena Trianonskou smlouvou (4. června 1920), české hranice byly odsouhlasené o rok dříve, a to s Německem 28. června 1919 a s Rakouskem 10. září 1919. Nově vzniklá Československá republika převzala v roce 1918 od rozpadajícího se Rakouska-Uherska vězeňství ve velmi bídém stavu, postupně však začala s jeho nápravou, zejména v zacházení s vězni, kde se od tradice pouhého drilu a základního vzdělávání přešlo k výchovnému a kulturně mravnímu působení na vězně (Hála, 2005).

Po vyhlášení Československa byl prvotně převzat penitenciární systém z dob rakousko-uherského mocnářství tzv. recepční zákon, který pro zajištění klidu a pořádku ponechal prozatím v platnosti „stoletý“ trestní zákon č. 117 říšského zákoníku (vstoupil v platnost 27. května 1852) a včetně svých novel platil v českých zemích až do roku 1950. Dále byla přejata nařízení, státní instituce i systém věznic, trestnic, donucovacích pracoven a polepšoven. Na Slovensku zůstal v platnosti zákoník z roku 1878, používaný v uherské části monarchie. Po vzniku Československé republiky nastala na Slovensku kritická situace, kdy celé vězeňské kolektivy odmítly sloužit novému státu a složit slib věrnosti Československé republice. Týkalo se to zejména území, kde převládala maďarská národnostní menšina. Stejně tak, řadu zaměstnanců, hlavně v řídicích funkcích, nebylo možné převzít do služeb nově vzniklé republiky. To vše způsobilo na Slovensku nedostatek zaměstnanců a situace obvykle vyřešili čeští občané, kteří doma

ne našli uplatnění. Vedle těchto českých vedoucích pracovníků teprve vyrůstali funkcionáři slovenští (Hála, 2005).

1.7.2 Vězeňská zařízení v prvorepublikovém Československu

Československá republika měla v době svého vzniku šest trestnic určených k trestům odnětí svobody od jednoho roku až po doživotí, k polepšovací výchově chlapců sloužil Komenského ústav v Košicích a Mikulově, jedna trestnice v Řepích byla určena pro ženy, pro tresty od jednoho měsíce do jednoho roku měla 37 věznic krajských soudů a pro krátkodobé tresty existovalo 378 přestupkových věznic okresních soudů. Za významnou osobnost, jež má v prvorepublikovém Československu velkou zásluhu na koncepci poválečného vězeňství, lze považovat JUDr. Emila Lányho, který se prostřednictvím ministerstva spravedlnosti po roce 1920 podílel na správě a organizaci vězeňství. Od roku 1928 působil v mezinárodní komisi pro trestní právo a vězeňství jako delegát československé vlády. Po okupaci Československa se zapojil do protifašistického odboje, byl zatčen gestapem a v roce 1945 za dramatických okolností zastřelen (Památník, 1999).

Po válce byla společnost v důsledku válečných ztrát a vraždění nakloněna i zrušení trestu smrti. Byl prezentován jiný smysl věznění, nežli je smrt, jelikož vlastním posláním vězeňství je provinilce polepšit, resp. izolovat, aby nepáchal další trestnou činnost, aby neškodil společnosti. Ovšem humánní a právní myšlení a vědomí nebylo ještě připraveno myšlenku zrušení trestu smrti dotáhnout do úspěšného konce. Je ale potřebné říct, že první Československá republika se snažila o zlepšení poměrů ve vězeňství vydáváním nových vězeňských předpisů, domácích řádů pro trestnice a věznice, stejně jako služebních řádů pro úředníky a dozorce a také vzdělávací kurz pro dozorce, jež byli doposud přijímáni bez jakéhokoliv vzdělání.

V počátcích existence 1. republiky neměla každá věznice svého lékaře jako státního zaměstnance, většina využívala služeb smluvního lékaře, ovšem smluvní lékařská péče nebyla jednotně upravena a tak její úroveň byla často nedostačující. Pokud stav vězně vyžadoval nemocniční ošetření či péči, byl tento převezen do veřejné nemocnice a náklady s tím spojené nesla věznice. Teprve okolo roku 1928 se započalo

s centrálním zařizováním a vybavováním vězeňských ošetřoven, které obdržely nástroje, jež ministerstvo spravedlnosti považovalo za základní a dostačující. Nemocní trestanci měli stravu podle lékařského naordinování, zeslabeným nebo podvyživeným vězňům se na doporučení lékaře strava vylepšovala mlékem, masem, kaší nebo chlebem.

Koncem roku 1921 byly věznice převedeny pod správu ministerstva spravedlnosti a vrchním státním zastupitelstvům byly odňaty jejich kompetence v oblasti vězeňství. V letech 1921 až 1923 bylo v přeplněných československých věznicích přes dvanáct tisíc trestanců, jež si svůj trest vykonávali ve společných celách, bez přihlídnutí k různosti spáchaných trestných činů. Daná situace tedy neprospívala značné úspěšnosti nápravných snah, mnozí prvotrestaní se díky společnému ubytování s recidivisty místo nápravy zdokonalovali ve zločineckých praktikách, proto bylo zavedeno roztrídění odsouzených podle jejich testů. Trest v trestnicích byl vykonáván v tzv. třídách.

V průběhu 30. let minulého století bylo díky správně určené koncepci dosaženo stabilizace vězeňství. Byly uplatňovány nové zásady a způsoby ve výchově, vhodné zacházení s vězni mělo stále větší komplexní a vyvážený charakter, včetně zajištění co nejmasovějšího zaměstnávání vězňů. Nesporným úspěchem byl také výběr a výchova vězeňského personálu nejen po stránce odborné, ale obzvláště po stránce morální, utužení pracovní kázně, jež vedla k zodpovědnému chování dozorců a úředníků vůči vězněným osobám a nepřipustné zacházení s nimi bylo omezeno na nejnižší možnou míru. To právem zvýšilo prestiž vězeňského personálu, jež byl v prvopočátcích vybírán a rekrutován zejména z řad bývalých vojáků a důstojníků.

1.7.3 Třídy ve věznicích a trestnicích

V případě spáchání závažných deliktů bylo postupně upuštěno od vězení podle místa pobytu pachatele, přihlíželo se zejména k povaze deliktu. Trestanci povinně nosili šátky a navenek se od sebe odlišovali barvou tohoto šátku, jež znamenala zařazení do dané kázeňské třídy, trestanec pobývajícím na samovazbě byl označen na levé straně kazajky žlutým štítkem s číslem cely.

- **Třída první** – vězni nosili bílé šátky a třída byla považována za nejpřísnější. Trestanec v ní musel setrvat první třetinu celkové délky vyměřeného trestu, ve výjimečných případech mohl být trest za vzorné chování v této třídě zkrácen, naopak, za vzpurnost či pro pokus o útěk prodloužen. Po páté hodině ranní byl vyhlašován budíček, následovalo mytí, ustláání lůžka a modlitba, kterou předříkával „otec vězňů“ – zaručoval klid a pořádek na společné cele, poté následovala mše, resp. pro pracující pracovní povinnosti.
- **Třída druhá** – vězni byli označeni žlutým šátkem, panoval v ní mírnější režim, vězeň byl do této třídy zařazen po uplynutí jedné třetiny vyměřeného trestu.
- **Třída třetí** – vězni měli černý šátek a pobyt v této třídě měl volnější řád, vydávání „požitků“ (lihoviny - zakoupit si je mohl starší 16ti let, chléb, sýr, uzené maso apod.) bylo třikrát do týdne.

Vězni ve všech třídách nosili kalikové prádlo, svrchní oděv byl většinou ušit ze sukna. Trestanci byli jedenkrát během měsíce stříhání, koupání bylo střídavé, jeden měsíc si vězeň myl celé tělo, další měsíc jen nohy. Vězni odsouzení za kriminální delikty byli povinni pracovat, povinností nevyučených bylo naučit se vhodné práci, kterou se mohli po propuštění živit. Aby nebyli poškozováni živnostníci, vězni pracovali především ve vnitřní režii, ve prospěch vlastního zařízení (Uhlík, 2006).

1.7.4 Legislativní změny

Již v roce 1919 byl vydán zákon č. 562 Sb., o podmíněném propuštění, podle kterého si mohl odsouzenec požádat o podmíněné propuštění po odpykání alespoň dvou třetin trestu, nejméně však jednoho roku, doživotně odsouzený (například vrah) nejméně po odpykání osmnácti let. Tento zákon měl podpořit výchovné působení trestu odnětí svobody. Zatímco u běžných vězňů podmíněně propuštěných byla délka zkušební doby většinou dva roky, v případě těžkých kriminálníků byla stanovena zkušební doba na dobu deseti let.

V roce 1921 byl vydán pro upevnění vnitřní stability státu zákon č. 309 Sb. zákonů a nařízení, proti útisku a na ochranu svobody ve shromážděních, který měl chránit a zajišťovat shromáždovací a osobní svobodu občanů. Velmi významnou

trestněprávní normou byl zákon na ochranu republiky č. 50 Sb. z roku 1923. V souvislosti s tímto zákonem byl zřízen nový typ soudu - Státní soud, který byl příslušný pro projednávání nejzávažnějších skutků, stíhaných podle tohoto zákona.

Československo převzalo v rámci vězeňství také tzv. donucovací pracovny, nebo-li robotárny, jež byly určeny pro jedince odsouzené za tuláctví podle zákona z roku 1885 a podle jeho novelizace z roku 1929 také pro osoby zahálčivé, ničemně lehkomyšlné a hrubě zjištné. Donucovací pracovny podléhaly na Slovensku justičním orgánům, v Čechách zemským úřadům. Tyto orgány už v odsuzujícím rozsudku obvykle rozhodovaly o dodání odsouzeného do donucovací pracovny. Jako zvláštní druh donucovacích pracoven (součást trestnic a věznic) byly zákonem č. 102 z roku 1929 ustanoveny pracovní kolonie, v nichž mohl být trestanec, odsouzený za méně závažné delikty, zařazen až na dobu pěti let. Pracovní doba trvala deset hodin denně a za svoji práci dostával odsouzenec finanční odměnu. Jelikož mohlo zařazení do donucovací pracovny být i několikanásobně delší než tresty odnětí svobody, umožňoval tento systém nepřizpůsobivé delikventy na dost dlouhou dobu izolovat od společnosti (Kaleidoskop, 2007).

Mezi nejdůležitější trestněprávní normy lze zařadit zákon číslo 50/1923 Sb., na ochranu republiky, neboť dosavadní právní řád neodpovídal a neposkytoval ochranu nově vzniklému ústavnímu zřízení a ústavním činitelům při výkonu jejich pravomocí. Výnosem číslo 8604/23 byli političtí vězni a někdy i polepšitelní recidivisté z celé České republiky umístováni v mužské věznice na Borech. Opatření z roku 1930 upřesňovalo pojem „nepolepšitelný vězeň“, za kterého byl považován odsouzený trestaný již třikrát za zločin stejného druhu. Většina z nich byla umístěna k výkonu doživotního trestu na Mírově. Během trvání Československé republiky došlo také k vymezení pozice politických vězňů, a to zákonem o státním vězení pro výkon trestu politických vězňů. Podle tohoto zákona mohli být političtí vězni umístěni odděleně od ostatních vězňů, mohli být ubytováni jednotlivě, používat vlastní oděv, prádlo včetně ložního, obuv i vlastní stravu, k obědu a večeři si mohli přát půl litru piva či čtvrt litru vína, směli mít vycházky až čtyři hodiny denně, směli si opatřovat a číst knihy, přijímat návštěvy jednou týdně, užívat vězeňského osvětlení až do 22 hodin. Nemohli být nuceni pracovat, avšak mohli práci z vlastní vůle vykonávat. Z kárných trestů je mohly

postihnout jen důtka, půst, odloučení od ostatních vězňů nebo odnětí některých výhod (Kaleidoskop, 2007).

Na zvýšení delikvence mládeže reagoval zákon č. 48 z roku 1931, o trestním soudnictví nad mládeží. Podle § 29, části III. zákona bylo účelem trestu zejména užitečné zaměstnání vzhledem k povolání budoucímu, péče o výchovu tělesnou i duševní, povznesení úrovně vězně, převýchova v práci schopného, řádného občana a prohloubení složek výchovy. V důsledku nepřilíš valné praxe a způsobilosti soudců, byl tento zákon zpočátku užíván bez hlubšího pochopení jeho smyslu. Tresty měly u mladistvých delikventů dosahovat polovinu sazby pro dospělé (byly veřejností kritizovány a považovány za velice mírné), vznikly senáty, jež měly za povinnost další, následnou péči i po propuštění mladistvých delikventů z výkonu trestu. V letech 1932-1933 byly vydány nové domácí řády, týkající se delikventní mládeže, v roce 1936 byly zřízeny výchovny pro dívky. V roce 1939, dva měsíce před obsazením Československa německými okupanty, byli mladiství delikventi přemístěni z Mikulova do Valdic, kde byl v areálu místní trestnice zřízen „Ústav pro choré a mladistvé trestance“ (Uhlík, 2006).

Etapu rozvoje československého vězeňství ukončila v roce 1939 německá okupace. Jak uvádí Uhlík ve své knize Historie věznění a vězeňství v Čechách: „... v kronice kartouzské trestnice je u data 15. 3. 1939 strohý zápis psaný rozechvělou rukou: *Ztráta české samostatnosti. Veškerá stráž shromážděna ve škole. Pan ředitel sdělil strážní pokyny, jak se má chovati*“³.

³ Uhlík, J., Historie věznění a vězeňství v Čechách, Tiskárna VV Praha-Pankrác, 2006. s. 244

1.8 Vězeňství v německém područí

Po okupaci našeho území (15. 3. 1939) německými vojsky došlo k rozdělení Československa. Slovensko a Podkarpatská Rus byly odděleny a v německé okupační správě vznikl nový státní útvar tzv. Protektorát Čechy a Morava, jehož výkonná moc podléhala říšskému protektorovi. Protektorátní politická reprezentace se v čele s prezidentem Háchou stala spolupracovníky a kolaboranty okupantů, svůj zájem a vůli o spolupráci stvrdili složením slibu věrnosti nacistickému vůdci, Adolfu Hitlerovi.

Protektorátní vláda v podstatě převzala dosavadní justiční a vězeňský systém, nově vydávané normy schvaloval říšský protektor. Sledování a koordinování činností zaměstnanců protektorátního ministerstva spravedlnosti vykonával pověřenec Úřadu říšského protektora, vězeňská a justiční zařízení (soudní věznice a trestnice) byla téměř zcela využívána pro potřeby německé justice a tajné státní policie (gestapa), jež měly výhradní pravomoc řešit tzv. trestné činy proti Velkoněmecké říši, pod jejíž jurisdikci spadali i občané protektorátu. V jednotlivých soudních věznicích a trestnicích existovalo protektorátní vedení, které složilo slib věrnosti a zpravidla zajišťovalo provozní činnost, ale také říšské vedení, které zajišťovalo jejich využívání pro vazební účely nacistických soudů a vyšetřovací účely gestapa. Dohled nad výkonem trestu nadále vykonávali domácí komisaři a úředníci nově vzniklé generální inspekce vězeňství pro výkon nejvyššího dozoru nad soudními věznicemi a trestními ústavy (Historická penologie č. 2/2007).

Pankrácká věznice byla jedním z objektů, o který trvale projevovali zájem jak němečtí okupanti, tak i český odboj, každá ze složek domácího odboje se snažila mít zajištěno spojení s vězni, z nichž mnozí patřili mezi jejich významné představitele. Jedním z prvních požadavků zaměstnanců gestapa a členů SS bylo zajištění 400 míst pro účely německé tajné státní policie a předání pankrácké věznice, o níž měli dokonalé informace. Osoby zatčené německou kriminální policií nebo tajnou státní policií byly souzeny německým zemským soudem, zvláštním soudem, stanným soudem nebo rychlým soudem. Německá trestní justice umísťovala zatčené ve věznicích vyšetřovací vazby a posílala je do koncentračních táborů. Nacisté používali k třídění vězňů zvláštní systém, který vycházel z antroporasyových teorií a měl oporu v existujících rasových

zákonech. Na základě dané segregace a rasového ohodnocení bylo s vězni dále nakládáno. Podle dochovaných záznamů v pankrácké věznici existují tzv. karty rasového popisu vězňů, jež obsahují údaje o antropometrických znacích jednotlivých vyšetřovaných a vězněných osob (délka a obvod lebky, velikost a tvar očí, uší, barva očí, vlasů apod.) (Historická penologie č. 1/2003).

Na Mírově zřídili němečtí okupanti soud s věznicí, přičemž tato byla i nadále vedena jako vězeňská nemocnice pro nemocné tuberkulózou. Po vypuknutí války tam byli přiváženi zatčení gestapem, většinou do vyšetřovací vazby před dalšími výslechy na gestapu, poté dále do koncentračních táborů nebo k výkonu trestu smrti, vykonaného gilotinou. Vězni, mnohdy z řad nemocných tuberkulózou, lepili sáčky na poprach proti hmyzu nebo pracovali pro německé sedláky či v kartáčnické dílně. Na mírovském hřbitově jsou pohřbeni jak političtí vězni, tak i vězni zemřelí na tuberkulózu, jež byli pohřbíváni do společného hrobu bez rakví, zabaleni jen v papírovém obalu. Na sklonku války mírovští političtí vězni vytvořili ilegální výbor a připravili plány, jak zabránit případné evakuaci a deportaci vězňů. Ředitel věznice na výzvu výboru podepsal ještě před skončením válečných operací kapitulaci (Uhlík, 2006).

1.8.1 Nacistické tábory

Koncentrační tábory, jež vnikly v Německu krátce po nástupu nacistů k moci (např. Dachau, Auschwitz, Buchenwald, Mauthausen apod.), sloužily jako nástroj teroru vůči představitelům demokratické politické opozice, na které byla uvalována tzv. ochranná vazba. Podmínky k přežití v těchto táborech byly většinou neslučitelné se životem, v dostupné literatuře se uvádí, že v letech okupace (1939-1945) přišlo o život cca 360 tisíc obyvatel bývalého Československa, z toho bylo téměř 200 tisíc umučeno nebo popraveno v koncentračních táborech.

Již v roce 1939 začali němečtí okupanti zřizovat na našem území pracovní a zajatecké tábory pro české i německé a ruské občany, koncentrační a internační tábory pro Židy a Cikány a pracovní výchovné kárné tábory. V táborech násilně držení pracovníci měli nahradit ve vybraných továrnách a zemědělských střediscích Němce, jež byli povoláni do armády. Z nasazených dělníků a válečných zajatců byla vytvořena

již v září 1939 pracovní komanda. Větší počet zajateckých a pracovních táborů byl na Chomutovsku, ze strategického hlediska měl velký význam pracovní a zajatecký tábor vybudovaný v hlídaném ohrazeném prostoru Poldiny hutě, v němž bylo vyšší pracovní nasazení odměňováno zvýšeným přidělem cigaret a polévky. Zajatci pracovali v dolech, chemických a textilních továrnách, na polích, a to v neskutečně drsných pracovních podmínkách, bez potřebného oblečení a vybavení.

V táborech nucených prací docházelo ke konci války k častějším útekům trestanců, ale také k obchodování s oděvy a potravinami. Útěkáři byli označováni bílým písmenem „U“ na hrudi a zádech soukenného hnědého kabátu, dostávali nejtěžší práci. Rovněž tak byli trestáni i kázeňsky, a to jedním měsícem samovazby, dvanácti dny půstu, tvrdým ložem, temnicemi, nasazením okovů, zbavení výhod po dobu šesti měsíců a byli přeřazeni do nejtěžší, tedy 1. disciplinární třídy (Uhlík, 2006).

Se stupňováním represivních akcí proti českému národu v posledních letech války rostla i brutalita výsledků a zvyšovali se i počty přímých způsobů likvidace vězňů bez řádného soudního řízení a rozsudku, a to nejen vězňů uprchlých z vlakových transportů, převážejících vězně do koncentračních táborů. Posledními zavražděnými bez soudního řízení, pouze na rozkaz vydaný gestapem, byli zřejmě dva muži, postřelení při zatýkání. Jejich život skončil 20. dubna 1945 (Památník, 1999).

Dílčí závěr

Lidé na základě svých instinktů a přirozeností žijí ve skupině, ve které se řídí stanovenými pravidly a fungování dané skupiny úzce souvisí s dodržováním daných pravidel, zejména pravidel chování, jimiž jsou vyjadřovány zásady a hodnoty, představující cíle a principy dané skupiny. Každá skupina si vytváří svůj normativní řád, jež představuje normativní očekávání a sociální normy, jež jsou obecným pravidlem chování, stanovující v daném sociálním útvaru schválený a sdílený způsob jednání a jehož dodržování je hodnoceno pozitivními nebo negativními sankcemi sloužícími k potvrzení a posílení sociální normy, resp. k posílení žádoucího chování. Pojem sankce vychází z latinského *sanctio*, jež znamená schválení či potvrzení. Foucault říká, že mezi zločinem a trestem nelze hledat kvalitativní vztah, ekvivalenci na

základě hrůzy. Trest je třeba vypočítat nikoli z funkce zločinu, nýbrž z možnosti jeho opakování. **Podle Inciardiho je pro moralistu trestný čin projevem duchovní hříšnosti, a právě tohle degenerující zlo a nemoc duše musí být úplně a okamžitě vykořeněno silou sebeovládání a počestností.** Trestný čin se často přirovnává k hříchu, tj. k porušování přirozeného práva, Deseti přikázání, dalších příkazů v Bibli, Talmudu a Koránu. Pro většinu lidí však trestný čin není nic víc, než porušením obecně akceptovaného souboru pravidel, podpořených mocí a autoritou státu. Třebaže tyto a mnohé další definice trestného činu mohou být z určitého konkrétního pohledu důležité, pro zcela jednoznačnou definici mají jen malý význam. Chápání trestného činu jako hříchu může nicméně představovat bod, od něhož se lze odrazit, protože vývoj definic trestného činu je vnitřně svázán s historickými představami o dobru a zlu a s pojmem přirozeného práva.

Počátky vězeňství na našem území spadají do prvního tisíciletí n.l., kdy se především církev domáhala trestání porušování křesťanských mravních zásad. **V raném středověku nebyl trest odnětí svobody příliš praktikován, šlo obvykle o radikální řešení s fatálními následky, neboť lidský život v tomto období neměl velkou váhu, převládalo obyčejové právo a krevní msta.** Ovšem i v dané době existovaly osobnosti, které se snažily osudy vězněných osob a stav vězení sledovat a dát jim jistý řád, například v Itálii v tomto období Karel Boromejský sepsal pravidla, kterými se vězení měla řídit. Bohužel, jednotlivé pokusy o změnu tehdy otřesných vězeňských podmínek neměly širší dopad. Výraznější změny ve vězeňství, které snad můžeme nazvat reformními, jsou záležitostí novějšího data, spadajícího do 18. století.

Na počátku raně feudálního státu bylo trestní právo závislé na obyčejích společnosti a bylo aplikováno výhradně v zájmu státu a šlechty. To znamená, že osoba pachatele byla hodnocena odlišně dle postavení a rovněž se kladly rozdíly na hodnocení jednotlivých deliktů. Účel trestu ve feudální společnosti vycházel z ideje zastrasování, veřejně vykonaný trest měl zastrasit potencionální pachatele. Trest již není pouze odplata, ale jeho podstata je spatřována v jeho účelnosti, trestá se, aby nebylo páčáno zlo. **Ve feudální společnosti má vězení – přední šatlava, šatlava, sklep – funkci zajišťovací, neexistoval ucelený systém trestů.** Jako tělesné tresty se užívaly různé tresty zmrzačující, bití a mrskání, užívaly se i tresty zneuct'ující - především vystavení na pranýř. Dalšími tresty byly: prohlášení za psance, vypovězení jako trest omezující

osobní práva pachatele, tresty majetkové. **Nejefektivněji působil krátkodobý trest odnětí svobody, peněžité trest či trest nucených prací.** Důkazní břemeno bylo na straně obviněných, již sami museli prokazovat svou nevinu. Rozlišení trestů se uceleně poprvé uskutečnilo až v roce 1579, kdy byla Pavlem Kristianem z Koldína sepsána „Práva městská království českého“ a rozlišuje v něm pět skupin trestů: ztráta cti, vypovězení, vězení - dočasné nebo doživotní, pokuty a trest smrti.

Trestní právo bylo dále obsaženo v Obnoveném zřízení zemském, českém i moravském. Trestní zákoník Josefa I. z r. 1707 měl jen subsidiární platnost, plného nahrazení se trestní právo dočkalo teprve vydáním tereziánského zákoníku, *Constitutio Criminalis Theresiana*, jež vycházel z josefinského zákoníku, navazovala na trestní právo rakouské. Tereziánský zákoník byl poplatný feudálním přežitkům a zachovával prakticky všechny nedostatky feudálního pojetí trestního práva. Potrestání pachatele bylo především mstou a nebyla zde ani úměrnost mezi trestem a proviněním. Dle Tereziany jsou nejtěžšími delikty proti Bohu, náboženství, státu a pak teprve delikty proti soukromým zájmům či osobám.

Teprve **filozofie osvícenství přichází s myšlenkou humanizace trestu a trestání.** Montesquieu formuloval podstatný požadavek nezávislosti soudců, požadavek právní jistoty a zákonnosti, zásadu proporcionality mezi trestem a trestným činem, nutnost výchovné funkce trestu a apeluje i na zakotvení určité ochrany pachatele. K zániku středověké právní kultury přispěl **Cesare Beccaria** (1738-1794), jež je považován za zakladatele klasické kriminologické školy. Napsal dílo „O zločinech a trestech“, formuloval zásadu žádný zločin bez zákona a žádný trest bez zákona (zásada **nulum crimen sine lege a nulla poena sine lege**). V jeho názorech přestává být zločin spojován s posedlostí ďáblem. Příčiny, které vedou člověka ke spáchání trestného činu spatřuje v chudobě, nevědomosti, pudu k egoismu atd. Inspiroval Josefa II., za jehož vlády, **v roce 1787 byl vydán Všeobecný zákoník o zločinech a trestech** (zavedl úměrnost trestného činu a trestu, zrušil torturu, trestné činy byly seřazeny podle společenské závažnosti). Vychází ze zásady úměrnosti a snaží se i o převýchovu pachatele, vypočítává též okolnosti přitěžující a polehčující, ustanovil **tři stupně vězení: nejtěžší, tuhé a zmírněné vězení.** Nedostatkem tohoto zákona byly kruté tělesné tresty.

Dalším zákonem byl Zákoník o zločinech a těžkých policejních přestupcích z r. 1803. Zákoník se skládal ze dvou částí: o zločinech a o přestupcích, ke každé části byla připojená i příslušná ustanovení procesní. Trestní zákon č. 117 ze dne 27. 5. 1852 byl novelou trestního zákona z r. 1803. Tento zákon obsahoval právo hmotné, likvidoval některé feudální přežitky, rozlišoval mezi přečiny, přestupky a zločiny, měl silné protidělnické tendence. Za přečiny a přestupky byl vyměřen trest vězení, za zločiny byl ukládán trest žaláře. Krom základních vězeňských zařízení disponovalo Rakousko-Uhersko dalšími vězeňskými zařízeními: donucovací pracovny, robotárny a polepšovny. Významným reformátorem v tomto období byl **F. J. Řezáč, jenž se svou prací zasadil o humanizaci tehdejšího vězeňského systému, právě ve výchově a vzdělání viděl klíč k prevenci, resp. nápravě odsouzených.**

Po vzniku samostatného Československého státu 28. října 1918 byl v duchu recepce převzat trestní zákon č. 117 z roku 1852 říšského zákoníku v novelizovaném znění a současně trestní předpisy uherské, jež platily na území Slovenska. Od vzniku republiky zde byly snahy o odstranění duality právního řádu a modernizace. **Významný úspěch na formování a koncepci poválečného vězeňství lze připsat JUDr. Emilu Lánymu,** jež se podílel na zlepšení poměrů ve věznicích a trestnicích, zejména v oblasti vzdělávání vězeňského personálu, zacházení s vězni a **v souvislosti se závažností spáchaného deliktu rozdělením vězňů do tzv. tříd: první, druhá a třetí.** Důležitým pokrokem v oblasti vězeňství bylo v roce 1923 přijetí zákona č. 50 Sb., na ochranu republiky a v r. 1931 zákona č. 48 Sb., o trestním soudnictví nad mládeží.

Etapu rozvoje československého vězeňství ukončila v roce 1939 německá okupace, rozdělení státu a vznik nového útvaru tzv. Protektorátu Čechy a Morava. Vládnoucí politická reprezentace složila slib Hitlerovi a protektorátní vláda v podstatě převzala dosavadní justiční a vězeňský systém. V jednotlivých soudních věznicích a trestnicích existovalo protektorátní vedení, jež plně sloužilo zájmům gestapa. Vznikaly koncentrační a pracovní tábory, v nichž byli soustředěni nejen odpůrci systému a političtí vězni, ale také tzv. „nečistá rasa“, tedy lidé s odlišnými antropologickými rysy, jež se neshodovaly s představami gestapáckého vedení, zejména Židé a Cikáni. V době okupace často docházelo bez řádného soudního řízení k odsouzení a následnému trestu smrti, jež byl obvykle vykonán gilotinou.

Závěrem první kapitoly lze ze stručného historického přehledu vývoje vězeňství a trestu na našem území konstatovat, že v daném období byly chráněny zájmy vládnoucí třídy. Od prvopočátku převládalo právo obyčejové, v období feudalismu se formovaly zákonné normy a pravidla, ovšem hájily prospěch vládnoucí třídy. Rozsáhlá reorganizace rakouského soudnictví měla podstatný vliv i na vývoj vězeňství na našem území, právní úprava dlouhodobých, výjimečných a doživotních trestů žaláře vyplývala z principů progresivního výkonu trestu. Výkon samovazby neměl jen represivní, ale také výchovnou funkci, spočívající v prvotním ovlivňování trestance ze strany personálu trestního ústavu. Rozdělení trestanců do disciplinárních tříd a jejich zvýhodňování a přemísťování do nižších tříd v důsledku vhodného chování působilo jako motivační faktor. V období Československé republiky došlo na základě celosvětově prosazující se humanizace k výraznému posunu, jež vycházel z principů progresivního vězeňského systému a akcentoval zvýhodňování vězňů se zřetelem na stupeň jejich kriminální narušenosti a dosažené nápravy. Progresivní systém výkonu trestu byl završen po roce 1919, a to přemísťováním vybraných trestanců do předpropouštěcího ústavu a udělováním podmíněného propuštění. Po vzniku Československa tedy nastal posun v humanizaci vězeňství a trestu obecně, ale okupací nacistickým Německem byly tyto aktivity přerušeny a pravidla byla okupanty porušována, resp. byla využívána k udržení moci gestapa a jeho přísluhovačům. **V průběhu celé této periody byly tresty kruté, působily spíše represivně až fatálně, k převýchově pachatele téměř nedocházelo a prevence byla jen minimální.**

2. Proměna vězeňství

Vývoj československého vězeňství po roce 1945 kontrastuje s nastupujícím trendem v západní Evropě. V této době naopak dochází na našem území k postupnému odklonu od přístupu k vězněným osobám, který vycházel z evropských trestně právních a nápravných (penitenciárních) tradic 18. a 19. století, zejména z odkazu Františka Josefa Řezáče, významného reformátora rakouského vězeňství. Pravidla pro zacházení s vězni vytýčená Mezinárodní trestní a vězeňskou komisí, na jejíž činnosti se od roku 1928 podílel i český delegát JUDr. Emil Lány nebyla uváděna do života a účast na mezinárodní spolupráci ve vězeňství byla přerušena.

2.1 Poválečné vyrovnávání účtů

Po porážce hitlerovského fašismu v roce 1945 byla obnovena Československá republika a všechny státní instituce včetně vězeňské a justiční části se vracely do podoby z předválečného období. Bezprostředně po osvobození od německé okupace rozhodovaly o umístování do vězeňských zařízení revoluční národní výbory. Teprve koncem roku 1945 se řízení a správa soudních věznic a trestních ústavů vrátila do kompetence ministerstva spravedlnosti, další vězeňská zařízení včetně internačních, sběrných a pracovních táborů byla v působnosti ministerstva vnitra a ministerstva národní obrany (Kaleidoskop, 2007).

Pocity nadšení z konce války a nabyté svobody naplňovaly nejen obyvatelstvo okupovaných států radostí a novými nadějemi do budoucna, současně však vyvolávaly zlobu, přecházející mnohdy k těžko překonávané nenávisti vůči všemu, co souviselo s německou okupací a principem kolektivní viny na domorodém obyvatelstvu. Docházelo k násilí (tzv.gestapismus), které mnohdy nebylo i přes právní posouzení a vyšetření nikdy spravedlivě potrestáno. V souvislost s tím je třeba zmínit tzv. velký retribuční dekret, neboli Dekret prezidenta republiky č. 16/1945 Sb., o potrestání nacistických zločinců, zrádců a jejich pomahačů. V soudnictví a vězeňství přetrvávají staré úvahy o trestu jako represivním, nikoli nápravném prostředku.

Toto poválečné období, až do roku 1947, bylo poznamenáno soustředováním německých říšských občanů, kteří žili na území Protektorátu, ve sběrných táborech a jejich následným odsunem do Německa. K soustředování Němců k odsunu dočasně sloužila různá improvizovaná ubytovací zařízení, včetně některých bývalých nacistických pracovních táborů. Podmínky ve sběrných táborech, trestnicích a věznicích v prvních měsících po skončení druhé světové války nebylo možno zajistit na takové úrovni, jaká byla v předválečném období a rovněž počet dozorců a členů strážní služby nebyl dostatečný v poměru k velkému počtu internovaných a vězněných. Odsouzení „retribuční“ měli svou prací přispět k obnově hospodářského života, měli odstraňovat pozůstatky války ve všech oblastech života, a to vše bez nároku na odměnu za svou práci. Vězni, kteří měli trest kratší pěti let, byli zařazováni do pracovních oddílů u věznic krajských soudů, vězni s trestem delším pěti let, pracovali v oddílech při trestních ústavech, které byly i ve formě pracovních táborů rozmístěny obvykle v blízkých továrnách, železárnách, cihelnách, dolech a ve zřizovaných justičních zemědělských statcích či v místech bývalých protektorátních pracovních táborů. Správní věznice v krajských, okresních a větších městech převzal Sbor národní bezpečnosti, resp. Správa veřejné bezpečnosti, koncem roku 1945 však bylo rozhodnuto, aby správa věznic a jejich řízení náležela ministerstvu spravedlnosti a byl zřízen Sbor vězeňské stráže. V roce 1946 existovalo v Československu 7 trestních ústavů, 34 krajských soudních věznic, 370 okresních soudních věznic a 2 polepšovny. V českých zemích byl pro napravitelné vězně vyhrazen trestní ústav na Borech (Plzeň), nenapravitelní vězni byli soustředěni v Kartouzích (Valdice), trvale nemocní vězni na Mírově, odsouzené ženy, včetně mladistvých delikventek, v Řepích (Praha) a pro mladistvé muže existoval trestní ústav v Mikulově. Poválečný vězeňský systém také převzal mnohé prvky z oblasti architektury, logistiky, metodologie řízení, včetně pracovních podmínek a dalších vězeňských prvků od svých nacistických předchůdců, neboť je schválil jako účinné a pragmatické „konečné řešení“ s osobami, které nastupující komunistická ideologie vyčlenila ze slušné společnosti a zařadila na tzv. „sметиště dějin“ k likvidaci (viz např. pojem MUKL – Muž určený k likvidaci) (Uhlík, 2006).

2.2 Nástup komunismu a političtí vězni

Po svém vítězství ve volbách v roce 1946 se komunistická strana systematicky a cílevědomě připravovala k převzetí politické moci v Československu, a to i za cenu použití ozbrojené síly. Trestní justice přešla bez přerušení ze služeb nacistické ideologie do služeb komunistické ideologie a pokračovala jako nástroj ideologické moci v decimování obětí, které, stejně jako předchozí ideologie, označila jako nepřátelské vůči státnímu zřízení. K tomuto řízenému násilí komunistické strany byl nadále využíván stát, který se stal nástrojem k realizaci ideologické odplaty a třídní msty.

Politická reprezentace státu (v čele s Klementem Gottwaldem) se ocitla pod silným politickým vlivem tehdejšího čelného představitele Sovětského svazu Josifa Vissarionoviče Stalina a podle jeho vzoru nastolila v zemi diktaturu. V návaznosti na předválečný vývoj řídil převážnou část vězeňských zařízení po roce 1945 resort spravedlnosti (trestní ústavy a soudní věznice). Mimo to však existovala i vězeňská zařízení spravovaná ministerstvem vnitra (správní věznice referátů národní bezpečnosti národních výborů, vyšetřovací věznice StB) a národní obrany (vojenské trestnice). Je samozřejmé, že tento stav roztržičnosti nemohl Komunistické straně Československa (KSČ) po jejím nástupu k moci v únoru 1948 vyhovovat, proto byla již v roce 1948 vypracována základní legislativa, jež politické represe sjednocovala. I když Valné shromáždění OSN přijalo dne 10. 12. 1948 Všeobecnou deklaraci lidských práv, kde článek 7 odst. 2 konstatuje: „Nikdo nesmí být mučen ani podroben krutému, nelidskému nebo ponižujícímu trestu“. Vládnoucí, tedy komunistická třída v Československu dodržovala tuto deklaraci pouze formálně, ve skutečnosti ji na základě státních zákonů porušovala (<http://www.sds.cz/view.php?cisloclanku=2004121803>).

Jednalo se zejména o zákony na ochranu lidově demokratické republiky, o zřízení státního soudu a táborech nucených prací. Ve vězeňství se třídní princip projevoval již od roku 1949. Politickým základem trestních zákonů z roku 1950 byla teze o třídní podstatě práva a rovněž uplatnění "třídního principu" při výkonu trestu.

V zákoně č. 231/1948 Sb., na ochranu lidově demokratické republiky, jsou nepřátelé společnosti nejen skutečné kriminální živly, ale především političtí odpůrci nastoleného komunistického řádu. Tak je to vyjádřeno již v prvním paragrafu: "Trestní

zákon chrání lidově demokratickou republiku, její socialistickou výstavbu, zájmy pracujícího lidu a jednotlivce a vychovává k dodržování pravidel socialistického soužití. Prostředky k dosažení tohoto účelu jsou pohružka tresty, ukládání a výkon trestu a ochranná opatření."(<http://www.totalita.cz/vez/vez.php>).

Lidé odsouzení dle výše zmíněného zákona se do věznic a táborů dostali z nejrůznějších důvodů. Někteří se skutečně rozhodli proti komunismu bojovat a pro svoji činnost získali i podporu západních zpravodajských služeb. Další se ocitli v táborech pouze pro svou příslušnost k "třídnímu nepříteli" (členové nekomunistických politických stran, buržoazie, tzv. kulaci, inteligence, duchovenstvo). Mnozí se stali oběťmi provokací Státní bezpečnosti (StB) a jiným se nepodařilo přejít přes hranice. Původně byli političtí a kriminální vězni umísťováni do společných prostor, neboť vedení ústavů předpokládalo, že političtí vězni se podřídí kriminálním, že přijmou jejich způsoby, chování a hlavně názory, a tím dojde k jejich mravnímu narušení. Ovšem uvedena domněnka se nepotvrdila, spíše naopak, ideové názory politických chovanců měly nežádoucí vliv na chovance kriminální (Uhlík, 2006).

V padesátých letech minulého století byly dále vydány zákony o trestech, o výkonu trestu a vězeňské řády. Na základě všech uvedených zákonů se demokraticky smýšlející občané stali tzv. třídními nepřáteli, kteří byli za pomoci sovětských poradců stíháni a státním, resp. krajským soudem odsuzováni k mnohaletému trestu odnětí svobody. V táborech nucených prací byli tito lidé vězněni na základě rozhodnutí tříčlenné komise. Podle Směrnice pro správu táborů nucené práce vycházela klasifikace držených osob z fyzického stáří (18-21 let, 21-55 let, 55-60 let), dále z fyzické způsobilosti k práci (dle zdravotní klasifikace A, B, C, D), a podle sociálního a třídního původu. Tábory nucených prací byly v roce 1956 postupně zrušeny, avšak třídně politický přístup k vězněným osobám přetrvával (Historická penologie č. 1/2003).

Lidé odsouzení za protistátní činy měli být umístěni odděleně od ostatních vězňů, v nápravně pracovních táborech Leopoldov, Valdice a Plzeň-Bory se zřizovala oddělení s přísnějším režimem. V roce 1955 byl vydán Řád pro nápravně pracovní tábory, ve kterých byli odsouzení diferencováni (dospělí a mladiství) a umístěni do jednotlivých táborů podle druhu a povahy trestu. Z řádu vyplývá, že teorie třídního boje je považována za základní hledisko v přístupu k vězňům. Návštěvy příbuzných mohli

odsouzení přijímat bez ohledu na povahu trestu jednou za čtvrt roku a doba návštěvy měla činit nejméně jednu hodinu. Z dochované dokumentace ale vyplývá, že politickým vězňům byla tato možnost upírána a v případě, že se přeci jen podařilo sjednat návštěvu příbuzných, mnohdy se konala v brzkých ranních hodinách a trvala jen několik málo minut. Pracovní schopnost každého odsouzeného určovala lékařská komise, vězeň měl podstoupit lékařskou prohlídku jednou za půl roku. Podle zdravotního stavu se vězni dělili do tří kategorií:

- **Odsouzení schopní těžké fyzické práce.**
- **Odsouzení schopní průměrné fyzické práce.**
- **Odsouzení schopni pouze lehké fyzické námahy.**

Vězni museli dodržovat tzv. režim dne, který byl v každém táboře uzpůsoben charakteru tábora, počtu vězňů a jejich pracovnímu nasazení. Za porušení denního pořádku nebo za projev nekázně byl vězni uložen trest: ústní důtka, ústní důtka s výstrahou, odnětí poskytovaných výhod až do 3 měsíců, izolace až do 20 dnů (s každodenním nástupem do práce), korekce až do 10 dnů. V táborech byly zřízeny baráky soužící k izolaci kázeňsky potrestaných vězňů, kde byla potrestaným vydávána strava podle nomy pro nepracujícího vězně (bez mléka a vajec) a základní dávku stravy mohl dostat jednou za tři dny. V kázeňské praxi platila zásada, kdy udělení kázeňského trestu nesmělo ovlivnit práceschopnost odsouzeného. Vězeň, především politický, představoval hrozbu společnosti, jež brání dosažení cílů beztřídní společnosti pod vedením KSČ, a proto kulturně osvětová práce prosazovala převýchovu vězně na základě práce a ideologického ovlivňování formou přednášek, čtením denního tisku, posloucháním vhodných programů v rozhlase (Historická penologie č. 1/2005).

Naplňování mimopracovní doby odsouzených, jejich účastí na bohoslužbě, školní výuce a četbou knih se zřetelem na vzdělávání, mravní výchovu a osvojování kulturních hodnot se po roce 1948 výrazně změnilo. Bohoslužby byly zakázány a z výchovně vzdělávacích aktivit se staly prostředky politické indoktrinace a diskriminace vězňů. V průběhu roku 1949 začali působit osvětoví instruktoři, kteří se ujali provádění tzv. mravně politické výchovy vězňů v duchu politických zájmů KSČ. Za tímto účelem byly vězeňské kaple a kostely v květnu 1950 přeměněny na knihovny, vybavené politicky angažovanou literaturou, nebo přednáškové sály pro politickou agitaci prostřednictvím denního tisku, přednášek a filmových představení. Odsouzeným

k trestu smrti bylo z náboženského hlediska umožněno pouze udělení posledního pomazání. V nastupující éře socialismu byli ve věznicích zcela nepotřební pedagogové (působící ve věznicích již za první republiky) a spolupracující specializovaní lékaři. Vše řešícím prvkem převýchovy vězňů (a to jak kriminálních, tak politických) bylo plnění vysokých pracovních norem při kolektivním pracovním nasazení. Vážným nedostatkem rozrůstajícího se socialistického vězeňství byla převažující nízká úroveň kvalifikace příslušníků sboru nápravné výchovy.

Zcela se vytratil dřívější nárok vězňů na penitenciární a humánní zacházení ze strany vězeňského personálu. Ochrana vězně před špatným zacházením byla upravena velice vágně ustanovením, že „s vězni nesmějí příslušníci Sboru zle nakládat“. Toto ustanovení bylo pouze proklamativní, neboť nenásledovala právní kvalifikace špatného zacházení a nebyla zaručena právní ochrana vězně. K ochraně oprávněných nároků směli vězni přednést „prosby a žádosti“ veliteli vězeňského ústavu, inspekčním orgánům a prokurátorovi. Oprávněné nároky vězňů byly postupně zřed'ovány, stávaly se náležitostmi nebo výhodami, jejichž přiznání či nepřiznání jednotlivým vězňům záleželo pouze na libovůli vězeňského personálu. Kodifikace nároků či náležitostí nebo výhod vězňů byla jen proklamativní, neboť byla obsažena ve služebních předpisech ministerstva národní bezpečnosti a později ministerstva vnitra, které byly z důvodu různých stupňů utajení pro vězněné osoby nedostupné. Ochrana osobnosti vězňů a její integrity, zejména před špatným zacházením ze strany vězeňského personálu, nebyla po roce 1953 nikterak legislativně upravena, a to ani proklamativním způsobem ([http://ad.vscr.cz/news_files/PhDr. Ales KYR.doc](http://ad.vscr.cz/news_files/PhDr._Ales_KYR.doc)).

2.3 Pokusy o reformování deformovaného vězeňství

Počátkem první etapy zcela bezkonceptního a nepřilíš uspořádaného socialistického vězeňství v poválečných letech, a to až do roku 1957, měl největší prioritu boj o udržení dosaženého postavení KSČ, k prosazování a přizpůsobování se sovětskému modelu ve všech oblastech, tedy i v oblasti vězeňství. Během tohoto antihumánního období bylo v penitenciární oblasti popřeno vše kladné, co československému vězeňství přineslo období první republiky. V našich vězeňských zařízeních byl konec 50. let a především 60. léta naplněna přemírou bolesti a strádání fyzického i duševního. I když postupem času byly zlikvidovány tábory nucené práce, pomocné technické prapory a byly zmírněny správní tresty, převládala neschopnost a hlavně nevěle zlepšit vězňům životní podmínky v humánnějším duchu během doby výkonu trestu (Uhlík, 2006).

Úprava výkonu vazby v roce 1945 ještě plně respektovala zásadu presumpce nevinny, podle níž se pohlíželo na vězně ve vyšetřovací vazbě jako na osoby, kterým dosud nebylo prokázáno spáchání trestného činu a rozsah omezení jejich občanských práv a svobod nepřekračoval potřeby trestního řízení. V souvislosti se zrušením funkce vyšetřujícího soudce a převzetím jeho kompetencí vyšetřovateli SNB a StB po roce 1949 došlo k závažnému a rozsáhlému porušování presumpce nevinny a dalších nezadatelných práv ve smyslu ustanovení Všeobecné deklarace lidských práv. Držené osoby byly často ve vyšetřovacích věznicích umísťovány bez řádného uvalení vazby, vystaveny ponižujícímu a krutému zacházení. Byly jim zavazovány oči páskou, byly stavěny obličejem ke zdi, buzeny ze spánku a podrobovány nepřetržitým výslechům.

Zacházení s odsouzenými ve výkonu trestu odnětí svobody v letech 1945 až 1949 vycházelo ze zákona č. 117/1852, o zločinech, přečinech a přestupcích, podle něhož za spáchané zločiny byl ukládán žalář nebo těžký žalář a za přestupky a přečiny vězení nebo tuhé vězení. O způsobu výkonu trestu odnětí svobody rozhodoval soud, který mohl uložený trest zostřít dalšími opatřeními, a to pústem, tvrdým ložem, samovazbou a temnicí. Muži a ženy vykonávali trest odděleně a podle Domácích řádů z období 1. republiky byli zařazováni do tří disciplinárních tříd, z nichž nejméně výhod poskytovala první disciplinární třída. Klasifikace a diferenciacie odsouzených vycházela

z nápravných (penitenciárních) principů, neboť uplatňovala oddělování odsouzených v závislosti na stupni jejich kriminálního narušení a projevované snaze o nápravu.

Protože politickým úkolem vězeňství se stala národní a třídní msta a platná vězeňská legislativa ji neumožňovala realizovat žádoucím způsobem, došlo v roce 1951 k nové právní úpravě výkonu vazby a výkonu trestu odnětí svobody, která zásadně změnila právní postavení vězněných osob v jejich neprospěch a do rukou politicky indoktrinovaného vězeňského personálu vložila nedostatečně regulovanou a kontrolovanou moc. Tento stav se dále prohloubil v roce 1953 převedením vězeňství z působnosti Ministerstva spravedlnosti do působnosti Ministerstva národní bezpečnosti, personální a legislativní změny probíhaly pod vedením sovětských poradců (http://ad.vscr.cz/news_files/PhDr._Ales_KYR.doc.).

Další etapou vývoje totalitního vězeňství bylo období v rozmezí let 1957 až 1962. Šlo o jakési přípravné období, v němž bylo vyřešeno především zaměstnávání odsouzených v průmyslové sféře, vydání základních předpisů týkajících se trestu odnětí svobody (trestní zákon, trestní řád). Na přelomu 50. a 60. let dochází k pozvolné liberalizaci právních předpisů, z nichž mizí onen duch "třídního" pojetí trestu, dochází ke zkvalitnění strážní a eskortní služby. I přes to, že stranické orgány uváděly, že ve vězeňství docházelo k přeceňování významu výchovných prvků a význam práce byl zcela neodpovědně dáván do protikladu k ostatním metodám výchovné činnosti, objevují se pokusy o vypracování soustavy výchovné práce (Uhlík, 2006).

Následovala etapa (končí kolem roku 1970), kdy KSČ v dokumentech a závěrech ze svých sjezdů konstatuje, že již byl dobudován komunismus a neexistují antagonistické třídy. V polovině 60. let se stal dosavadní československý vězeňský systém z hlediska mezinárodních požadavků na vězeňství (OSN již v roce 1957 vydala a doporučila k převzetí Standardní minimální pravidla pro zacházení s vězni) již politicky neudržitelný. Vznikl Sbor nápravné výchovy jako vojensky organizovaný celek, jehož příslušníci byli určeni k zabezpečování výkonu vazby a trestu odnětí svobody. V srpnu 1965 vstoupil v platnost zákon č. 59 o výkonu trestu odnětí svobody, jež ruší třídní diferenciaci a zavádí diferenciaci dle kriminálního narušení.

„Účelem trestu odnětí svobody je vychovat pachatele k zachování pravidel socialistického soužití a zabránit mu v páchání dalších trestných činů. Výkonem trestu nesmí být odsouzenému způsobeno fyzické strádání a ponížena jeho lidská důstojnost.“⁴

Hlavním úkolem trestní politiky mělo být předcházení trestným činům a převýchova pachatele, přehodnocuje se diferenciací vězňů s přihlédnutím k hloubce provinění delikventa a jeho zařazením (na základě rozsudku soudu) do některé ze tří nápravně výchovných skupin:

- I. nápravně výchovná skupina – zařazování prvovězněné osoby za méně závažnou trestnou činnost**
- II. nápravně výchovná skupina – osoby, které se v posledních 10ti letech dopustily úmyslného trestného činu**
- III. nápravně výchovná skupina – pro zvlášť nebezpečné pachatele a recidivisty.**

Zavedení nápravně výchovné činnosti umožnilo, aby s odsouzenými pracovali vychovatelé, pedagogové a psychologové, jimiž byli absolventi minimálně střední odborné, resp. vysoké školy příslušného zaměření. Při své každodenní činnosti vnášeli do výkonu trestu odborné přístupy a tím pozitivně měnili způsob zacházení s odsouzenými a rovněž tak sociálně psychologické klima (Historická penologie č. 1/2003).

Jako reakce na vývoj české penologie a penitenciaristiky byl klinickým psychologem doc. PhDr. Jiřím Čepelákem v roce 1967 založen Výzkumný ústav penologický. Tým psychologů, pedagogů, sociologů a právníků se zabýval studiem osobnosti vězněného, možnostmi jeho nápravy a podmínkami pro resocializaci v nápravně výchovných ústavech. Výsledky jejich výzkumu, diagnostické a terapeutické metody, byly předávány vězeňským specialistům k uplatnění při zacházení s odsouzenými, což v praxi vedlo ke zdokonalení výchovně vzdělávacího působení na jednotlivé skupiny odsouzených (mladiství, recidivisté, alkoholici a jinak psychopaticky narušení jedinci) (České vězeňství č. 4/2005).

⁴ Čl.1 zákona č. 59/1965 Sb., o výkonu trestu odnětí svobody

Nástup normalizace přichází do systému české justice a vězeňských zařízení po roce 1969, kdy byly reformní snahy roku 1968 označeny za „nepřátelský útok protistátních, pravicových a protisocialistických sil“ a byly vyhlášeny politické čistky. Po demokratickém procesu v roce 1968 se vězeňství dostalo zpět do působnosti Ministerstva spravedlnosti. Ve vězeňských zařízeních bylo prostřednictvím rozkazů nastoleno vojenské byrokratické direktivní řízení, komunikace s vězni v duchu pedagogických a psychologických zásad byla omezena na minimum, zvýšila se tvrdost v zacházení s vězni. Naše vězeňství tak znovu dostalo negativní impuls, jež znamenal nové odbočení od vývoje evropského a světového vězeňství a stalo se systémem uzavřeným nejen před společností, ale zejména před humanizací a odborností (Uhlík, 2006).

O rozvíjení penologie v oblasti práva se svou publikací „O trestu a vězeňství“ přičinil JUDr. Otto Novotný. Tato publikace ve své době sloužila jako učebnice pro vězeňské specialisty. Na úseku výkonu vazby byla v dané době (70. léta 20. století) situace diametrálně odlišná, neboť neexistovala žádná odborná literatura, která by se danou problematikou zabývala. Lze říct, že k porušování lidských práv docházelo spíše ve věznicích (vazba), nežli v nápravně výchovných ústavech (trest) (Historická penologie č. 1/2003).

2.4 Úpadek odbornosti v penitenciárních zařízeních

České vězeňství bylo i v dalších letech postiženo normalizačními opatřeními, která byla upevňována po vstupu spojeneckých vojsk v roce 1968, kdy byla obnovena a nadále přetrvávala donucovací a izolační funkce, jako represivní politický nástroj KSČ. Výchovná funkce trestu byla odsunuta na vedlejší kolej, prostor pro odbornou práci se neustále zmenšoval, kontinuita s předchozím vývojem, kdy povinnost pracovat alespoň částečně plnila výchovnou funkci, byla omezována politickými ideologickými aspekty normalizace. Přibývali političtí vězni a byly vůči nim používány zostřené metody zacházení. O postupném zotřívání poměrů a politizaci vězeňství svědčí oficiální obnovení agenturně operativní činnosti v rámci odboru ochrany Správy Sboru nápravné výchovy, zejména v roce 1978 po zveřejnění dokumentu č. 16 Charty 77 – petice politických vězňů „Několik vět“, ve které je poukazováno na skutečnost, že jsou

politických vězňů drzeni společně s pachateli kriminálních činů. V tomto roce došlo také k omezení činnosti a výzkumných aktivit Výzkumného ústavu penologického, který musel pod záminkou neefektivnosti v roce 1980 ukončit svou činnost. Jeho zrušením byla zásadním způsobem ochromena odborná činnost ve vězeňství a zastaveny pozitivní změny. Uplatňování pedagogicko-psychologických zásad komunikace s vězni bylo zastiňováno prvky vojenské kázně. Ve všech směrech se promítal tvrdý politický a policejní přístup, preferovalo se využívání vězňů jako ekonomického nástroje při řešení problémů národního hospodářství a byrokracie celého vězeňského systému. V tomto období, až do roku 1989, existovalo na území Československa 37 útvarů Sboru nápravné výchovy (z toho Ústřední eskortní středisko v Praze, 9 věznic pro výkon vazby, 22 nápravně výchovných ústavů pro výkon trestu – I. až III. nápravně výchovná skupina, 3 věznice pro ženy a 2 speciální ústavy pro mladistvé) (Historická penologie č. 1/2003).

2.5 Dopad „sametové revoluce“ na české vězeňství

Na základě vnitropolitických změn v Československé socialistické republice po listopadu 1989 došlo k obnově demokratického státu a Václav Havel, bývalý politický vězeň a signatář Charty 77, byl zvolen prezidentem nově vzniklého státního útvaru. Při této příležitosti bylo v prosinci 1989 propuštěno z vězeňských zařízení cca 50 politických vězňů odpykávajících si trest odnětí svobody za tzv. trestné činy proti republice.

V lednu 1990 prezident republiky vyhlásil rozsáhlou amnestii, po které zůstali ve vězení zejména pachatelé závažných násilných trestných činů. Tito ale nebyli se svoji situací spokojeni a pokoušeli se vynutit si svobodu prostřednictvím hromadných protestních akcí a vzpour, jež se lavinovitě šířily ve všech vězeňských zařízeních napříč celou republikou. Největší a nejtragičtější byla vzpoura v Nápravně výchovném ústavu Leopoldov na Slovensku. K potlačení těchto vězeňských nepokojů byla nasazena speciální bezpečnostní jednotka a jednotka z řad příslušníků Sboru nápravné výchovy, především ze Slovenské republiky. Při nepokojích odsouzení úmyslně založili požár, při němž byla částečně poničena budova a vnitřní zařízení ústavu, došlo k mnohým zraněním zasahujících příslušníků i vzbouřených odsouzených, jeden odsouzený zemřel.

Po potlačení vzpoury bylo cca 300 odsouzených eskortováno do moravské Věznice Kuřim, a tím došlo k usnadnění obnovení činnosti ústavního zařízení v Leopoldově.

Občanské komise, vytvořené zejména z řad politických vězňů a členů Občanského fóra, začaly provádět v červnu 1990 prověrky odborné a morální způsobilosti stávajících příslušníků Sboru nápravné výchovy, přičemž cca 400 příslušníků bylo shledáno nezpůsobilými pro výkon služby ve vězeňství a dalších cca 1000 příslušníků bylo uvolněno ze služebního poměru z důvodu nesložení nové služební přísahy nebo na vlastní žádost.

Období od roku 1989 do roku 1995 bylo obdobím reformy vězeňství v Československu. Ředitelství Sboru nápravné výchovy v duchu Evropských vězeňských pravidel vypracovalo v letech 1991-1992 „Koncepci rozvoje vězeňství v České republice“. Nezbytné reformní kroky k postupnému zavádění koncepce do vězeňské praxe byly odvozeny z přehodnocení vývoje českého vězeňství v letech 1945 až 1989, zejména z poznání podmínek a příčin všech deformačních vlivů. V první řadě došlo k depolitizaci justice a vězeňství, neboť právě politické přesvědčení se stalo mocenským nástrojem k prosazování zájmů jedné politické strany. Neméně důležitým krokem byla demilitarizace vězeňství ve smyslu odstranění zbytečných militantních prvků při zacházení s vězni. S tím vším souvisela i decentralizace vězeňství a posílení pravomocí ředitelů jednotlivých vězeňských zařízení. Nedovolím si opomenout také fakt, že v roce 1990 byl zákonem č. 175 zrušen trest smrti a nejpřísnějším trestem se stal trest odnětí svobody na doživotí. Všechna tato opatření a kroky vedly k vytvoření předpokladů k celkové humanizaci moderního vězeňského systému (Historická penologie č. 1/2003).

2.6 Vznik Vězeňské služby ČR a humanizace vězeňství

Sbor nápravné výchovy zanikl dnem 1. 1. 1993 a k plnění úkolů státní správy ve vězeňství byla zákonem č. 555/1992 Sb., zřízená Vězeňská služba ČR, již zbavená přímého vlivu politických stran, zbytečných militantních prvků, neúměrné centralizace a byrokracie. V čele Vězeňské služby ČR stojí generální ředitel, jehož jmenuje ministr spravedlnosti, část zaměstnanců má status civilních zaměstnanců, část má status příslušníků ozbrojených sborů. Vězeňská služba spravuje a řídí vazební věznice, věznice, od roku 1993 Institut vzdělávání (pro profesní přípravu zaměstnanců) a od roku 2006 také Střední odborné učiliště (pro profesní přípravu odsouzených). Pravomoci ředitelů jednotlivých vězeňských zařízení byly posíleny, zejména v personální a ekonomické oblasti. V souladu s požadavky na dodržování základních lidských práv a občanských svobod byl vydán zákon č. 293/1993 Sb., o výkonu vazby, jímž se stanoví, že obvinění mohou být podrobena jen těm omezením, která jsou nutná pro trestní řízení. K prohloubení humanizace a odborného zacházení s odsouzenými vstoupil v platnost zákon č. 294/1994 Sb., jež pozměnil a doplnil zákon č. 59/1965 Sb., o výkonu trestu. Podle nové úpravy došlo k novému pojmenování a členění zařízení pro výkon trestu na věznice s dohledem, dozorem, ostrahou a zvýšenou ostrahou. K systémové a tvůrčí aplikaci požadavků Evropských vězeňských pravidel byl na základě nových poznatků a zahraničních zkušeností vydán zákon č. 169/1999 Sb., o výkonu trestu odnětí svobody, kdy se jednalo zejména o systém koordinovaného resocializačního působení a naplňování požadavků na efektivní výkon trestu s důrazem na práci a vzdělávání odsouzených. Základní typy vězeňských zařízení zůstaly zachovány, o umístění odsouzených do jednotlivých typů a o jejich přeřazování rozhoduje soud, odsouzení mladiství jsou umísťováni do zvlášť vyčleněné věznice (Historická penologie č. 2/2007).

Po vzoru moderních západních vězeňských systémů se po roce 1989 změnil pohled na naše vězeňství a účel trestu. V souladu s mezinárodními pravidly, usneseními OSN a obecně s trendem humanizace, započala reforma českého vězeňství. Počínaje zrušením trestu smrti (1990) až po současně nově zaváděné alternativní tresty (např. trest domácího vězení) nabývá účel trestu zcela jiný rozměr, než byl uplatňován v době normalizace a v době hluboké komunistické totality. Posláním demokratického

vězeňského systému je vytvořit podmínky (odborné, organizační, personální a materiální) k držení obviněných a obžalovaných pachatelů trestné činnosti pro účely trestního řízení a pro zacházení s odsouzenými pachateli trestných činů, jehož cílem je náprava a resocializace ve výkonu trestu odnětí svobody.

Zacházení s vězni (angl. treatment, něm. beandlung) spočívá v uplatňování režimových, pracovních, vzdělávacích, volnočasových, terapeutických a extramurálních programů ve smyslu mezinárodních pravidel pro zacházení s vězni a musí vycházet z principů:

- reality (přibližování vězeňského života životu na svobodě)
- aktivity (podněcování vězňů k aktivitě na vlastní nápravě)
- pozitivitu (jde o upřednostňování prvků pozitivní stimulace – povzbuzování, pochvala, odměna před negativní stimulací – vytýkání, kárání, trest)
- security (vytváření diferencovaných bezpečnostních opatření) (Historická penologie č. 1/2006).

Výchovné působení lze definovat jako ucelený, promyšlený, koncepční a metodický přístup při naplňování cílů výchovy (dílčích i dlouhodobých), jež vyžaduje důkladnou a profesionální znalost prostředků a nástrojů výchovy, znalost vychovávaného subjektu ve všech jeho projevených psychických a osobnostních determinacích a chování. Odborný personál pracuje podle předem připraveného výchovného projektu, který je přizpůsoben individuální povaze a vlastnostem vychovávaného. Zacházení s vězni musí směřovat k diferencovanému a individualizovanému sociálně výchovnému působení, jehož cílem je začlenění propuštěného vězně do občanského života (Černíková, Sedláček, 2002).

Zařazení odsouzeného do určitého typu věznice určuje soud v rozsudku, kterým rozhoduje ve věci samé o vině a trestu. Pokud s ohledem na konkrétní okolnosti (závažnost trestného činu, stupeň a povaha narušení odsuzované osoby) soud dospěje k závěru, že náprava bude lépe zaručena v jiném typu věznice, může se odchytil od zákonných kritérií pro rozřazování odsouzených. V průběhu výkonu trestu soud rovněž rozhoduje o přearazení odsouzených z jednoho typu věznice do druhého, a to na návrh odsouzeného, ředitele věznice, státního zástupce nebo i bez návrhu.

Podle způsobu vnějšího členění, zajištění bezpečnosti a vnitřního režimu, ale také v návaznosti na stupeň závažnosti spáchaného trestného činu, se věznice člení do čtyř základních typů:

- **věznice s dohledem** – zde vykonávají trest osoby, které byly odsouzeny za trestný čin spáchaný z nedbalosti a které dosud nebyly ve výkonu trestu odnětí svobody pro úmyslný trestný čin. Odsouzení se ve věznici mohou pohybovat bez omezení, většinou pracují na pracovištích mimo věznici, kde dohled nad jejich činností provádí vychovatel nejméně jednou týdně, v mimopracovní době jim ředitel může povolit volný pohyb mimo věznici k účasti na kulturních a sportovních akcích a bohoslužbách;
- **věznice s dozorem** – sem se zařazují osoby, které byly odsouzeny za trestný čin spáchaný z nedbalosti a které již byly ve výkonu trestu odnětí svobody pro úmyslný trestný čin, a dále osoby, kterým byl za úmyslný trestný čin uložen trest odnětí svobody nepřevyšující dva roky a které dosud nebyly ve výkonu trestu pro úmyslný trestný čin. Odsouzení se v prostorách věznice pohybují organizovaně pod dohledem zaměstnanců vězeňské služby, ředitel může odsouzeným, u nichž lze předpokládat, že toho nezneužijí, povolit volný pohyb uvnitř věznice. Pracují zpravidla na nestřežených pracovištích mimo věznici, kde nad nimi vykonává dohled určený zaměstnanec vězeňské služby nejméně jedenkrát za hodinu, odsouzeným, u nichž je předpoklad, že toho nezneužijí, ředitel může povolit volný pohyb mimo věznici při plnění pracovních úkolů;
- **věznice s ostrahou** – zde vykonávají trest osoby odsouzené pro úmyslný trestný čin, u nichž nejsou splněny podmínky pro zařazení do jiného typu věznice. V prostorách věznice se odsouzení pohybují organizovaně pod dohledem zaměstnance vězeňské služby, volný pohyb po věznici může ředitel povolit jen výjimečně. Pracují zpravidla na pracovištích uvnitř věznice nebo na střežených pracovištích mimo věznici, u odsouzených, u nichž je předpoklad, že toho nezneužijí, lze povolit zaměstnání na nestřeženém pracovišti mimo věznici, dohled nad pracovní činností odsouzených se provádí nejméně jedenkrát za 45 minut;
- **věznice se zvýšenou ostrahou** – sem se zařazují doživotně odsouzení, zvláště nebezpeční recidivisté, osoby odsouzené za zvláště závažný úmyslný trestný čin k trestu ve výměře nejméně osmi let a osoby odsouzené za úmyslný trestný čin,

kteřé v posledních pětiletých letech uprchly z vazby nebo z výkonu trestu. V prostorách věznic se odsouzení pohybují organizovaně pod dohledem příslušníka vězeňské služby, volný pohyb po věznici se jim nepovoluje ani při plnění pracovních úkolů. Pracují na pracovištích uvnitř věznic nebo vhodnou práci vykonávají přímo ve svých celách, dohled nad jejich pracovní činností provádí zaměstnanec Vězeňské služby jedenkrát za 30 minut.

Vedle uvedených základních typů věznic jsou zřizovány i zvláštní věznic pro mladistvé. V rámci jednoho vězeňského zařízení lze zřídít i více oddělení různých typů (např. ve věznici s ostrahou může být zřídito i oddělení s dozorem). Ve vazebních věznicích lze zřídít oddělení pro výkon trestu odnětí svobody. V České republice se v současnosti nachází 36 věznic, z toho 10 vazebních a dva detenční ústavy (Vazební věznice Brno a Věznice Opava).

(http://cs.wikipedia.org/wiki/V%C4%9Bznice_v_%C4%8Cesku).

Zříděním Institutu vzdělávání (1993) byly vytvořeny podmínky pro rekvalifikaci příslušníků Sboru nápravné výchovy, který byl zčásti nově organizován. Vedoucí funkce byly obsazeny na základě konkursního řízení, což byla změna oproti minulému stavu, kdy byly do řídicích funkcí dosazovány politické špičky na základě stranického hodnocení. Generální ředitelství řídí a koordinuje výkon vězeňství metodicky, finančně, investiční činností (ze státního rozpočtu), odbornou přípravou personálu, plní úlohu informačního centra, a i když některé věznic vyvíjejí vlastní hospodářskou činnost, generální ředitelství kontroluje hospodaření vězeňské služby jako celku. Odbor inspekce byl pro zajištění nezávislosti a nepředpojatosti kontroly převeden pod přímou správu ministerstva spravedlnosti. Zákon o vězeňské službě rozdělil její působnost na správní službu (rozhoduje ve správním řízení a zabezpečuje organizační, ekonomickou, vzdělávací, výchovnou, zdravotnickou a další odbornou činnost), vězeňskou stráž (střeží, předvádí a eskortuje osoby ve výkonu vazby a ve výkonu trestu odnětí svobody, střeží vazební věznic a věznic), justiční stráž (zajišťuje pořádek a bezpečnost v budovách soudů, státních zastupitelství, Ministerstva spravedlnosti a v jiných místech jejich činnosti) a pověřené orgány Vězeňské služby (mají postavení a plní úkoly policejního orgánu v řízení o trestných činech příslušníků vězeňské služby). V období do roku 2000 se jednalo zejména o dovršení probíhajících transformačních procesů a stabilizaci jejich dílčích výsledků.

Všechny tyto změny byly uskutečňovány „za pochodu“, ve svízelné situaci prudkého nárůstu kriminality ve společnosti v důsledku nabyté svobody, i přes to však lze označit stávající vývoj transformace jako etapu dotváření moderního zacházení s obviněnými a odsouzenými v intencích Listiny základních práv a svobod (Historická penologie č. 1/2004).

Při transformaci českého vězeňství bylo zásadním krokem zpracování nové koncepce, která by byla v plném souladu s mezinárodními konvencemi. Tento proces transformace lze bez ostychu nazvat humanizací českého vězeňství. Moderní vězení je efektivní vězení, i když humánní, efektivní a současně bezpečné vězeňství je jistě ideál, k němuž je třeba se v dlouhodobé perspektivě postupně propracovávat.

Změny ve vězeňství neustále pokračují, o čemž svědčí i „Koncepce rozvoje českého vězeňství do roku 2015“. Samotný výkon vazby a výkon trestu již není tak uzavřenou částí života společnosti, vězeňství se více otevírá a za posledních 20 let je vidět pozitivní posun ve spolupráci jak se státními, tak zejména nestátními organizacemi, s cílem začlenit vězněné osoby po propuštění z výkonu trestu odnětí svobody do života občanské společnosti, aby vedly řádný život. Je ovšem nutné konstatovat, že tyto změny jsou pomalejší, než je dynamika vývoje společnosti a zejména podmínek života v ní, kdy nelze opominout jistou nepřipravenost personálu na přicházející generaci odsouzených, které utvářela pouze porevoluční doba, ovšem nelze také opomenout dlouhodobý nedostatek finančních prostředků pro modernizaci vězeňství (Hála, 2005).

2.7 Koncepce rozvoje českého vězeňství do roku 2015

Transformace vězeňství, jejímž teoretickým základem byla koncepce přijatá v roce 1991, byla inspirována zahraničními modely. Pokud se týče cílů a obsahu programů zacházení s vězni, byla transformace naplněna, méně pak došla naplnění v souvislosti se záměry decentralizace řízení.

Základním cílem nové koncepce je reagovat na nové podmínky a nové souvislosti, v nichž se české vězeňství nachází a současně naznačit směr a priority moderního českého vězeňského systému.

České vězeňství v současné době nedisponuje teoretickým pracovištěm, které by pro tvorbu koncepce poskytlo validní teoretická východiska, proto je nutné vycházet z vlastní praxe, teoretických výstupů dílčích výzkumů Institutu pro kriminologii a sociální prevenci (součást justice) a také ze zahraničních zkušeností, především evropských, jež jsou základem pro pochopení a predikci dalšího vývoje českého vězeňského systému.

V důsledku změn v Evropské unii se mění také všechny evropské vězeňské systémy, včetně českého, mění se penologické přístupy, v souvislosti se stálou teroristickou hrozbou jsou přehodnocovány zejména otázky bezpečnosti.

2.7.1 Filozofie trestu a strategické cíle koncipované v koncepci

Trest zůstává trestem jen tehdy, obsahuje-li sankci, avšak jde také o požadavek zamezit prizonizaci a naplnit funkci trestu. Účinnost trestu lze vymezit poměrem minimální intenzity sankce k maximálnímu naplnění její funkce. Trestu náleží funkce vyrovnávací, jež spočívá v tom, že újma způsobená pachateli může na straně jedné emočně uspokojit poškozeného, na straně druhé může vést k náhradě způsobené škody. Progresivnější než vyrovnávací funkce je v případě ochrany společnosti před deviantním chováním, regulativní funkce trestu, spočívající v regulaci rizik směřujících k recidivě trestní činnosti. Vězeňská služba jako součást trestní justice respektuje právní řád a usiluje o to, aby přispívala k ochraně společnosti. Činí tak nejen izolací pachatelů

trestné činnosti, ale i vytvářením podmínek pro integraci odsouzených osob po propuštění z výkonu trestu a podporou jejich úsilí o převzetí odpovědnosti za svůj život občana, dodržujícího zákony. Pro období do roku 2015 chce proto naplnit strategické cíle:

- Naplněním bezpečnostní doktríny zajistit přiměřenou míru bezpečnosti a bezpečí pro společnost, vězně a vězeňský personál
- Nově koncipovat a realizovat diagnostikování, klasifikaci a umístování vězněných osob, přitom však akceptovat principy založené na metodě hodnocení rizik a potřeb
- Zjednodušit strukturu vězeňských zařízení, přičemž základ budou tvořit pouze tři typy věznic (věznice pro výkon trestu odnětí svobody s dozorem, s ostrahou a vazební věznice)
- Zvýšit účast odborných diagnostických pracovišť vězeňské služby při zařazování a přearazování odsouzených do jednotlivých typů věznic
- Realizovat strategii zaměstnávání vězněných osob směřující k rozšíření možností zaměstnávání, a to i zaměstnávání obviněných
- Zintenzivnit spolupráci s Probační a mediační službou ČR
- V návaznosti na koncepční změny ve veřejném zdravotnictví a s ohledem na specifické potřeby vězeňství dořešit systém zdravotnické péče o vězněné osoby i vlastní personál
- Zmodernizovat vězeňská zařízení, případně vybudovat nová, která by odpovídala evropským standardům
- Být moderním dynamickým systémem, jenž je otevřen dynamickým změnám, orientovat se na vztahy s veřejností, s institucemi a organizacemi vně resortu ministerstva spravedlnosti
- Činit kroky k tomu, aby případný další nárůst počtu vězněných osob nebyl důvodem k rezignaci na dosažení strategických cílů.

Úkolem vězeňství je kromě jiného zajistit, aby osoba ve výkonu vazby byla k dispozici orgánům činným v trestním řízení a nemařila účel vazby. Obviněný smí být ve vazbě podroben pouze takovým omezením, která jsou nezbytná k naplnění jejího účelu. Náš současný vězeňský systém se od evropských standardů odlišuje nejvíce materiálními podmínkami, převážná část obviněných vykonává vazbu ve standardních

podmínkách, která se příliš neliší od materiálních podmínek z doby před transformací. Především jsou to nevhodné prostory, v nichž je vazba vykonávána, mnohdy se jedná o malé cely s hygienickými podmínkami na hranici únosnosti, neboť architektonické řešení objektů je poplatné jejich stáří. Rovněž vycházkové prostory jsou zpravidla velmi malé, strohé a naprosto nepřirozeně uspořádané. Realizaci programů v zacházení s obviněnými v rozsahu stanoveném zákonem není vězeňská služba dosud schopna plně zajistit, a proto je prioritou tvorba širší neformální nabídky preventivně-výchovných, vzdělávacích, zájmových a sportovních programů.

Úroveň výkonu trestu odnětí svobody lze hodnotit mnohem příznivěji oproti úrovni výkonu vazby. Komplexní zprávy o odsouzených byly ve své době dobrým východiskem pro realizaci individuálně zpracovávaných programů zacházení. Členění těchto programů na pracovní aktivity, vzdělávací aktivity, speciálně-výchovné aktivity, zájmové aktivity a oblast utváření vnějších vztahů se osvědčilo a je možné jej zachovat i do budoucna. Individualizace zacházení s odsouzenými na základě hodnocení rizik a potřeb je základním předpokladem pro realizaci daných programů. Proto je nutné aktualizovat a přizpůsobovat programy podle jednotlivých oblastí tak, aby logicky navazovaly na systém hodnocení rizik a potřeb, rozšířit danou skupinu programů na eliminaci konkrétních rizik spojených s páčáním některých druhů trestné činnosti (program prevence xenofobie, etnické nesnášenlivosti, domácího násilí, stalkingu apod.), ale také na programy zaměřené na první dny po propuštění. Neméně důležitá je i spolupráce s Probační a mediační službou ČR, protože se spolu s vězeňskou službou podílí na vytváření standardizovaných programů před a po propuštění z výkonu trestu. Téma programů zacházení s vězňenými osobami, zejména ve Věznicích Plzeň a Valdice, více přiblížím v praktické části diplomové práce.

Kladně lze hodnotit působení duchovní služby v současném vězeňském systému, neboť tato služba v období normalizace ve vězeňských zařízeních absentovala. Duchovenská služba umožňuje vězňeným osobám projevat i aplikovat jejich ústavou zaručené náboženské vyznání, přispívá k překonání kriminogenních vlivů a přijetí vlastní viny, podílí se na zlepšení kvality mezilidských vztahů, přípravě a realizaci programů zacházení a na pomoci propuštěným k plnohodnotné reintegraci do společnosti (postpenitence).

Problematika drog je ve vězeňství závažná především proto, že četnost uživatelů drog je ve vězeňské populaci mnohonásobně vyšší než v běžné občanské společnosti. Základem protidrogových opatření jsou aktivity zaměřené na minimalizaci nabídky a tím k nucené absenci, rozvíjeny jsou preventivní a léčebné přístupy, jako například činnost protidrogových poraden, bezdrogových zón a specializovaných oddělení pro léčbu drogově závislých, přičemž tady má své opodstatnění také substituce.

Vzdělávání v systému vězeňských zařízení představuje širokou škálu aktivit, od výuky negramotných až po vysokoškolské studium. Středné odborné učiliště vězeňské služby zajišťuje prostřednictvím svých odloučených pracovišť vzdělávání v rozsahu základní školy, v učebních oborech a v certifikovaných kurzech. Ve spolupráci se státními školami vně vězeňské služby jsou realizovány nejen obdobné formy vzdělávání, ale také vzdělávání na úrovni střední a vysoké školy.

Způsob transformace vězeňského zdravotnictví je odvislý od transformace zdravotnictví veřejného. Vězeňská zdravotnická zařízení v současné době poskytují vedle rutinní zdravotnické péče i další specifický servis, jako např.: vyšetření vězňů při příjmu, při propuštění, prohlídky v souvislosti s eskortami, při kázeňských trestech apod. Vězeňské nemocnice poskytují nemocniční péči vězňům osobám na základní úrovni, na specializovanou, resp. vysoce specializovanou péči nemocnice zařízené nejsou.

Současné pojetí personální práce je charakterizováno přechodem od administrativního modelu k manažerskému stylu práce s lidmi. Zvýrazňuje se význam vzdělávání, kariérního plánování, motivačních nástrojů a hodnocení výkonů. Strategie rozvoje lidských zdrojů bude nadále akcentovat vzájemnou spolupráci a důvěru, delegování odpovědnosti, komunikaci a informovanost, profesní etiku a rozvoj žádoucí kultury organizace. V oblasti řízení lidských zdrojů a v personálním plánování se vězeňská služba potýká s otázkou početního stavu a složením personálu, což souvisí s kolísáním počtu vězňů. Nedílnou součástí práce s lidskými zdroji je péče o personál, zejména vytvoření koncepce sociálního programu s důrazem na komplexní rozvoj, včetně celoživotního vzdělávání zaměstnanců a mentální rehabilitace, která se zaměřuje na předčasné „vyhoření“.

Nelehkým úkolem v období do roku 2015 je záměr transformace Institutu vzdělávání vězeňské služby na Penologický institut a stanovení jeho působnosti, ale také snaha o znovuzřízení katedry penologie jako dislokovaného pracoviště některé z vysokých škol, nejlépe opět na Policejní akademii (Koncepce, 2005).

2.8 Probační a mediační služba

Probační a mediační služba ČR, jako novodobý penologický prvek, vznikla na základě zákona 257/2000 Sb., a představuje novou instituci na poli trestní politiky, vychází ze součinnosti dvou profesí – sociální práce a práva, zejména trestního. Vyváženým propojením obou se vytváří nová multi-disciplinární profese v systému trestní justice, která usiluje o zprostředkování účinného a společensky prospěšného řešení konfliktů spojených s trestnou činností a současně organizuje a zajišťuje efektivní a důstojný výkon alternativních trestů a opatření, s důrazem na zájmy poškozených, ochranu komunity a prevenci kriminality.

Mediace – (možnost mimosoudního řešení konfliktu), má široké uplatnění v trestní justici, je jedním z nástrojů řešení trestného činu a jeho následků mezi pachatelem a poškozeným.

Probace – (z latiny znamená ověřování, zkoušení). V naší trestní praxi se probační dohled ukládá obviněnému nebo odsouzenému, pokud státní zástupce, nebo soudce považuje za účelné sledovat po určitou dobu chování klienta a uloží mu obvykle i přiměřené omezení nebo povinnost (např. zdržet se her na hracích automatech, podrobit se léčbě závislosti na omamných a psychotropních látkách, které není ochranným léčením).

2.8.1 Cíle činnosti PMS

- **Integrace pachatele** – Probační a mediační služba usiluje o začlenění obviněného resp. pachatele do života společnosti bez dalšího porušování zákonů. Integrace je proces, který směřuje k obnovení respektu obviněného k právnímu stavu společnosti, jeho uplatnění a seberealizaci.
- **Participace poškozeného** – Probační a mediační služba se snaží o zapojení poškozeného do „procesu“ vlastního odškodnění, o obnovení jeho pocitu bezpečí, integrity a důvěry ve spravedlnost.
- **Ochrana společnosti** – Probační a mediační služba přispívá k ochraně společnosti účinným řešením konfliktních a rizikových stavů spojených s trestním řízením a efektivním zajištěním realizace uložených alternativních trestů a opatření.

Vězeňská služba úzce kooperuje s probační a mediační službou už před samotným podmíněným, resp. úplným propuštěním vězněné osoby z vazby či výkonu trestu. Prostřednictvím probačních programů, ve spolupráci s kurátorem, probační úředníci zajišťují vybraným skupinám osob podmínky pro aktivní resocializaci. V současné době se například rodí společný projekt vězeňské služby a probační a mediační služby pod názvem „Sanace dluhu“, který by měl pomoci oddlužit zadlužené vězně, neboť právě zadluženost je jedním z důvodů, proč propuštění trestanci znovu páchají trestnou činnost a stávají se z nich recidivisté. Do projektu jsou vytipovány osoby již před samotným propuštěním z vězeňského zařízení a dluhy vzniklé z nákladů výkonu trestu, resp. z trestné činnosti uhradí mimovládní organizace. Propuštěnému je ve spolupráci s podnikatelskými subjekty zajištěna práce, díky které mohou po propuštění začít žít řádným životem a přiměřenou formou dle svých reálných možností musí splácet „půjčku na úhradu dluhů“, kterou předtím uhradila mimovládní organizace. Je to určitý zdroj motivace, ale také zároveň výchovný a resocializační prostředek v postpenitenciární péči (<https://www.pmscr.cz/>).

Postpenitenciární péče je oblast sociální péče o člověka, který prošel trestním řízením a výkonem trestu odnětí svobody nebo ochranným léčením (u mladistvých se jedná o ochrannou výchovu), je realizována prostřednictvím odborných poznatků

a postupů dosažených v oblasti sociální práce. Je to určitá dílčí nabídka sociální služby, představující následnou prevenci, tedy prevenci recidivy trestné činnosti, její obsah a rozsah je určen sociální politikou státu, ve které se odráží snaha a úsilí společnosti o integraci vězňených osob do společnosti. Jedná se zejména o pomoc při hledání ubytování, pomoc při zprostředkování pracovního zařazení, finanční podporu, pomoc při začlenění se jedince do sociálního prostředí či sociálně výchovné a poradenské působení ve věcech sociálně právních. (Černíková, Sedláček, 2002).

Dílčí závěr

Charakteristickým rysem vývoje zacházení s vězni na území ČSR **v letech 1945 až 1955 je ústup od humánního přístupu k obviněným ve výkonu vazby a penitenciárního přístupu k odsouzeným ve výkonu trestu odnětí svobody ve prospěch třídně politického přístupu, založeného na ideologických principech politické nesnášenlivosti a nenávisti KSČ.** Tento nepříznivý vývoj souvisel se změnou v početním stavu a zejména složením vězeňské populace, ve které v roce 1950 tvořili většinu retribuční a tzv. protistátní vězni.

Protože politickým úkolem vězeňství se stala národní a třídní msta a platná vězeňská legislativa ji neumožňovala realizovat žádoucím způsobem, došlo v roce 1951 k nové právní úpravě výkonu vazby a výkonu trestu odnětí svobody, která zásadně změnila právní postavení vězňených osob v jejich neprospěch a do rukou politicky indoktrinovaného vězeňského personálu vložila nedostatečně regulovanou a kontrolovanou moc. Tento stav se dále prohloubil v roce 1953 převedením vězeňství z působnosti Ministerstva spravedlnosti do působnosti Ministerstva národní bezpečnosti. Oprávněné nároky vězňů byly postupně zřed'ovány, stávaly se náležitostmi nebo výhodami, jejichž přiznání či nepřiznání jednotlivým vězňům záleželo pouze na libovůli vězeňského personálu. Kodifikace nároků či náležitostí nebo výhod vězňů byla jen proklamativní, neboť byla obsažena ve služebních předpisech MNB a později MV, které byly z důvodu různých stupňů utajení pro vězňené osoby nedostupné. Ochrana osobnosti vězňů a její integrity, zejména před špatným zacházením ze strany vězeňského personálu, nebyla po roce 1953 nikterak legislativně upravena, a to ani proklamativním způsobem. **Ve vězeňských systémech této doby se kladl důraz na vzájemnou izolovanost odsouzených.** Po převážení režimů, které umisťovaly

odsouzené dohromady, vznikl problém vzájemného škodlivého ovlivňování a vznikla potřeba diferenciaci odsouzených.

Československé vězeňství, které se stalo oborově uzavřeným systémem v rámci Ministerstva vnitra, neumožňovalo jakýkoliv účinný vnější zásah na ochranu vězňů před špatným zacházením, i když Soubor pravidel pro zacházení s vězni, zpracovaný Mezinárodní trestní a vězeňskou komisí to požadoval.

V roce 1965 byl přijat nový zákon č. 59/1965 Sb., o výkonu trestu odnětí svobody, kterým byla zrušena třídní diferenciaci a **byla zavedena diferenciaci dle kriminální narušivosti (I. – III. nápravně výchovná skupina)**. Na základě uvedeného zákona byl vytvořen větší předpoklad pro práci psychologů, pedagogů, psychiatrů, sociálních pracovníků atd. s odsouzenými. Příchod těchto zaměstnanců však nebyl vždy přijat ostatním vězeňským personálem, který tlumil jejich iniciativu, často podpořen rozhodnutími oddělení státní administrativy ÚV KSČ, které mělo politický dohled nad vězeňstvím. Práce justice a vězeňského personálu byla pod vlivem KSČ zpolitizována a přístup k vězňům byl policejní až vojenský, převládalo direktivní řízení a dril, uplatňovala se represivní složka, zejména vůči lidem z řad „třídního nepřítele“, v celé justiční části ministerstva spravedlnosti bujela byrokracie. **Trest plnil zejména funkci eliminační, odstrašující a odplatnou, výchovná a resocializační funkce trestu byla v recesi, jediným výchovným prostředkem byla práce (povinnost pracovat), zejména z důvodu využívání vězňů jako ekonomického nástroje pro udržení, resp. budování hospodářství země, a to mnohdy bez ohledu na pracovní podmínky a vhodnost pracovišť či zdravotního stavu vězně.** Tato odsouzeníhodná antihumánní technologie likvidace obětí bez ohledu na právní vinu byla patologickým morfologickým prvkem, který v sobě nesou jak nacistická, tak komunistická ideologie bez rozdílu.

Cílem výkonu trestu odnětí svobody se v dané periodě stala represe s důrazem na ekonomické využívání pracovní síly odsouzených v rámci potřeb národního hospodářství, především v oblasti těžebního, hutního, stavebního a těžkého průmyslu.

Jedním z významných bodů tehdejšího vězeňství byla **existence Výzkumného ústavu penologického (VÚP), který byl založen v r. 1967 a fungoval až do r. 1980.**

Existence tohoto ústavu zajišťovala, i když ve velmi malé míře, získávání informací o zahraničním vězeňství, rozvíjela nové terapeutické a diagnostické metody práce s odsouzenými, ověřovala různé formy resocializace a jednalo se o jediné odborné pracoviště, které provádělo výzkum ve vězeňství. Pozitivní na celé práci VÚP považují zejména zpochybnění represivní metody zacházení s odsouzenými, která je zřejmá ze všech výstupů tohoto pracoviště. Zrušením tohoto pracoviště došlo k zániku odborné výzkumné základny českého vězeňství a je na místě uvést, že v současné době není žádné pracoviště obdobného zaměření v českém vězeňství zřízeno.

Demokratické proměny po roce 1989 zasáhly i do oblasti vězeňství. Prvním velkým zásahem byla naprosto nekoncepční a nesystémová amnestie prezidenta republiky, kdy došlo k propuštění značného množství vězněných osob, na které nebyla připravena žádná státní složka, včetně sociální sítě, a proto došlo k častým incidentům a protiprávním jednáním takto propuštěných osob, zejména z důvodu euforie z náhlého propuštění, na které nebyly připraveny, nedostatku finančních prostředků, tlaku společně vytvořených skupin, ale také nerozhodnosti státních složek.

Po roce 1990 přestalo být vězeňství tabuizováno, postupně se otevírá veřejnosti. Humanizace výkonu trestu tedy musí být pochopena nejen odbornou, ale i laickou veřejností. **Základním požadavkem reformy vězeňství je v první řadě humanizace trestu odnětí svobody.** Zároveň je ale nutné, aby trest plnil svůj účel, tedy aby trest zůstal trestem. Trest tedy musí obsahovat určitou míru újmy, přiměřenou jednak provinění, jednak osobnosti pachatele. Přijetím vězeňské legislativy lze období let 1990-1995 charakterizovat jako období zrychlení a prohlubování procesu transformace vězeňského systému na moderní systém měřitelný s obdobnými vězeňskými systémy západních demokracií.

Samotné systémové změny započaly v roce 1992, kdy do těchto změn byla zahrnuta i humanizace vězeňství, jejíž podstata spočívala v uznání vězňů jako občanů a neponižování jejich důstojnosti, zabezpečení vhodných materiálních podmínek pro jejich život ve vězeňských zařízeních, garanci základních práv a svobod a tím je vychovávat, aby vedli řádný život občana.

Začátkem nového milénia vězeňská služba zaměřila svou činnost krom jiného také na spolupráci s Probační a mediační službou ČR. Snaží se o přípravu odsouzených po jejich propuštění do občanského života. Výstupní oddělení ve vězeňských zařízeních poskytují budoucím „civilům“ (jedná se zejména o osoby, jež si odpykávají dlouhodobé tresty odnětí svobody) základní znalosti vnějšího prostředí, nového systému legislativy, zejména v oblasti sociálního zabezpečení, ale také manuální zručnosti v každodenním běžném životě.

V koncepci rozvoje do roku 2015 jsou vytyčené strategické cíle, kterých chce vězeňská služba dosáhnout, a to nejen v oblasti zacházení s vezněnými osobami, kdy se soustředí především na jejich resocializaci a reedukaci, ale také směrem k vlastním zaměstnancům, naplnění jejich profesních ambicí a profesního rozvoje.

Závěrem druhé kapitoly lze říct, že v období po druhé světové válce dochází ke stagnaci českého právního řádu a trest plní pouze funkci represivní a zábrannou, rodící se výchovná složka se díky zpolitizování vězeňského systému vytrácí (zejména koncem 70. a v 80. letech). Nástup komunismu a zrušení parlamentní demokracie (1948) znemožnilo návrat k předválečnému penitenciárnímu zacházení. Cílem výkonu trestu odnětí svobody se stala represe s důrazem na ekonomické využívání pracovní síly odsouzených v rámci potřeb národního hospodářství. Zákon č. 59/1965 Sb. o výkonu trestu odnětí svobody zrušil třídně-politickou diferenciaci odsouzených a zavedl diferenciaci podle jejich kriminální narušenosti, o které rozhodoval soud. Období existence Výzkumného ústavu penologického 1967-1980 (řídil doc. PhDr. Jiří Čepelák, CSc.) lze nazvat zlatým obdobím poválečného českého vězeňství, neboť díky existenci a výzkumné práci tohoto ústavu byly rozvíjeny diagnostické a terapeutické, zejména skupinové, metody. Ověřovaly se různé formy resocializace odsouzených a byl zabezpečován odborný růst pedagogů, psychologů, sociálních pracovníků a vychovatelů z nápravně-výchovných ústavů. Normalizace měla za následek profesionální deformaci personálu a přetrvávání militantní povahy. **Změna politického systému v roce 1989 přinesla, po počátečních hromadných a neúčelných amnestiích, pozitivní změnu i v oblasti penitenciární péče, a to zejména v souvislosti se vznikem Vězeňské služby ČR a její postupnou transformací na moderní evropský vězeňský systém a humanizací vězeňských zařízení. Těžiště hlavní funkce trestu je položeno na regulativní funkci, tedy orientaci trestu na změnu chování pachatele**

v prosociálním smyslu a dosahování sociální odpovědnosti za vlastní chování.
Probační a mediační služba ČR, jako novodobý penologický prvek, vznikla na základě zákona č. 257/2000 Sb., a představuje novou instituci na poli trestní politiky, vychází ze součinnosti dvou profesí – sociální práce a práva, zejména trestního.

3. Empirická část

Přemíra volného času vytváří z hlediska účinnosti trestu prostor pro hledání nevhodných alternativních řešení, a to mnohdy až nezákonných forem zábavy. Zvyšuje se napětí z nuceného pobytu v uzavřeném prostoru a ve velkém kolektivu. Výrazně se zvyšuje riziko agresivního a hostilního chování, narůstá napětí v sociálních vztazích a odsouzeným se vytváří prostor pro různé způsoby, jak se vyhnout plnění svých povinností (Lyons, 2004).

K tomu, abych přiblížila současné formy a možnosti nápravy odsouzených, jsem si vybrala dvě věznice, které mají obdobnou profilaci, a sice Věznici Plzeň a Věznici Valdice, a které mají z pohledu naplnění účelu trestu i obdobné formy nápravy. V prvních dvou podkapitolách praktické části stručně nastiňuji dlouhou historii obou zařízení. Třetí podkapitola je věnována zkvalitňování a profesionalizaci personálu a ve čtvrté podkapitole uvádím současné programy zacházení obecně používané ve vězeňské službě. Další dvě podkapitoly náležejí konkrétním možnostem reedukace a programům zacházení v uvedených věznicích.

3.1 Věznice Plzeň – historický náhled

Věznice Plzeň-Bory patří mezi nejznámější věznice v České republice. Z dostupných pramenů víme, že městská rada v Plzni již v roce 1870 vyjednávala o prodeji pozemků na výstavbu věznice. S výstavbou Borské věznice bylo započato v roce 1873 dle plánů anglického stavitele Georgie Ainslie a dokončena byla v roce 1878. Dne 15. července 1878 přijel do Plzně vlak s eskortou prvních 43 odsouzených, se kterými se počítalo pro dokončovací práce na komplexu Borské věznice. Při stavbě budovy Borské věznice bylo použito originální architektonické řešení, kterým se v následujících letech při stavbě dalších věznic v různých zemích světa několikrát nechali jejich stavitelé inspirovat. Hlavní budova má tvar osmicípé hvězdy, v jejímž středu se nachází budova s kopulovitou střechou, z budovy ve středu stavby vybíhá osm ramen o dvou patrech. Ke křídlu směřujícímu k prostoru vstupní brány do věznice je kolmo připojena velitelská budova, která je 65 m dlouhá. Tato budova je se středem

spojena 40 m dlouhým dvoupatrovým křídlem, kde se původně nacházela kaple (za dob komunismu byla přestavěna na tělocvičnu) a v přízemí chodba spojující kupoli s velitelskou budovou (panská chodba). V ostatních sedmi křídlech jsou umístěni vězni. Pod centrální kupolí věznice se nachází studna. Dle dochovaných historických pramenů při kopání studny narazili dělníci na silnou vrstvu uhlí.

Na svoji dobu ve velmi moderním objektu byli umisťováni odsouzení s dlouhodobými tresty. Již za Rakouska-Uherska byli do trestnice Bory zařazováni podle nařízení č. 67/1885 političtí vězni z Čech, Moravy, Slezska, Dolního a Horního Rakouska, Solnohradska a Štýrska, ale trestnice sloužila také pro kriminální vězně s trestem těžkého žaláře delšího deseti let. V roce 1894 se v plzeňské věznici ocitlo 31 z 68 odsouzených v politickém procesu s „Omladinou“, včetně budoucího prvního ministra financí Československé republiky Dr. Aloise Rašína.

První republika upravila umisťování vězňů výnosem č. 8604/1923, podle kterého do mužské věznice v Plzni budou zařazeni političtí vězni z celého Československa a polepšitelní recidivisté. Opatření z roku 1930 dále upřesnilo pojem „nepolepšitelný vězeň“, za kterého byl považován odsouzený trestaný již třikrát za zločin téhož druhu. V roce 1924 byla provedena elektrifikace areálu a o čtyři roky později bylo dokončeno ústřední vytápění celého objektu (Kaleidoskop, 2007).

Od 90. let 19. století byla trestnice jediným zařízením pro politické vězně v českých zemích. Byli sem umisťováni retribuční vězni a zejména pak vojenští a političtí prominenti, např. gen. Heliodor Píka (který zde byl popraven dne 21. 6. 1949), maršál britského letectva Karel Janoušek, mjr. J. Brix, mjr. René Černý, poslanec Stanislav Broj a další. Pro věznění prominentů zde existovalo zvláštní oddělení (tzv. Kreml), v roce 1954 přesunuté do Leopoldova. V trestnici bylo proti vězňům v široké míře užíváno fyzické násilí, zejména po nástupu Františka Šafarčíka do funkce velitele trestnice 24. 1. 1949, kdy zde bylo zaznamenáno i několik případů přímého úmrtí vězňů v důsledku bití. Tehdejší poměry na Borech tak poněkud korigují určitou představu o obecně lidštvějším přístupu příslušníků Sboru vězeňské stráže ministerstva spravedlnosti k vězňům. Původní kapacita trestnice byla v letech 1949-1951 vysoce překračována, vězni pracovali na celách, zejména při draní peří, což byla ve skutečnosti vyčerpávající a nezdravá práce.

V roce 1950 byla na Borech "odhalena" údajná protistátní skupina – spojení politických vězňů s některými dozorci. Důsledkem byly dlouholeté tresty udělené některým dozorcům, nad dalšími dozorci a vězni (zejména z řad lidové strany) byly vykonány tresty smrti. Doznání o spiknutí s cílem pomoci politickým vězňům k útěku bylo z obviněných doslova vytlučeno. Tresty smrti byly orgány KSČ vyneseny ještě před soudním přelíčením.

Pod tuto věznici spadala rovněž v různých obdobích celá řada pracovních táborů, například v roce 1949 tábor Vykmánov, vápenice v Horažďovicích, kaolínky v Horní Bříze, Třemošné, v Sedlci u Mostu, ocelárny v Hrádku u Rokycan, uhelný důl v Libkovicích, Škodovka Plzeň-Karlov atd. S těmito pracovišti měla trestnice v roce 1949 kapacitu 3 000 vězňů. V Plzni existovala dále i Věznice krajského soudu s kapacitou až 500 osob, s uzavřeným oddělením StB. Od 1. 10. 1952 do uzavření 15. 11. 1955 patřil Útvar nápravných zařízení pod ministerstvo národní bezpečnosti (později MV), jako vyšetřovací věznice MNB (MV). I pod tuto věznici spadaly pobočky a pracoviště: cihelny Černice, Stod, Žihle a porcelánka Slavkov. Věznice Bory sloužila k věznění politických vězňů i v době normalizace po roce 1969, později zde pobývali často odpůrci režimu (Václav Havel, Pavel Wonka aj.) (Kaleidoskop, 2007).

Původně byla trestnice určena pro 915 trestanců, z toho 387 trestanců v samovazbě a 528 trestanců ve společné vazbě. V současné době je věznice profilována jako věznice s ostrahou, se zvláštním oddělením pro výkon vazby. Dále jsou zde zřízena oddělení s dohledem, se zvýšenou ostrahou a oddělení specializované pro výkon trestu odsouzených s poruchou osobnosti a chování, způsobenou užíváním psychotropních látek. Společně s výkonem vazby má kapacitu 1160 vězněných osob, čím se z hlediska ubytovací kapacity řadí na pomyslnou první příčku mezi českými věznicemi.

Ve Věznici Plzeň jsou odsouzení ve výkonu trestu odnětí svobody zaměstnáváni ve vnitřní režii věznice, kde se svojí prací podílejí na zajištění řádného chodu věznice. Jedná se především o pomocné práce v kuchyni, praní a opravy věžeňského prádla ve věžeňské prádelně, která od ledna 2010 zajišťuje praní prádla pro další věznice Věžeňské služby ČR (Kynšperk nad Ohří, Nové Sedlo, Horní Slavkov, Vinařice, Oráčov, Drahonice, Ostrov nad Ohří, Praha-Ruzyně, Všehrady). Dalšími činnostmi vykonávanými odsouzenými, které slouží k zajištění chodu věznice, jsou především

různé úklidové práce ve věznici i mimo její střežený areál, údržba a opravy budov věznice a techniky a zařízení Vězeňské služby ČR. Nedílnou součástí práce odsouzených je jejich zaměstnávání na základě smluv uzavřených mezi Věznicí Plzeň a soukromými podnikatelskými subjekty. V současné době je to především firma MEA Meisinger, s.r.o., která se podílí na zajištění a mnohdy i zvyšování zaměstnanosti odsouzených ve zdejší věznici. Firma koncem roku 2009 zaměstnávala okolo 180 odsouzených ve dvou a třisměnných provozech kovovýroby při výrobě ocelových roštů a ve výrobě rámu plastových oken. Firma SOLUS s.r.o. ve vězeňské a zaměstnanecké kantýně zaměstnává jednoho odsouzeného.

Důležitou skutečností, která má vliv na zaměstnanost odsouzených, je vzdělávání ve školském vzdělávacím středisku ve dvou učebních oborech:

- obor strojírenská výroba,
- tříletý učební obor zámečnick.

V rámci půlročních vzdělávacích a rekvalifikačních kurzů jsou to pak obory:

- natěrač-lakýrník,
- dělník v elektromechanice,
- základní práce s výpočetní technikou (<http://www.vscr.cz/plzen>).

3.2 Věznice Valdice – historický náhled

Trestnice ve Valdicích byla zřízena přestavbou bývalého kartuziánského kláštera v roce 1857 (odtud také název Kartouzy) a proslula jako jedna z nejtvrdějších v českých zemích.

Kláster založil v roce 1627 Albrecht Václav Eusebius z Valdštejna, samotná stavba barokního kláštera probíhala v letech 1628-1632, ovšem nádherný klášterní chrám, kam Albrecht z Valdštejna umístil svou hrobku, byl dokončen až v roce 1664. V roce 1782 byl kartuziánský řád patentem císaře Josefa II. zrušen a jeho majetek byl postupně rozprodán. Po zrušení řádu sloužil valdický klášter až do roku 1856 jako byty, kanceláře a sklady vrchnostenské správy. V roce 1856 bylo rozhodnuto zřídit z bývalé kartuzie centrální věznici pro tresty od 10 let do doživotí. V roce 1857 objekt zakoupilo Rakouské císařství a do nově vzniklého c.k. trestního ústavu byla záhy převezena část trestanců brněnské trestnice Špilberk, mezi nimi byl i známý loupežník Babinský. Objekt byl postupně upravován pro svou novou funkci a sloužil převážně pro ty nejtěžší zločince. Před koncem 19. století pracovalo ve věznici 20 milosrdných sester kongregace Sv. Karla Boromejského, které obstarávaly celé zaopatření trestanců.

Po zániku Rakouska-Uherska v roce 1918 převzalo věznici nástupnické Československo a nejznámějším vězněm této doby byl Josef Šoupal, odsouzený za atentát na ministra financí Aloise Rašína.

V době německé okupace byla trestnice přejmenována na Ústav pro mladistvé a choré vězně a sloužili v něm čeští dozorcí, z nichž se řada angažovala v protifašistickém odboji. V části ústavu byla v roce 1941 zřízena vyšetřovna gestapa (<http://www.politictivezni.cz/veznice-valdice.html>).

Od roku 1948 až do roku 1990 byli do Věznice Valdice převážně zařazováni odsouzení s dlouhodobými tresty (nejvyšší počet odsouzených dosáhl až 2 700 osob), zařazení do III. (nejtěžší) nápravně výchovné skupiny, kteří tady pracovali ve výrobních provozovnách státních podniků zřízených uvnitř věznice. Po roce 1953 byl klášterní kostel vystěhován a ostatky Albrechta z Valdštejna převezeny do Mnichova Hradiště.

Uvnitř kostela byla vestavěna dvě nová podlaží a budova sloužila jako dílny pro výrobu bižuterie, kterou zhotovovalo cca 200 vězňů. V době normalizace byli ve Valdicích věznění i představitelé disentu a undergroundu. Po revoluci v roce 1989 a po následné amnestii klesl počet cca na 500 vězňů.

V současné době je objekt využíván jako věznice s ostrahou a se zvýšenou ostrahou, pro odsouzené je dále zřízeno oddělení se zvýšenou ostrahou se zesíleným stavebně technickým zabezpečením (krizové oddělení), specializované oddělení pro odsouzené s poruchou duševní a poruchou chování a také specializované oddělení pro odsouzené zařazené do zvýšené ostrahy s poruchou osobnosti a chování, způsobenou užíváním psychotropních látek. Součástí věznice je i lůžková část ošetřovny, kde je odsouzeným poskytována zdravotní péče na úrovni městských nemocnic. Do Valdic jsou umístěováni odsouzení muži s delšími tresty, recidivisté a jinak nebezpeční odsouzení. Součástí věznice bylo i zvláštní oddělení pro výkon vazby, jež bylo dnem 1. 3. 2001 zrušeno a byla zahájena jeho přestavba tak, aby zde mohl být vykonáván trest odnětí svobody u odsouzených k doživotnímu trestu a dalších odsouzených, u nichž je diagnostikována potřeba zvýšené detence. Včetně tohoto oddělení se 48 místy má věznice kapacitu 1092 míst (http://valdice.vscr.cz/clanky/?cl_id=119).

Odsouzení jsou zaměstnáváni jednak ve vnitřních provozech věznice (ústavní kuchyně, prádelna, zámečnická dílna, truhlárna apod.), jednak u podnikatelských subjektů. V roce 2009 bohužel situace v zaměstnávání vězňených osob kopírovala problémy domácí ekonomiky, krachování firem a propouštění, což znamenalo, že i ve Věznici Valdice ukončily činnost dvě firmy se ztrátou cca 150 pracovních míst. Procento zaměstnaných vězňů počátkem roku 2009 kleslo z průměrných cca 65 procent na cca 53 procent. Ovšem na sklonku loňského roku svitla naděje na další zaměstnávání odsouzených, protože o vstup do výrobní zóny projevila zájem firma AEG Components a.s. Neskrývaným důvodem byla ekonomická situace této firmy, snaha o snížení nákladů a tím i zachování konkurenceschopnosti. Pro věznici byla důležitá skutečnost, že Vězeňská služba nemusela vynaložit žádné finanční prostředky na úpravu nebo výstavbu výrobních prostor, pouze ve vlastní režii vyklidila a připravila stávající prostory. Na počátku roku 2010 bylo, po zaškolení odsouzených zařazených na práci pro danou firmu, vytvořeno cca 130 nových pracovních míst, čímž se procento zaměstnanosti opět dostalo na hranici 65 %.

Také ve Věznici Valdice mají odsouzení možnost doplnit si své základní vzdělání, resp. získat odborné vzdělání ve školském vzdělávacím středisku, a to buď formou všeobecně vzdělávacích či odborných kursů nebo získáním výučního listu ve dvou a tříletých učebních oborech:

- obráběč kovů,
- obrábění kovů.

Odsouzení, kteří mají zájem a odpovídající předpoklady mohou studovat maturitní studijní obory:

- ekonomika a podnikání,
- gymnázium (<http://www.vscr.cz/veznice-valdice-95/>).

3.3 Profesionální zkvalitnění personálu

Kvalita penitenciárního zacházení s vězňnými osobami se odvíjí od kvality personálu, jeho profesní specializované přípravy, osobnostní vyzrálosti, etické úrovně, sociální citlivosti včetně motivačních zaměření. Postoje, znalosti, dovednosti a motivace jsou považovány za klíčové znaky kvalitního sociálního pracovníka nebo-li vychovatele či sociálního pedagoga. I když v katalogu prací dosud chybí profese sociálního pedagoga a objevuje se pod označením „vychovatel“, lze tuto profesi podle modelové definice charakterizovat „... jako specializovaného odborníka vybaveného teoreticky, prakticky a koncepčně pro záměrné působení na osoby a sociální skupiny především tam, kde se životní způsob a praxe těchto jednotlivců či sociálních skupin vyznačuje destruktivním či nekreativním způsobem uspokojování potřeb a utváření vlastní identity.“⁵ Tento pracovník na profesionální úrovni řídí a organizuje výchovný proces a působí na subjekty výchovy v rovině integrační a v rovině rozvojové (Kraus, 2008).

Management vězeňské služby usiluje o vytvoření příznivých podmínek pro snížení značné fluktuace a v maximální míře se snaží zajistit personální stabilizaci. Aby image a prestiž vězeňské služby v očích veřejnosti stoupla, nebo alespoň neklesala, je velice důležitá nejen její prezentace na veřejnosti, ale především vnitřní „vyspělost“ zaměstnanců, kdy se jedná o přesné a přísné dodržování všech zákonů, psaných i nepsaných povinností, morálních zásad, ale také o rozhodné, přitom však slušné

⁵ Kraus, B., Základy sociální pedagogiky, Portál, s.r.o., 2008, s. 198, ISBN 978-80-7367-383-3

a humánní zacházení s vězněnými osobami. S tím nepochybně souvisí zajištění profesionalizace zaměstnanců. Ve spolupráci s Institutem vzdělávání jsou organizovány jednak nástupní kurzy pro nově přijaté zaměstnance, jednak v průběhu trvání pracovního či služebního poměru zajišťovány pro profesní růst zaměstnanců periodické a specializované kurzy, a to ve všech profesích. Krom profesního růstu je z hlediska mentální hygieny kladen důraz na zlepšení pracovních podmínek, materiálního zajištění a bezpečnostního vybavení pracovišť. V rámci personální politiky se management vězeňské služby snaží o tvorbu podmínek pro rozvoj silné podnikové kultury a s tím související týmové práce, usiluje o spravedlivé mzdové ohodnocení tak, aby toto bylo motivačním faktorem pro kariérní růst, který zajistí konkurenceschopnost vězeňství na trhu pracovních sil. Neméně důležitá je i péče o duševní a tělesné zdraví zaměstnanců, spojená s aktivním využitím jejich potenciálu formou sportovních, rehabilitačních a rekreačních aktivit.

3.4 Systém zacházení s odsouzenými

Těžiště hlavní funkce trestu je položeno na regulativní funkci trestu, tedy orientaci trestu na změnu chování pachatele v prosociálním smyslu, na dosahování sociální odpovědnosti. Vězeňská populace je z kriminologického, penologického a psychologického hlediska velice heterogenní a je zřejmé, že diferencované poruchy vyžadují diferencované zacházení. Odsouzeným, jejichž osobnost nejeví známky hlubší sociální poruchovosti, by trest měl poskytnout především zpětnou vazbu a tím jim umožnit korekci chování, trvání trestu by mělo být krátké a podmínky by se měly blížit podmínkám občanského života. V kontextu kontinuální sociální péče má v daných případech zásadní význam obsahová náplň tzv. extramurálních akcí (mimo zed'), které jsou orientovány na vytvoření, udržení či posílení vazeb odsouzených na svět mimo vězeňské objekty. Za účasti zaměstnanců věznic jsou organizovány kulturně vzdělávací vycházky, zaměřené k získání nových vědomostí a informací a veškerá činnost výchovných pracovníků je cíleně vedená ke snížení psychického napětí odsouzených, k udržení důležitých životních zkušeností a k přípravě na život po propuštění z výkonu trestu. Výchovní pracovníci mohou touto formou daleko lépe přenášet na odsouzené své pozitivní životní zkušenosti, objasnit příčiny některých jevů v běžném životě, zdůrazňovat způsob žití bez kriminální kariéry. Úkolem zaměstnanců je tedy napomoci

odsouzeným poučit se ze špatné zkušenosti a uvědomit si dopady svého chování a jednání na svůj budoucí občanský život. Je samozřejmé, že na extramurální aktivity jsou odsouzení velmi přísně vybíráni a při jakýchkoli pochybnostech nejsou na tyto aktivity zařazeni, nebo jsou z nich případně vyřazeni (České vězeňství č. 3/2008).

Penitenciární zacházení tedy musí prioritně obsahovat sociokorektivní postupy a situace, což předpokládá uplatňování progresivního výkonu trestu s diferencovaným zacházením s přesně vymezenými skupinami odsouzených a „na míru“ vymezenými podmínkami pro programy zacházení u cílové skupiny. Tyto programy se zpracovávají na základě komplexní zprávy o odsouzeném s ohledem na délku trestu, charakteristiku osobnosti a příčiny trestné činnosti. Na základě takto vypracované komplexní zprávy jsou vhodné alternativy programů nabídnuté odsouzenému. V případě, že ani jedna z nabídnutých alternativ odsouzenému nevyhovuje, je tento povinen zúčastnit se během výkonu trestu odnětí svobody tzv. minimálního programu zacházení, jež je vymezen ve vnitřním řádu věznice. Součástí minimálního programu je práce pro věznic, kterou vykonávají především nezaměstnaní odsouzení (jsou to zejména úklidové práce společných prostor, vycházkových dvorů ložnic, zahradnické práce v areálu věznice apod.). Oproti tomu zájmová činnost je soustředěna do doby osobního volna a představuje širokou nabídku kroužků.

„Trestní práce musí být považována za mašinérii, která sama o sobě transformuje násilnického, neklidného, ukvapeného vězně ve svou součást“⁶.

Klasické programy zacházení představují širokou paletu programů vzdělávacích, pracovních, volnočasových, terapeutických či extramurálních, dále programy pro speciální skupiny odsouzených, kterými jsou sexuální devianti, uživatelé psychotropních a omamných látek, mentálně retardovaní, osoby s poruchami osobnosti či HIV/AIDS pozitivní. Programy pro tyto speciální kategorie jsou zpracovány s ohledem na širší sociální souvislosti a respektují nejnovější poznatky z příslušného oboru, neboť se nejedná jen o psychicky či fyzicky narušené osoby, ale v souvislosti se svým narušením jsou obvykle extrémně narušené i sociální vazby. Mezi speciální kategorií odsouzených lze zařadit také osoby dlouhodobě až doživotně uvězněné, pro

⁶ Foucault, M., Dohlížet a trestat, s. 335

keré je nesmírně důležité vytvořit tzv. výstupní oddělení, v němž se jedinci před propuštěním z dlouhodobého výkonu trestu mohou vhodnou formou připravit na život ve společnosti, na sociální interakce s „civilním“ obyvatelstvem, seznámit se s možnostmi, postupy a činnostmi, které budou muset uskutečnit po svém propuštění. Právě v této souvislosti se do daného programu začleňují zaměstnanci probační a mediační služby, ale také sociální kurátoři, jež zajišťují kontinuitu procesu resocializace propojením penitenciární a postpenitenciární péče (Černíková, Sedláček, 2002).

V procesu zacházení s odsouzenými představuje vzdělávání (ve ŠVS-SOU) komplexní, systematický a vysoce smysluplný program, kdy jde o časově stálé a intenzivní působení na odsouzené.

„Odsouzeným, u nichž jsou pro to předpoklady, se obvykle umožní, aby získali vzdělání na základní nebo i střední škole, anebo se zúčastnili dalších forem vzdělávání, které jim umožní získat a zvyšovat si svoji pracovní kvalifikaci.“⁷

Odsouzení zařazení ke studiu obdrží po úspěšném vykonání závěrečných zkoušek doklad o získání nebo zvýšení vzdělání, ze kterého není patrné, že byl získán ve výkonu trestu odnětí svobody, čímž se zvyšuje jejich možnost získat zaměstnání nejen ve výkonu trestu, ale především se zvyšuje jejich šance snadněji se zapojit do občanského života po propuštění z výkonu trestu. Systém vzdělávání plně koresponduje s vězeňskými pravidly, je v souladu se systémy vzdělávání ve státech EU a významně přispívá k naplnění účelu výkonu trestu odnětí svobody.

⁷ § 34 odst.1 zákona č. 169/1999 Sb., o výkonu trestu odnětí svobody

3.4.1 Výstupní oddělení

Výstupní oddělení jsou ve všech typech věznic zřízená pro odsouzené, kteří se v rámci důležité fáze před očekávaným skončením výkonu trestu, resp. před ukončení trestního opatření, potřebují intenzivněji připravovat na život na svobodě a účelem výstupního oddělení je pomáhat odsouzeným vytvářet příznivé podmínky pro samostatný způsob života po propuštění, minimalizovat možná rizika opětovného páchaní trestné činnosti. Nedílnou součástí výstupního oddělení jsou programy zacházení, jimiž se rozumí zpravidla nabídka obligatorních a fakultativních činností, jež jsou zaměřené především na přípravu na propuštění. Prostředí výstupního oddělení je přizpůsobeno obvyklému běžnému internátnímu ubytování a slouží k sebeobslužným činnostem, zejména úklidu, přípravě stravy, nebo praní a žehlení prádla. Kromě zmíněných činností jsou ve výstupních odděleních uskutečňovány extramurální aktivity, a to především z důvodu přechodu z direktivně řízeného prostředí do prostředí nejvíce přibližujícího realitu.

„Odsouzení mají zřetelně stanoveny, které aktivity v rámci aktualizovaného programu zacházení jsou povinné, přičemž základem pro všechny odsouzené jsou sebeobslužné činnosti, sociální poradenství, psychosociální poradenství zaměřené na zvládnutí úskalí přechodu na svobodu a podle vyhodnocení rizik a podmínek věznice extramurální aktivity“⁸.

Extramurální aktivity jsou provozovány na základě vyhodnocení rizik spojených s dočasným pobytem „za zdí“, ale současně by měly podporovat praktický nácvik sociálních dovedností mimo věznici.

Za skladbu, úroveň a obsah jednotlivých aktivit programů zacházení odpovídá speciální pedagog, styčnou osobou mezi odborným personálem a odsouzenými je tzv. koordinátor, jež se podílí na pomocných činnostech oddělení, zejména v nepřítomnosti vychovatele, podle toho jak to určuje vnitřní řád věznice. V tomto případě se vnitřní diferenciací neuplatňuje. Do tohoto oddělení se umísťují odsouzení zpravidla šest měsíců před očekávaným skončením trestu, resp. před očekávaným podmíněným propuštěním, o čemž rozhoduje na základě návrhu odborné komise ředitel věznice.

⁸ Čl. 8 odst.6. ML 23/2007 ředitele OVVaT, o činnosti výstupních oddělení

3.4.2 Specializovaná oddělení

Drogovou prevencí a zacházením s drogově závislými se ve Vězeňské službě zabývají specializovaná oddělení, ve kterých například odsouzení absolvují léčbu nařízenou soudem, ale i odsouzení, kteří mají zájem léčbu absolvovat dobrovolně. Cílem této léčby je postupná přeměna životního stylu odsouzených a jejich možnost začlenit se opět do společnosti.

Klientela specializovaných oddělení sestává z lidí závislých na návykových látkách, kteří na svobodě páchali trestnou činnost, většinou za účelem získání finančních prostředků na svou drogu, nebo porušili zákon pod vlivem návykové látky a kteří si v průběhu několika let zdevastovali nejen své zdraví, ale i charakter a postupně se mnozí propracovali k tomu, že se jich zřekla i rodina. Při příchodu do léčby se mnohdy netají tím, že jsou za uvěznění, a tím také vykročení z kruhu závislostí (i když nedobrovolně), vděční. Na oddělení pro léčbu závislých odsouzených nemá převážná většina klientů po příchodu k léčbě motivaci, nemluvě o motivaci k abstinenci. Dle zkušeností odborného personálu, teprve po půl roce terapeutické a režimové práce se postoj více než poloviny klientů mění. Léčbou a odborným přístupem získávají nadhled nad svou závislostí a postupně se otevírají změně dosavadního životního stylu. K tomu krom substituční léčby napomáhají programy zacházení, včetně extramurálních terapeutických aktivit. Cílem příslušných zaměstnanců vězeňské služby je především snížení sociálně patologických jevů v životě na svobodě, které souvisejí se závislostí, a to zejména:

- a) snížení rizika páchání trestné činnosti,
- b) zmenšení úrazovosti a nákladů s tím spojených,
- c) schopnost vrátit se do pracovního života (NGŘ č. 42/2009).

Domnívám se, že návrat, byť i jen malé části těchto závislých osob do společnosti, je velkým úspěchem resocializačních programů a ekonomicky dostatečnou hodnotou pro odůvodnění existence nejen tohoto specializovaného oddělení.

3.4.3 Spirituální aktivity

Ve vězeňské službě působí, jako pomoc při konsolidaci životních hodnot odsouzených a stabilizaci vězeňské atmosféry, také duchovní.

„...pověřenou osobou vykonávající duchovenskou činnost se rozumí kvalifikovaný duchovní, který je k vykonávání této činnosti pověřen vedením příslušné církve nebo náboženské společnosti, a s jehož působením ve věznicí po písemném vyjádření duchovní služby vyslovil ředitel věznice souhlas.“⁹

Duchovní se snaží objektivně posuzovat potřeby odsouzených na jedné straně, potřeby a podmínky vězeňské služby na straně druhé. Jedná se o dvě složky, a sice:

- Vězeňská duchovní služba – zajišťovaná kaplany
- Vězeňská duchovenská péče – zajišťovaná dobrovolníky

Výrazným rysem duchovní služby obojího druhu je její zásadní ekumenismus, tedy zapojení duchovních z různých států registrovaných církví s právem aplikace zvláštních práv duchovní činnosti ve věznicích a vazebních věznicích. Vězni žádající o návštěvu duchovních často ani nevědí, zda vůbec k nějaké církvi patří, či jakého jsou vyznání. Jejich „náboženské uvědomění“ nabývá teprve výsledkem pastorační činnosti, při níž se postupně odkrývají základy spirituality. Mnohdy ale zůstane jen u obecných hodnocení a vědomí lidské blízkosti, případně „ucha“, které dovede naslouchat a poradit. Z důvodu využívání nabídky duchovenských služeb jsem zařadila do svého výzkumu i dotaz, zda a v jaké míře jsou tyto služby využívány. Je vhodné zmínit se i o skutečnosti, že v současnosti pracuje ve vězeňské službě 34 vězeňských kaplanů, kteří působí ve 23 věznicích a vazebních věznicích, také nemůžu opomenout fakt, že ne všechny církve jsou ve vězeňských zařízeních zastoupené. Kaplani jsou zaměstnanci Vězeňské služby, jsou členy VDS a patří do deseti různých církví, podílejí se na vytváření a aplikaci výchovných programů, vedoucích k hodnotové změně klientů. Kaplani slouží rovněž svým spoluzaměstnancům a jsou poradci ředitelů svých věznic ve věcech spektra současného náboženského života.

<http://www.vscr.cz/generalni-reditelstvi-19/duchovni-sluzba-1287/duchovni-sluzba-1194/zakladni-informace/english-summary-prison-pastoral-care-6573>).

⁹ § 2 Vyhlášky č. 345/1999 Sb., kterou se vydává řád výkonu trestu odnětí svobody

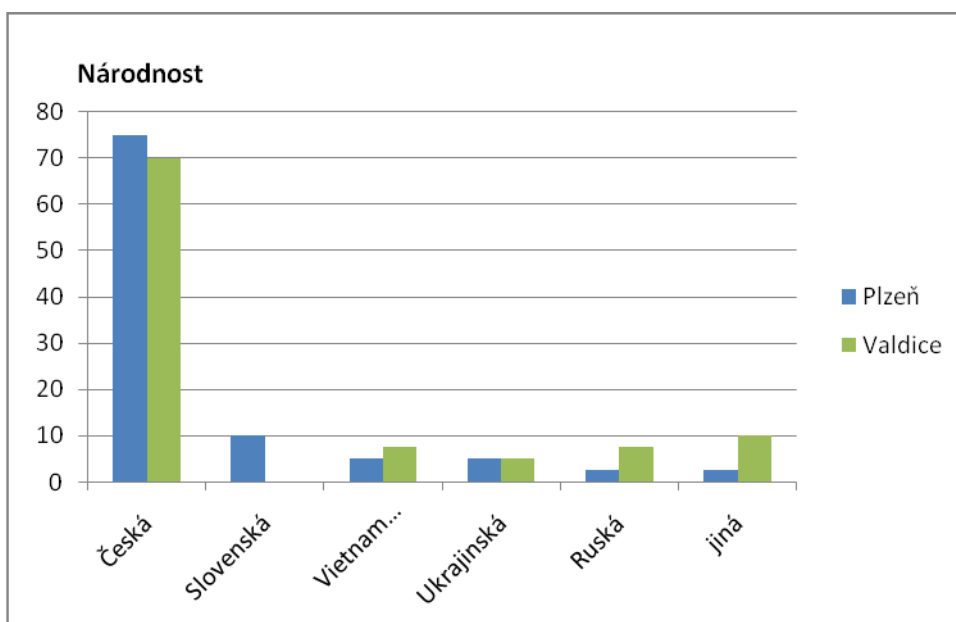
3.5 Vyhodnocení výzkumu

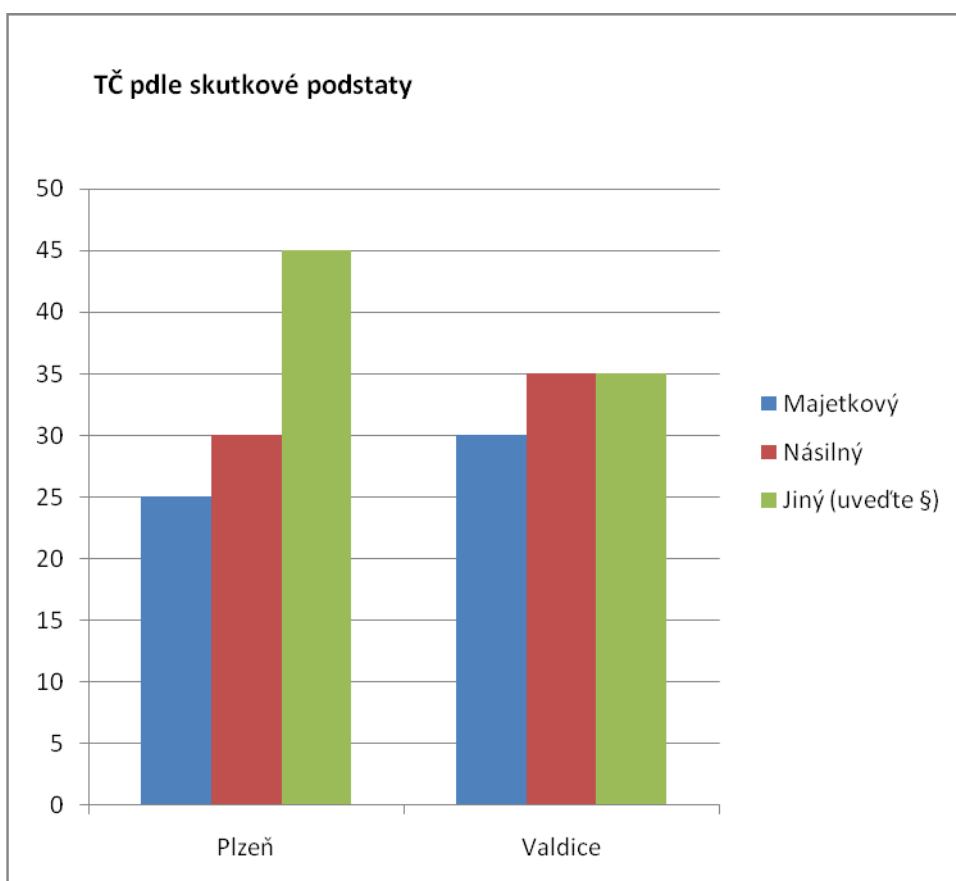
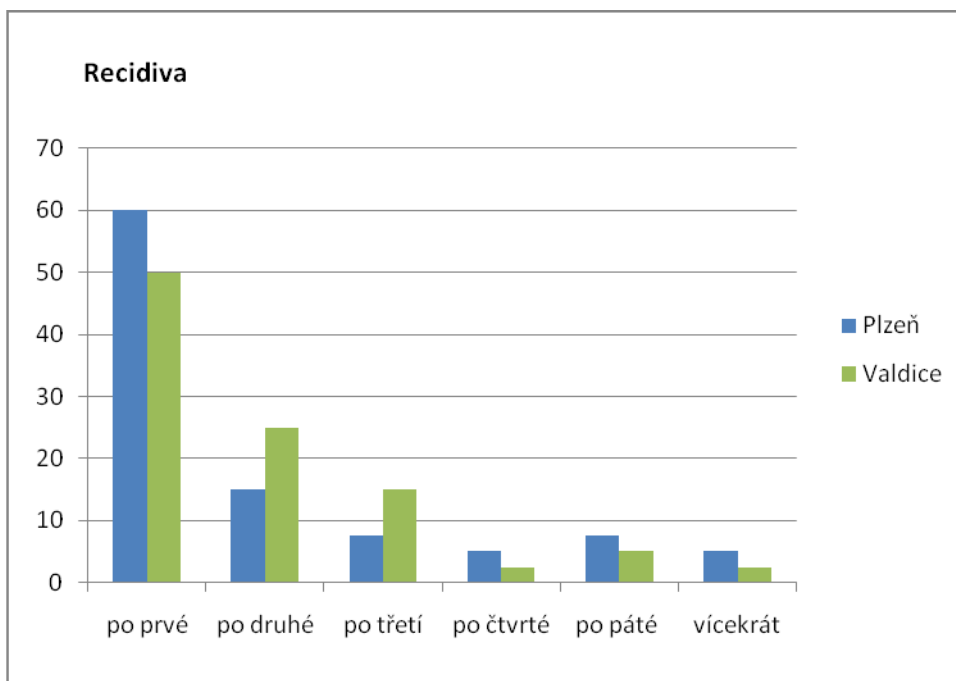
Jak jsem již předeslala v úvodu diplomové práce, ve výzkumu jsem použila jak kvalitativní, tak kvantitativní výzkumnou metodu, a to zejména za účelem bližšího objasnění sociologických zjištění a holistického pohledu, s možnostmi využití zjištěných výsledků v jiných souvislostech, než jen zjištění oblíbenosti a využitelnosti volnočasových aktivit. Původní záměr výzkumu na vzorku 50 odsouzených ve Věznici Plzeň a 50 odsouzených ve Věznici Valdice se ukázal chybným, jelikož z dotázaných respondentů (v jednotlivých vězeňských zařízeních bylo osloveno 55 odsouzených) v každé věznici průměrně 10-15 osob odpovědělo nevhodně nebo jen částečně. Z důvodu zachování objektivity jsem proto ponechala v daných vězeňských zařízeních 40 validních dvojic dotazníků. K tomu, aby byl výzkum u vybraného vzorku reliabilní, musí být provedeno opakované měření s použitím dvou ekvivalentních forem téhož nástroje u téže skupiny osob, stanovením vnitřní konzistence a shody mezi pozorovateli (Gavora, 1996).

V mém výzkumu je opakované měření velice obtížné, a to zvláště z důvodů existence možnosti eskortování respondentů do jiných vězeňských zařízení či možného ukončení výkonu trestu, proto jsem zvolila dva typy dotazníků pro každého dotázaného. Dotazník „A“ – osobní dotazník a dotazník „B“ – dotazník oblíbenosti volnočasových aktivit, v nichž se zásadní otázky opakovaly, resp. v dotazníku oblíbenosti volnočasových aktivit měly vzájemnou návaznost. Kvalitativním výzkumem se snažím kvantitativně interpretovat subjektivní pohled na zkoumaný vzorek respondentů na základě jejich subjektivních odpovědí a existujících nezávislých proměnných (národnost, věk, vzdělání, druh trestného činu dle skutkové podstaty, rodinné zázemí apod.), jež ovlivňují závislé proměnné (účast na volnočasových aktivitách, oblíbenost volnočasových aktivit, uplatnění znalostí v „civilním“ životě apod.).

3.5.1 Národnost, recidiva a trestné činy podle skutkové podstaty

Z osobních anonymních dotazníků (kontrolní otázky stejného druhu byly použity i v první části dotazníku oblíbenosti volnočasových aktivit) daného vzorku 40 respondentů vyplynulo, že v každém vybraném vězeňském zařízení jsou více než dvě třetiny odsouzených české národnosti, průměrný věk je necelých 40 let (37,83 let ve Věznici Plzeň a 39,78 let ve Věznici Valdice). I když v obou zařízeních tvoří dotazovaní prvotrestaní odsouzení nejvyšší procento (Plzeň 60 %, Valdice 50 %), průměrnou recidivu lze vyjádřit hodnotou dvě a myslím, že zjištěnými údaji lze obecně vyjádřit většinový současný stav recidivující vězeňské populace (kvalitnější výzkum a statistiky recidivujících osob mi nejsou známe). Zajímavá byla odpověď 53letého odsouzeného, který byl poprvé ve výkonu trestu ve svých 19ti letech, v současné době vykonává již 11 trest.

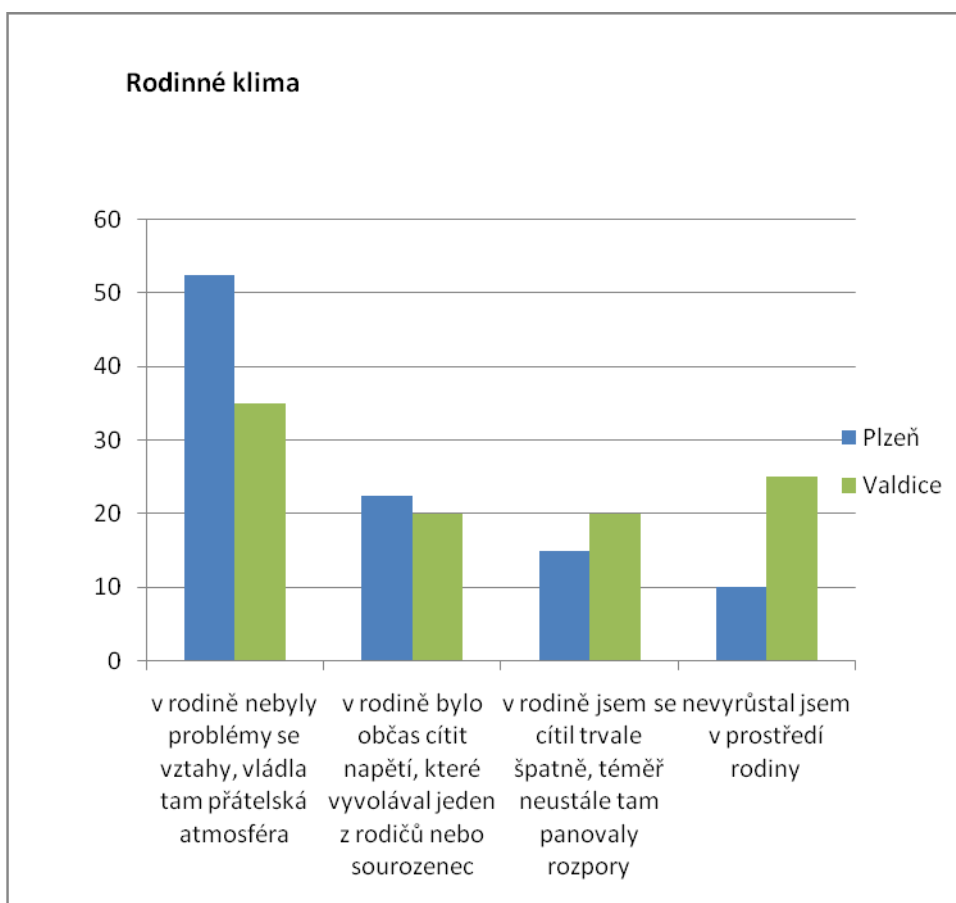

Výše uvedené grafické znázornění dokladuje závažnost spáchaného trestného činu, kdy je patrné, že největší skupinu odsouzených tvoří odsouzení, jež vykonávají trest odnětí svobody za násilný, resp. jiný trestný čin, jedná se především o trestné činy:

- §§ 187-188 Nedovolená výroba a držení omamných a psychotropních látek
- § 171 Maření výkonu úředního rozhodnutí
- § 199 Šíření poplašné zprávy
- § 260 Podpora a propagace hnutí směřujících k potlačení práv a svobod člověka

K danému zjištění lze ještě zhodnotit další dotaz: „Spáchal jste TČ pod vlivem omamné látky?“, kdy více než jedna třetina dotazovaných odpověděla kladně, a proto je také relevantní říct, že z vyjmenovaných jiných trestných činů převládají tresty, jež jsou stanovené v důsledku porušení §§ 187-188 trestního zákona.¹⁰

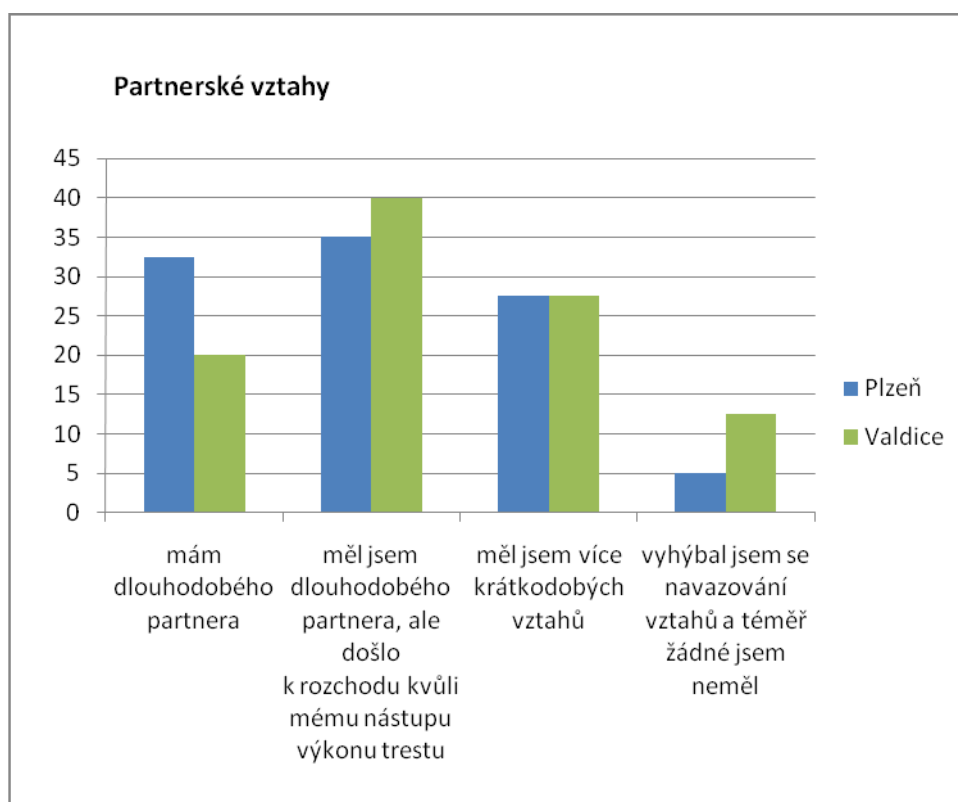
3.5.2 Rodina a partnerské vztahy

Na dotazy týkající se rodinných poměrů většina respondentů uvedla, týká se to hlavně prvotrestaných osob, že do svých patnácti let vyrůstali v úplné rodině a ekonomická situace rodiny byla standardní, nic jim nechybělo. Grafické znázornění

¹⁰ Zákon č. 140/1961 Sb., Trestní zákoník, platný do 31. 12. 2009

kontrolní otázky (k dvěma předchozím dotazům): „Jak byste označil „klíma“ v rodině, ve které jste vyrůstal?“ koresponduje s výše uvedeným. Ve Věznici Plzeň uvádí 52,5 % a ve Věznici Valdice 35 % dotázaných, že v rodině nebyly závažnější problémy. Za předpokladu, že dotazovaní odpovídali na daný dotaz pravdivě, lze falsifikovat obecně převládající názor, že ve výkonu trestu se rekrutují osoby z nezdravého rodinného prostředí či bez rodinného zázemí. Recidivisté zpravidla uvedli, že jejich rodinné zázemí a ekonomické poměry vykazovaly negativní hodnoty.

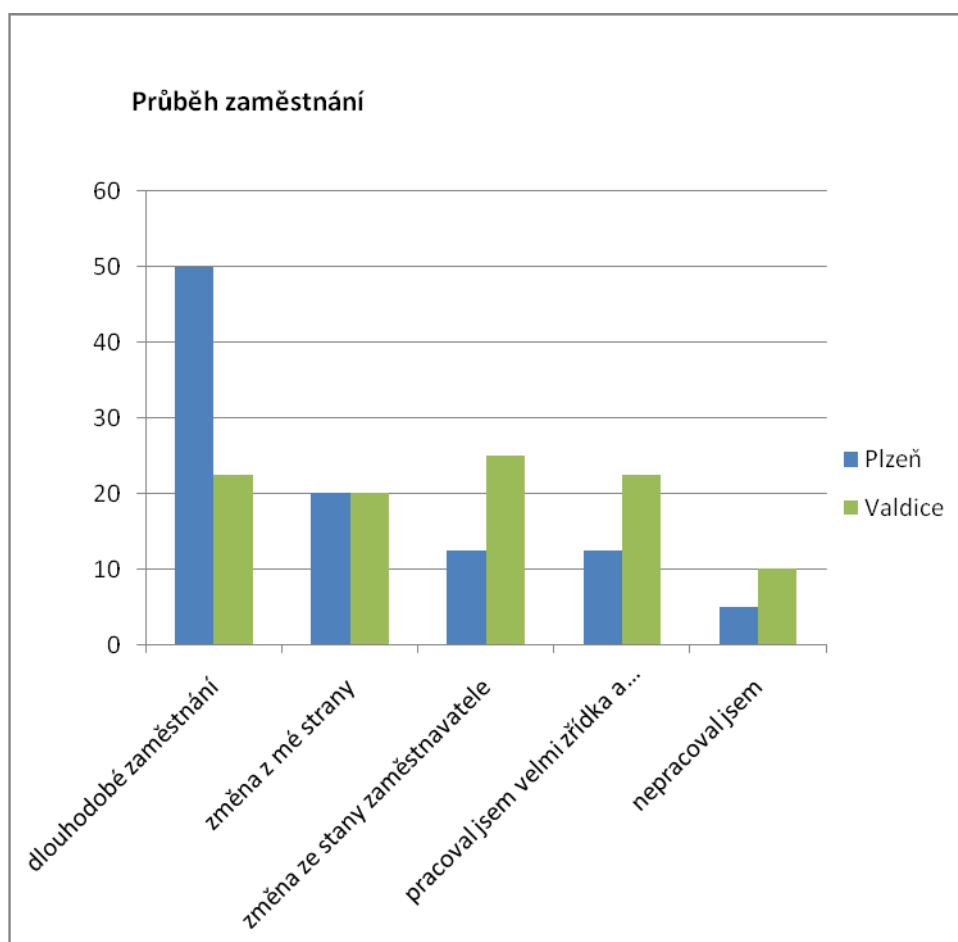

Partnerské vztahy jsou i v běžném životě značně komplikované, vyžadují vzájemnou komunikaci, důvěru, toleranci, porozumění a pochopení, osobní kontakty. Nedostatek, byť jen jednoho z nich, je komplikací jakéhokoli vztahu, proto izolace jednoho z partnerů mnohdy vede k narušení vzájemných vazeb a vztahů, dokonce často vede k jejich rozpadu. S ohledem na úspěšnou reintegraci odsouzených zpět do společnosti po propuštění, je podporována jejich snaha o udržení, resp. navázání citových a partnerských vztahů, jelikož tyto jsou pilířem pro jejich pozdější kladné životní směřování. Styk s vnějším světem, zejména s rodinou a informace o dění v rodině, potažmo informace o světě mimo věznici, jsou rozhodujícími momenty vedoucími ke splnění cílů moderních vězeňských systémů, jež mají snahu reintegrovat

vězně do občanské společnosti. I když z dotazníků vyplývá, že v době výkonu trestu odnětí svobody má stálého dlouhodobého partnera jen 20 – 33 % respondentů, na dotaz: „Navštěvuje Vás rodina ve VT?“ odpovědělo ve Věznici Plzeň kladně 65 % a ve Věznici Valdice 55 % respondentů. Záporné odpovědi vykazují cizinci, zejména vietnamské národnosti.

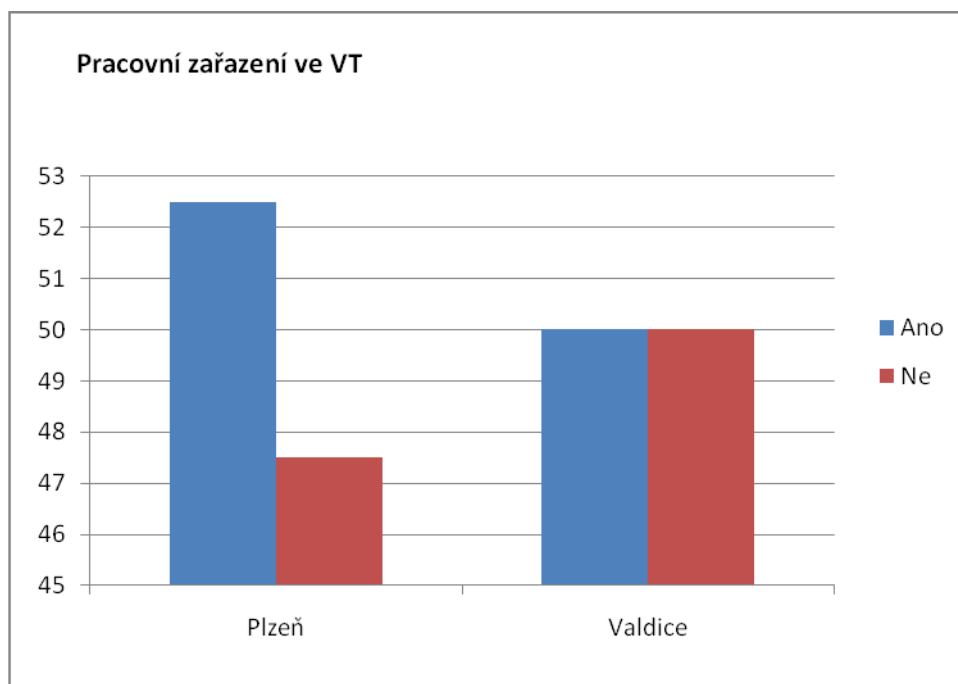
3.5.3 Vzdělání a pracovní zařazení

Ze vzorku respondentů ve Věznici Valdice má 60 % ukončeno základní vzdělání nebo výuční list bez maturity, 28 % středoškolské, resp. vyšší odborné vzdělání a 12,5 % má vysokoškolské vzdělání. Ve Věznici Plzeň je procento vysokoškoláků nižší (7,5 %), ostatní skupiny vykazují téměř stejné hodnoty.

Z pohledu délky zaměstnání v „civilním“ životě se odpovědi dotazovaných podstatně liší. Ve Věznici Plzeň polovina respondentů uvádí, že jejich pracovní život

byl poměrně úspěšný a před nástupem do výkonu trestu měli spíše dlouhodobé zaměstnání. Naproti tomu fluktuace odsouzených ve Věznici Valdice byla větší, přes dvacet procent uvádí pouze krátkodobá zaměstnání a deset procent odsouzených nepracovalo vůbec. Ve skupině nepracujících se jedná předně o mladé lidi ve věku kolem dvaceti let, cizince a také zřejmě o nenapravitelného recidivistu, jenž uvádí, že je ve výkonu trestu již po jedenácté.

Práce a zaměstnávání odsouzených jsou důležitým faktorem při naplňování a realizaci výchovné funkce trestu. Jak má, tak zkušenost ostatních kolegů je taková, že většina odsouzených se v dlouhodobém časovém horizontu „odnaučila pracovat“, ztratila veškeré pracovní návyky a další pozitivní aspekty (schopnost organizování si času atd.), které pracovní činnost přináší.

V oblasti programů zacházení je prioritou vězeňské služby, a to hlavně u dlouhodobých trestů, naučit odsouzené určitým životním návykům v souladu s eventualitou zvýšení šance uplatnit se v dalším životě. Velký důraz je proto kladen na zaměstnanost zaměstnatelných odsouzených, neboť možnost pracovat, a pokud možno pracovat v určitém řádu, má pro nápravu odsouzeného jednoznačný smysl, jelikož je tak upravován jeho budoucí přístup k životu na svobodě.

„Odsouzený, který byl zařazen do práce, je povinen pracovat, pokud je k práci zdravotně způsobilý.“¹¹

Z pohledu resocializace není prioritní, zda odsouzený pracuje ve vnitřním či venkovním provozu nebo ve prospěch věznice, důležité je neztratit kontinuitu pracovních návyků, resp. získat alespoň základní pracovní návyky.

„Věznice vytvářejí podmínky pro zaměstnávání odsouzených buď v rámci svého provozu, vlastní výroby nebo podnikatelské činnosti anebo smluvně u jiných subjektů.“¹²

Ovšem úspěch managementu vězeňské služby v oblasti zaměstnávání je přímo úměrný jak republikové ekonomické, tak i politické situaci. V souvislosti s celosvětovou hospodářskou krizí (když pomineme možnost zaměstnat, zejména v civilním sektoru, osoby vykonávající trest odnětí svobody na oddělení se zvýšenou ostrahou), zaměstnanost kopíruje situaci na trhu práce obecně a vykazuje mírný pokles. Nicméně, za daného vývoje je velkým úspěchem v obou zařízeních zaměstnanost 50 a více procent.

3.5.4 Přehled a oblíbenost programů zacházení a volnočasových aktivit

Součástí programů zacházení jsou kromě pracovních aktivit (ve všech vězeňských zařízeních, tedy i ve Věznicích Plzeň a Valdice) tzv. volnočasové aktivity, jež se týkají aktivního využití volného času. Ve Věznici Plzeň 80 % a ve Věznici Valdice téměř 88 % dotázaných uvedlo, že se účastní volnočasových aktivit. Souhrnný přehled programů zacházení a volnočasových aktivit v obou zkoumaných věznicích je samostatnou přílohou diplomové práce, pro názornost na tomto místě uvádím přehledy odděleně.

¹¹ § 29 odst. 1 zákona č. 169/1999 Sb., o výkonu trestu odnětí svobody

¹² § 30 odst. 1 zákona č. 169/1999 Sb., o výkonu trestu odnětí svobody

3.5.5 Programy zacházení – Věznice Plzeň

Programy zacházení a volnočasové aktivity Věznice Plzeň

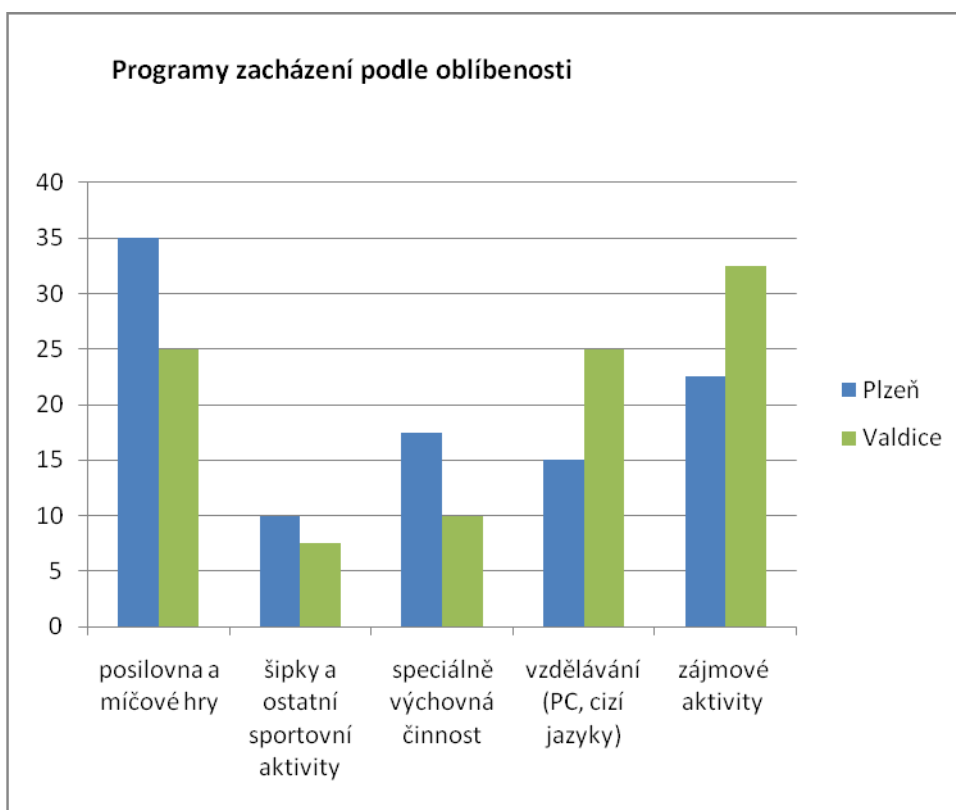
Výstupní oddělení	Specializované oddělení	Odd.se zvýšenou ostrahou
Speciálně výchovné aktivity		
sociálně psychologický výcvik společenské minimum v kostce programy pro nezaměstnané extramurální aktivity sebeobslužné činnosti kurzy výchovy k občanství	arteterapie kurz sebeovládání sociálně psychologický výcvik muzikoterapie jóga kurzy výchovy k občanství	zásady společenského chování řešení zátěžových a krizových situací hudebně-spirituální aktivity pracovní terapie kurzy výchovy k občanství komunitní setkání
Vzdělávací aktivity		
předvýstupní příprava jazykové kurzy umění komunikovat sociálně právní poradenství práce s výpočetní technikou	sociálně právní poradenství jazykové kurzy umění komunikovat práce s výpočetní technikou dějiny v kostce	práce s výpočetní technikou jazykové kurzy příroda v kostce umění komunikovat
Zájmové aktivity		
posilovna hudební kroužek filmový kroužek míčové hry stolní hokej a fotbal elektronické šipky rukodělné kroužky	posilovna akvaristika motorismos míčové hry elektronické šipky kulečnick hudební kroužek stolní tenis a fotbal šachový kroužek rukodělné kroužky	posilovna stolní hokej a fotbal filmový kroužek míčové hry motoristický kroužek kulečnick stolní tenis šachový kroužek rukodělné kroužky

3.5.6 Programy zacházení – Věznice Valdice

Programy zacházení a volnočasové aktivity Věznice Valdice

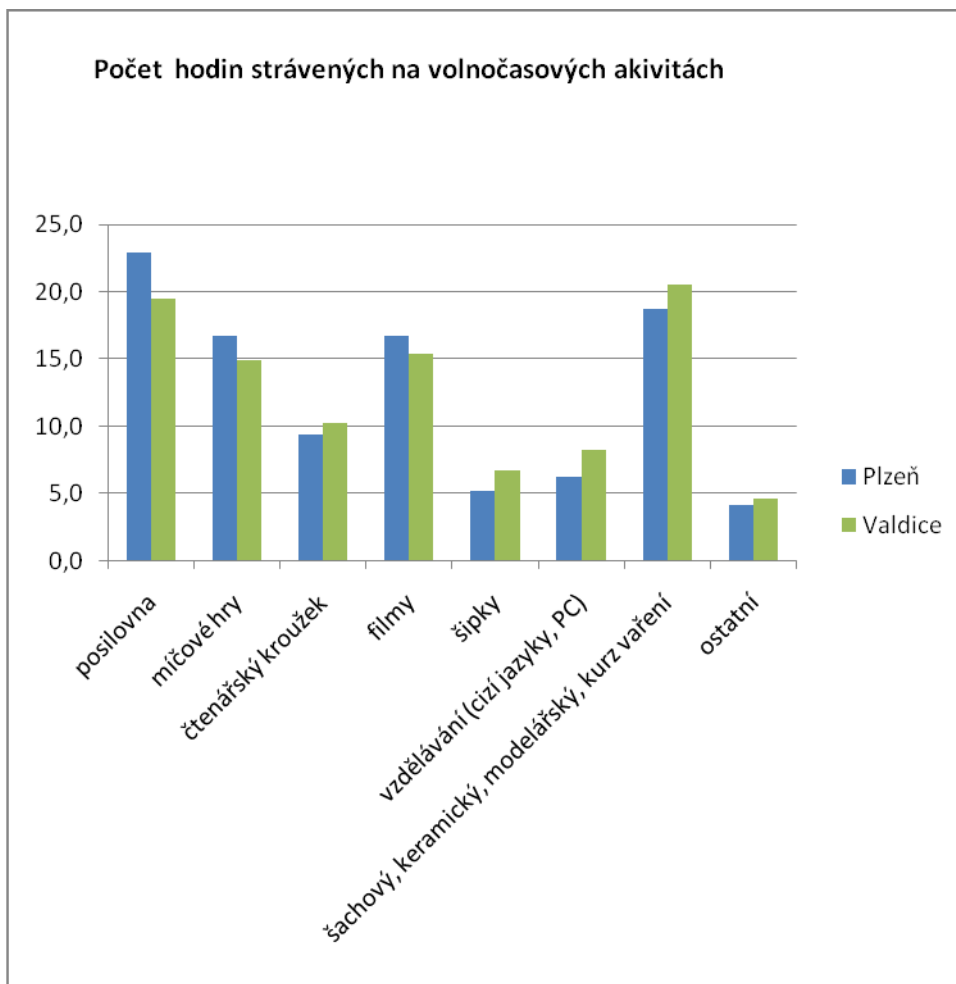
Výstupní oddělení	Specializované oddělení	Odd.se zvýšenou ostrahou
Speciálně výchovné aktivity		
interpersonální řešení problémů individuální pedagogické poradenství sociálně právní poradenství kurz výchovy k občanství programy pro nezaměstnané extramurální aktivity sebeobslužné činnosti	pedagogická péče o odsouzené s dlouhodobými tresty kognitivně racionální terapie rizikovní klienti osobnostní rozvoj osobní poradenství	individuální poradenství ke krizovým a zátěžovým situacím skupinové poradenství-program pro nezaměstnané realitní terapie zásady společenského chování hudebně relaxační kroužek
Vzdělávací aktivity		
kurz společenského minima verbální a nonverbální komunikace práce s výpočetní technikou právní poradna jazykové kurzy	jazykové kurzy práce s výpočetní technikou šachové minimum kurz společenského minima historie	všeobecně vzdělávací kurz jazykové kurzy práce s výpočetní technikou poslechový kurz pro cizince
Zájmové aktivity		
kondiční cvičení akvaristický kroužek hudební kroužek geografický kroužek rukodělný kroužek chovatelský kroužek šachový kroužek míčové hry (nohejbal, stolní tenis)	výtvarný kroužek modelářský kroužek zahradnický kroužek poslech náboženské a dobové hudby společenské a logické hry práce s knihou kondiční cvičení stolní fotbal míčové hry (odbíjená, fotbal)	výtvarný kroužek akvaristický kroužek rukodělný kroužek šachový kroužek šipky společenské a logické hry čtenářský kroužek míčové hry (nohejbal, odbíjená)

K otázce oblíbenosti aktivit v daných vězeňských zařízeních je z pohledu uceleného výzkumu důležité poznamenat, že uvedená otázka nebyla ojedinelá, nýbrž byla doplněna dalšími navazujícími dotazy, kdy dotazovaní odpovídali na důvody, proč a kolik hodin tráví volnočasovými aktivitami, zda jsou stávající aktivity pro ně dostatečně zajímavé, ale také měli prostor na to, aby napsali aktivity, které by ve výkonu trestu odnětí svobody požadovali. V obou dvou věznicích hodnotili také úroveň volnočasových aktivit a většina dotázných se shodovala, že nabízené aktivity jsou vyhovující a smysluplné. Výjimkou byly pouze dvě odpovědi ve Věznici Valdice, kdy dotázaní odpověděli, že programy je nebaví a zúčastňují se jich pouze z důvodu vylepšení posudku pro žádost o podmíněné propuštění.

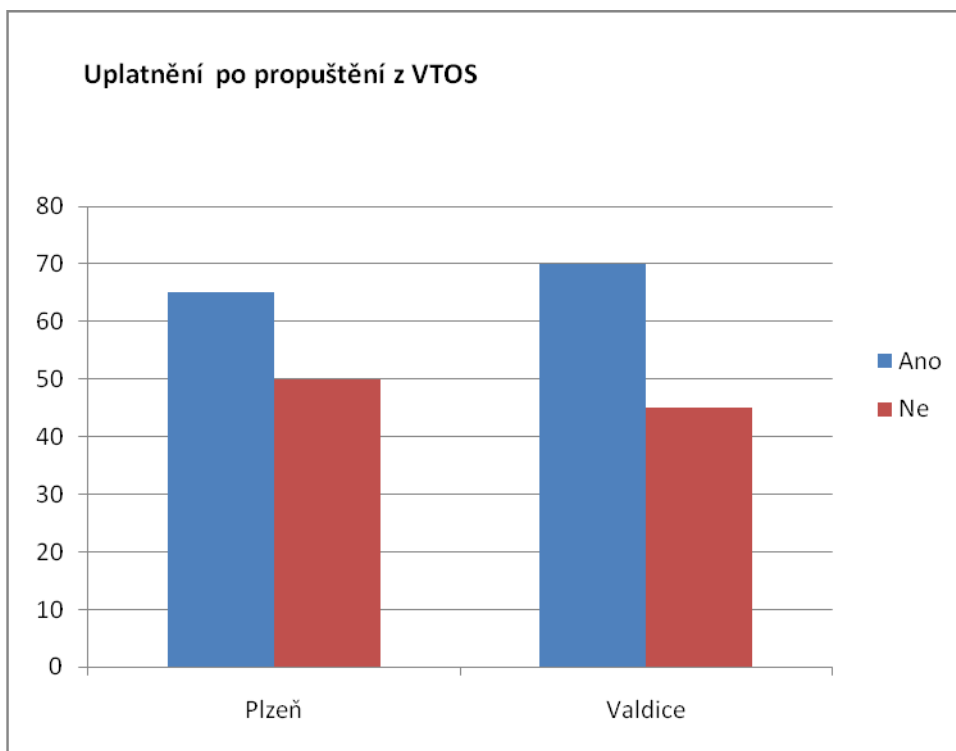
Mezi nejoblíbenější aktivity ve Věznici Plzeň patří sportovní aktivity a tomu odpovídá i převládající počet hodin strávených v posilovně, resp. míčovými hrami. Jako důvod účasti na daných volnočasových aktivitách zazněla odpověď: „z důvodu udržení, resp. vylepšení si fyzické kondice“ (téměř 38 %), druhá nejčastější odpověď byla, že jim ve výkonu trestu odnětí svobody rychleji ubíhá čas (téměř 33 %). Mezi požadované nové aktivity patří například cvičení se psem, pořádání rockových koncertů v prostorách věznice či více extramuálních aktivit a větší benevolence při výběru adeptů na tyto aktivity.

Oproti tomu ve Věznici Valdice se většina dotázaných zúčastňuje zájmových aktivit (různé zájmové a rukodělné kroužky) a jako důvody uvádí obrácené pořadí nejčastěji se opakujících odpovědí ve Věznici Plzeň, tedy nejvíce odpovědí je z důvodu plynutí času (téměř 43 %), druhá nejčastější odpověď je na vylepšení kondice (30 %). Z pohledu vzniku nových volnočasových aktivit byl zajímavý požadavek na možnost bruslit na in-lineových bruslích nebo rozšíření kurzů vaření.

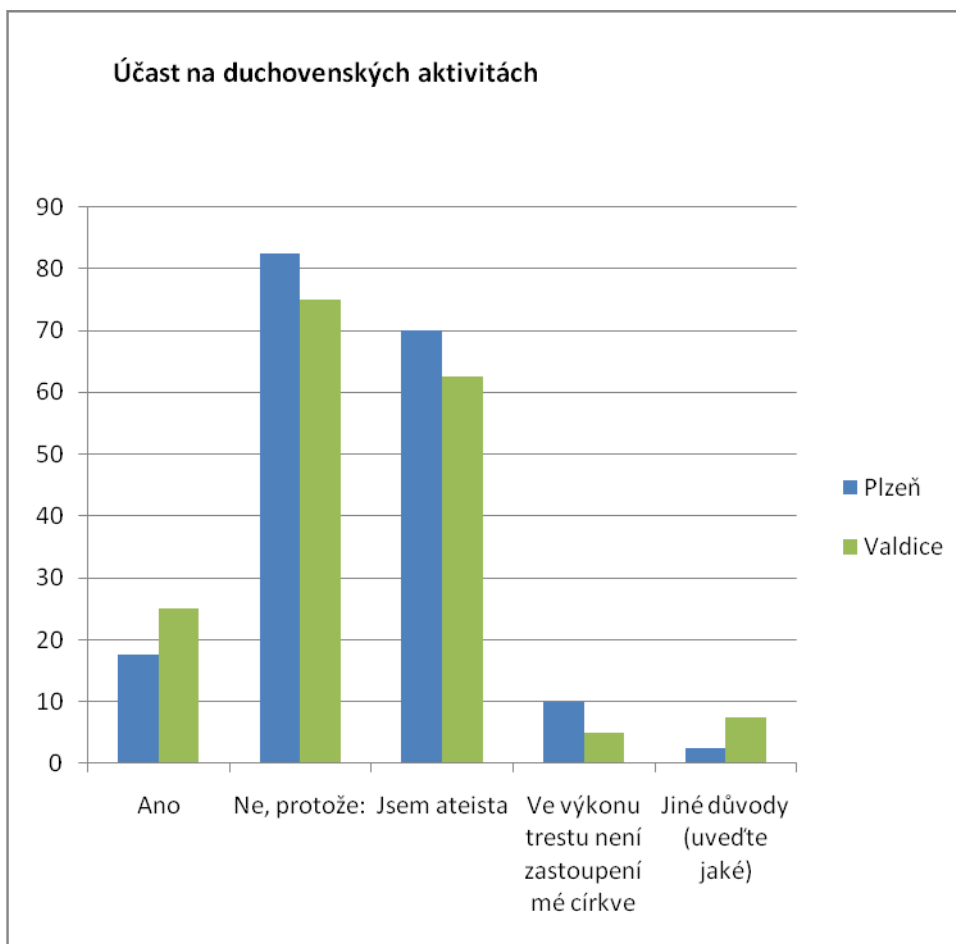

Vzdělávacího programu ve školských vzdělávacích střediscích se účastní ve Věznici Plzeň 10 % a ve Věznici Valdice téměř 13 % oslovených odsouzených. Tento stav souvisí převážně s nabízenými vzdělávacími aktivitami a stávajícím dosaženým vzděláním. Velkou měrou se na tom podílí i délka trestu, jelikož u kratších trestů se doplnění či rozšíření odborného vzdělání míjí účinkem, protože by toto nemuselo být ukončeno včas.

K otázkám trávení volného času, oblíbenosti volnočasových aktivit, spokojenosti s danými programy a aktivitami, ale i k možnosti využití získaných dovedností po propuštění z výkonu trestu odnětí svobody, všichni dotázaní výstupních oddělení odpověděli v pozitivních dimenzích. Obzvláště oceňují sebeobslužné aktivity a praktickou přípravu, týkající se především rozvoje komunikačních schopností, získání informací a orientaci v otázkách sociálních a právních, jelikož po propuštění budou nuceni mnohdy sami vyřídit formality spojené s hledáním bydlení, orientaci na trhu práce, při komunikaci s institucemi, ale také při vyrovnávání se s dluhy. Ke snadnější integraci do společnosti slouží také penitenciární a postpenitenciární péče, která obvykle začíná právě ve výstupních odděleních. Zaměstnanci probační a mediační služby spolu kurátory a se sociálními pracovníky věznice vypracovávají tzv. reintegrační programy, např. projekt „Šance“. Tento program je založený na dobrovolnosti odsouzených, jejich vlastního rozhodnutí k zařazení se do daného programu, kdy odsouzený je motivován tak, aby sám chtěl změnit svůj dosavadní způsob života a snažil se svou obtížnou situaci řešit legálním způsobem. Jedná se o komplexní soubor aktivit podporujících odsouzené v řešení klíčových životních situací. První část tohoto projektu (realizována ve výstupních odděleních) je zaměřena především na rozvoj kompetencí potřebných při návratu z výkonu trestu do společnosti a při vstupu na trh práce. Druhá část (po propuštění) je orientována zejména na praktickou pomoc při hledání zaměstnání v regionech, a to v souladu s možnostmi, které region, ale i bývalý odsouzený nabízí.

Z odpovědí dále vyplývá, že více než polovina dotázaných (Věznice Plzeň 65 % a Věznice Valdice 70 %) má za to, že znalosti získané v programech zacházení a ve volnočasových aktivitách využije i po propuštění z výkonu trestu odnětí svobody. Kladně odpověděli zvláště odsouzení, kteří se ve výkonu trestu odnětí svobody vzdělávají, a to jak ve zvýšení kvalifikace, tak i v oblasti jazykového vybavení, v oblasti sociálně právního poradenství, sociálně psychologického výcviku a v kurzech společenského minima. U prvotrestaných osob lze za nejčastější označit odpověď (i když se vyskytovala v různých formách): „po propuštění z výkonu trestu odnětí svobody se v souvislosti s dosaženým vzděláním a znalostmi zvyšuje šance na získání zaměstnání a tím se zvyšuje i šance na plnohodnotný život“. Naopak, recidivující osoby nevidí ve vzdělávání a znalostech žádnou šanci, neboť podle jedné z odpovědí lze citovat: „ze strany zaměstnavatelů a veřejnosti neexistuje zájem pomáhat lidem, kteří se ocitli na okraji společnosti“.

Z dotazovaných odsouzených se valná většina (ve Věznice Plzeň až 82 % a ve Věznici Valdice 75 %) duchovenských aktivit nezúčastňuje zejména proto, že jsou podle uvedených odpovědí ateisté a v poskytované aktivitě nevidí smysl. Tento průzkum, i když se nedá zobecnit, snahy vězeňské služby o určité „duchovno“ ve zkoumaných vězeňských zařízeních snižuje na minimální úroveň. Pro hlubší analýzu v tomto směru je potřeba zajistit respondenty i z ostatních vězeňských zařízení s odlišnou profilací, což ale není předmětem prováděného výzkumu a diplomové práce, neboť se jedná o jednu z mnoha aktivit, jež není povinná a je založena na dobrovolnosti.

Dílčí závěr a zhodnocení hypotéz

Vězeňská zařízení, která jsem si ke svému výzkumu vybrala, tedy Věznice Plzeň a Věznice Valdice mají dlouholetou historii.

Věznice Plzeň-Bory patří mezi nejznámější věznice v České republice. S výstavbou Borské věznice bylo započato v roce 1873 dle plánů anglického stavitele Georgie Ainslie a **dokončena byla v roce 1878**. Při stavbě budovy Borské věznice bylo použito originální architektonické řešení, kterým se v následujících letech při stavbě dalších věznic v různých zemích světa několikrát nechali jejich stavitelé inspirovat. Hlavní budova má tvar osmicípé hvězdy, v jejímž středu se nachází budova s kopulovitou střechou, z budovy ve středu stavby vybíhá osm ramen o dvou patrech. Již za Rakouska-Uherska byli do trestnice podle nařízení č. 67/1885 zařazeni také političtí vězni z Čech, Moravy, Slezska, Dolního a Horního Rakouska, Solnohradska a Štýrska, ale trestnice sloužila také pro kriminální vězně s trestem těžkého žaláře delšího deseti let. **Od 90. let 19. století byla trestnice jediným zařízením pro politické vězně v českých zemích** a náležela k ní také celá řada pracovních táborů. Původně byla trestnice určena pro 915 trestanců, z toho 387 trestanců v samovazbě a 528 trestanců ve společné vazbě. **V současné době je věznice profilována jako věznice s ostrahou, se zvláštním oddělením pro výkon vazby. Dále jsou zde zřízena oddělení s dohledem, se zvýšenou ostrahou a oddělení specializované pro výkon trestu odsouzených s poruchou osobnosti a chování, způsobenou užíváním psychotropních látek.** Společně s výkonem vazby má kapacitu 1160 vězněných osob, čím se z hlediska ubytovací kapacity řadí na pomyslnou první příčku mezi českými věznicemi.

Ve Věznici Plzeň jsou odsouzení ve výkonu trestu odnětí svobody zaměstnáváni ve vnitřní režii věznice, kde se svojí prací podílejí na zajištění řádného chodu věznice. Nedílnou součástí práce odsouzených je jejich zaměstnávání na základě smluv uzavřených mezi Věznici Plzeň a soukromými podnikatelskými subjekty. Důležitou skutečností, která má vliv na zaměstnanost odsouzených, je vzdělávání ve školském vzdělávacím středisku ve dvou učebních oborech.

Trestnice ve Valdicích byla zřízena přestavbou bývalého kartuziánského kláštera **v roce 1857** (odtud také název Kartouzy) **a proslula jako jedna z nejtvrděších v českých zemích.** Klášter založil v roce 1627 Albrecht Václav Eusebius z Valdštejna, samotná stavba barokního kláštera probíhala v letech 1628-1632. V roce 1856 bylo rozhodnuto zřídit z bývalé kartuzie centrální věznici pro tresty od 10 let do doživotí. V roce 1857 objekt zakoupilo Rakouské císařství, po zániku Rakousko-Uherska v roce 1918 převzalo věznici nástupnické Československo a v době německé okupace tady byla zřízena vyšetřovna gestapa.

Od roku 1948 až do roku 1990 byli do Věznice Valdice **převážně zařazování odsouzení s dlouhodobými tresty, zařazení do III. (nejtěžší) nápravně výchovné skupiny,** kteří tady pracovali ve výrobních provozovnách státních podniků zřízených uvnitř věznice, **v době normalizace zde byli věznění také představitelé disentu.**

V současné době je objekt využíván jako **věznice s ostrahou a se zvýšenou ostrahou, pro odsouzené je dále zřízeno oddělení se zvýšenou ostrahou se zesíleným stavebně technickým zabezpečením (krizové oddělení), specializované oddělení pro odsouzené s poruchou duševní a poruchou chování a také specializované oddělení pro odsouzené zařazené do zvýšené ostrahy s poruchou osobnosti a chování, způsobenou užíváním psychotropních látek.** Součástí věznice je i lůžková část ošetřovny, kde je odsouzeným poskytována zdravotní péče na úrovni městských nemocnic. Do Valdic jsou umísťováni odsouzení muži s delšími tresty, recidivisté a jinak nebezpeční odsouzení, kapacita věznice je 1092 míst.

Odsouzení jsou zaměstnáváni jednak ve vnitřních provozech věznice (ústavní kuchyně, prádelna, zámečnická dílna, truhlárna apod.), jednak u podnikatelských subjektů. Také ve Věznici Valdice mají odsouzení možnost doplnit si své základní vzdělání, resp. získat odborné vzdělání ve školském vzdělávacím středisku, a to buď formou všeobecně vzdělávacích či odborných kursů nebo získáním výučního listu ve dvou a tříletých učebních oborech, také lze studovat maturitní studijní obory.

Kvalita penitenciárního zacházení s vězněnými osobami se odvíjí od kvality personálu, jeho profesní specializované přípravy, osobnostní vyzrálosti, etické úrovně, sociální citlivosti včetně motivačních zaměření.

Management vězeňské služby usiluje o vytvoření příznivých podmínek pro snížení značné fluktuace a v maximální míře se snaží zajistit personální stabilizaci. Ve spolupráci s Institutem vzdělávání jsou organizovány jednak nástupní kurzy pro nově přijaté zaměstnance, jednak v průběhu trvání pracovního či služebního poměru zajišťovány pro profesní růst zaměstnanců periodické a specializované kurzy, a to ve všech profesích. Krom profesního růstu je z hlediska mentální hygieny kladen důraz na zlepšení pracovních podmínek, materiálního zajištění a bezpečnostního vybavení pracovišť.

Těžiště hlavní funkce trestu je položeno na regulativní funkci trestu, tedy orientaci trestu na změnu chování pachatele v prosociálním smyslu, na dosahování sociální odpovědnosti. V kontextu kontinuální sociální péče má v daných případech zásadní význam obsahová náplň tzv. extramurálních akcí (mimo zeď), které jsou orientovány na vytvoření, udržení či posílení vazeb odsouzených na svět mimo vězeňské objekty.

Penitenciární zacházení **musí prioritně obsahovat sociokorektivní postupy a situace,** což předpokládá uplatňování **progresivního výkonu trestu s diferencovaným zacházením** s přesně vymezenými skupinami odsouzených a „na míru“ vymezenými podmínkami pro programy zacházení u cílové skupiny. Tyto programy se zpracovávají na základě komplexní zprávy o odsouzeném s ohledem na délku trestu, charakteristiku osobnosti a příčiny trestné činnosti. Na základě takto vypracované komplexní zprávy jsou vhodné alternativy programů nabídnuté odsouzenému. V případě, že ani jedna z nabídnutých alternativ odsouzenému nevyhovuje, je tento povinen zúčastnit se během výkonu trestu odnětí svobody tzv. **minimálního programu zacházení,** jež je vymezen ve vnitřním řádu věznice. Mezi speciální kategorii odsouzených lze zařadit osoby dlouhodobě až doživotně uvězněné, pro které je nesmírně důležité vytvořit tzv. výstupní oddělení, v němž se jedinci před propuštěním z dlouhodobého výkonu trestu mohou vhodnou formou připravit na život ve společnosti, na sociální interakce s „civilním“ obyvatelstvem, seznámit se s možnostmi, postupy a činnostmi, které budou muset uskutečnit po svém propuštění. Právě v této souvislosti se do daného programu začleňují zaměstnanci probační a mediační služby, ale také sociální kurátoři, jež zajišťují kontinuitu procesu resocializace propojením penitenciární a postpenitenciární péče.

V programech zacházení má své opodstatnění **zaměstnávání odsouzených**, a to buď ve prospěch vězeňských zařízení, nebo u podnikatelských subjektů, včetně Střediska hospodářské činnosti vězeňské služby. Vězeňská služba vnímá zaměstnávání odsouzených **jako resocializační prvek, který usiluje o přijatelný návrat odsouzeného do společnosti** cestou získání, resp. rozšíření konkrétní odbornosti, ale především umožňuje udržet si potřebné pracovní návyky, případně alespoň částečně umořit vzniklé dluhy.

V procesu zacházení s odsouzenými **představuje vzdělávání** (ve ŠVS-SOU) **komplexní, systematický a vysoce smysluplný program, kdy jde o časově stálé a intenzivní působení na odsouzené**. Odsouzení zařazení ke studiu obdrží po úspěšném vykonání závěrečných zkoušek doklad o získání nebo zvýšení vzdělání, ze kterého není patrné, že byl získán ve výkonu trestu odnětí svobody, čímž se zvyšuje jejich možnost získat zaměstnání nejen ve výkonu trestu, ale především se zvyšuje jejich šance snadněji se zapojit do občanského života po propuštění z výkonu trestu. Systém vzdělávání plně koresponduje s vězeňskými pravidly, je v souladu se systémy vzdělávání ve státech EU a významně přispívá k naplnění účelu výkonu trestu odnětí svobody.

V úvodu empirické části jsem si ve výzkumu stanovila následující hypotézy:

1. Mají současné resocializační programy vliv na recidivu?

Takto postavená hypotéza je v daných vězeňských zařízeních velice obtížně verifikovatelná či falzifikovatelná.

Ze zkoumaného vzorku odsouzených v obou vězeňských zařízeních je více než polovina dotazovaných ve výkonu trestu odnětí svobody poprvé. Velkou měrou se na tomto faktu podílí profilace zkoumaného vzorku, jelikož se jedná o vězeňská zařízení, ve kterých jsou do výkonu trestu odnětí svobody zařazeni odsouzení k dlouhodobým, potažmo k doživotním trestům.

2. Jsou programy zacházení a volnočasové aktivity ve výkonu trestu oblíbené?

Pomineme-li fakt, že minimálních programů zacházení se zúčastňují všichni odsouzení, lze na základě odpovědí odsouzených verifikovat předmětnou hypotézu.

Více jak polovina dotazovaných je s nabídkou programů zacházení a volnočasových aktivit spokojená, nicméně uvítali by jejich rozšíření. Tato otázka je velice individuální, vychází zejména z aktivit, kterým se osoby ve výkonu trestu odnětí svobody věnovaly před nástupem do výkonu trestu. Výzkumný vzorek odsouzených v obou zařízeních se ohledně zájmu na aktivitách v 80 až 90 % shoduje ve svých odpovědích a považuje je za přínos ve výkonu trestu odnětí svobody. I když jsou důvody účasti na programech zacházení a volnočasových aktivitách velice individuální, většina dotazovaných se jich účastní hlavně z důvodu rychleji plynoucího a smysluplně využitého času ve výkonu trestu odnětí svobody. Téměř čtvrtina dotazovaných (mezi 22 a 27 %) vnímá nabízené aktivity jako možnost doplnění, resp. prohloubení si vědomostí, znalostí a dovedností, proto se účastní především vzdělávacích programů a aktivit, a to buď ve školských vzdělávacích střediscích, nebo speciálních vzdělávacích kurzů (cizí jazyky, PC, kurzy právního minima apod.). Zvláště pozitivně oceňují možnost pracovat, neboť pokud jsou zařazeni do práce, jež je honorovaná, snáze mohou umořit své dluhy a v „civilu“ se mohou lépe adaptovat. Ovšem i práce ve prospěch věznice je pro odsouzené vhodný resocializační prvek, jelikož si zachovávají, resp. získávají pracovní návyky či se alespoň udržují v lepší psychické kondici.

V souvislosti s oblíbeností a zájmem o programy zacházení a volnočasové aktivity tvoří speciální skupinu respondenti z výstupních oddělení, jelikož tito ve 100 % oceňují nabízené možnosti jako velice dobrou přípravu na reintegraci do společnosti. Právě v průběhu pobytu ve výstupních odděleních jsou v rámci tzv. reintegračních programů informováni o teoretických, ale zejména praktických možnostech zařazení se do „normální“ většinové společnosti.

3. Existuje z pohledu odsouzených k dlouhodobým trestům odnětí svobody možnost využít získané znalosti z programů zacházení po propuštění z výkonu trestu?

Odpovědi dotazovaných verifikují danou hypotézu.

I když je podstatná většina dotazovaných odsouzená k dlouhodobým trestům odnětí svobody, neztrácí naději a téměř dvě třetiny (60 až 70 %) věří, že nově nabyté znalosti, vědomosti a dovednosti využijí po ukončení trestu ke svému prospěchu. Kladně odpovídající zdůvodňují své odpovědi v převážné většině tím, že je nechtějí ztratit kontinuitu s realitou a je pro ně důležité, aby byli připraveni na život na svobodě, aby byli schopni se aktivně zapojit do společnosti.

Opět respondenti z výstupních oddělení ve 100 % odpovídají pozitivně, neboť jsou cíleně připravováni k životu na svobodě. Pozitivně hodnotí především připravenost ohledně komunikačních dovedností, znalostí základních legislativních změn, jež nastaly ve společnosti v průběhu jejich výkonu trestu. Velice kladně hodnotí informace o možnostech na pracovním trhu, to jaké jsou požadavky na pracovní sílu v jednotlivých regionech a také informace o tom, jaké jejich předpokládané znalosti lze v jednotlivých regionech využít.

Z provedeného průzkumu ve většině případů tedy vyplývá, že **současné aktivity vězeňské služby**, jako instituce zřízené z důvodů naplnění účelnosti jednotlivých funkcí trestu, **odpovídají moderním světovým vězeňským systémům**. Nejedná se již jen o represivní, nýbrž i o reedukační a resocializační složku. I když se vězeňství v současné době potýká s řadou problémů, ať jsou to legislativní, personální či logistické, ale především ekonomické, lze konstatovat, že proces humanizace a zacházení s obviněnými a odsouzenými se od původních vězeňských zařízení výrazně odlišuje. Současné vězeňství prošlo mnoha výraznými změnami, přijalo Evropská vězeňská pravidla a plně se integrovalo mezi významné evropské penologické instituce.

Závěr

Názory na tresty a na způsob trestání, postoj k pachatelům trestné činnosti, způsoby zacházení s nimi, vždy odráží kulturní, ekonomickou a politickou úroveň společnosti, včetně vztahu společnosti k jedinci a postoj k občanským právům a svobodám.

Ve své práci jsem se snažila pojednat o historickém vývoji vězeňství, vývoji trestu a mučení, které dříve souviselo s chápáním potrestání dané osoby, připomenout jednotlivá období nejen jako historická fakta, ale také z pohledu změn penologických zařízení a funkcí trestu, a to od starověku až po současnost. Součástí práce je zhodnocení současného penitenciárních zacházení s vězňnými osobami, nástin reedukačních prostředků, ale také strategických cílů, vytýčených v koncepci, které chce vězeňská služba dosáhnout.

Počátky vězeňství na našem území spadají do prvního tisíciletí n.l., kdy se především církve domáhala trestání porušování křesťanských mravních zásad. V raném středověku nebyl trest odnětí svobody příliš praktikován, šlo obvykle o radikální řešení s fatálními následky, neboť lidský život v tomto období neměl velkou váhu, převládalo obyčejové právo a krevní msta. Výraznější změny ve vězeňství, které snad můžeme nazvat reformními, jsou záležitostí novějšího data, spadajícího do 18. století.

Na počátku raně feudálního státu bylo trestní právo závislé na obyčejích společnosti a byly aplikovány výhradně v zájmu státu a šlechty. Účel trestu ve feudální společnosti vycházel z ideje zastrasování, veřejně vykonaný trest měl zastrážit potencionální pachatele. Vězení – přední šatlava, šatlava, sklep – má funkci zajišťovací (zábrannou – aby nebylo pácháno zlo), ovšem neexistoval ucelený systém trestů, užívaly se různé tresty zmrzačující, bití a mrskání, tresty zneuct'ující - především vystavení na pranýř. Dalšími tresty byly: prohlášení za psance, vypovězení jako trest omezující osobní práva pachatele, tresty majetkové. Nejefektivněji působil krátkodobý trest odnětí svobody, peněžitý trest či trest nucených prací. Důkazní břemeno bylo na straně obviněných, jež sami museli prokazovat svou nevinu. Rozlišení trestů se uceleně poprvé uskutečnilo až v roce 1579, kdy byla Pavlem Kristianem z Koldína sepsána

„Práva městská království českého“ a rozlišuje v něm pět skupin trestů: ztráta cti, vypovězení, vězení - dočasné nebo doživotní, pokuty a trest smrti.

Trestní právo bylo dále obsaženo v Obnoveném zřízení zemském, českém i moravském. Trestní zákoník Josefa I. z r. 1707 měl jen subsidiární platnost, plného nahrazení se trestní právo dočkalo teprve vydáním tereziánského zákoníku, *Constitutio Criminalis Theresiana*, jež vycházel z josefínského zákoníku, navazovala na trestní právo rakouské. Potrestání pachatele bylo především mstou a nebyla zde ani úměrnost mezi trestem a proviněním. Dle Tereziany jsou nejtěžšími delikty proti Bohu, náboženství, státu a pak teprve delikty proti soukromým zájmům či osobám.

Teprve filozofie osvícenství přichází s myšlenkou humanizace trestu a trestání. Montesquieu formuloval podstatný požadavek nezávislosti soudců, požadavek právní jistoty a zákonnosti, zásadu proporcionality mezi trestem a trestným činem, nutnost výchovné funkce trestu a apeluje i na zakotvení určité ochrany pachatele. K zániku středověké právní kultury přispěl Cessare Beccaria (1738-1794), jenž je považován za zakladatele klasické kriminologické školy. Příčiny, které vedou člověka ke spáchání trestného činu spatřuje v chudobě, nevědomosti, pudu k egoismu atd. Inspiroval Josefa II., za jehož vlády, v roce 1787 byl vydán Všeobecný zákoník o zločinech a trestech (zavedl úměrnost trestného činu a trestu, zrušil torturu, trestné činy byly seřazeny podle společenské závažnosti). Vychází ze zásady úměrnosti a snaží se i o převýchovu pachatele, vypočítává též okolnosti přitěžující a polehčující, ustanovil tři stupně vězení: nejtěžší, tuhé a zmírněné vězení. Nedostatkem tohoto zákona byly kruté tělesné tresty.

Dalším zákonem byl Zákoník o zločinech a těžkých policejních přestupcích z r. 1803. Zákoník se skládal ze dvou částí: o zločinech a o přestupcích, ke každé části byla připojená i příslušná ustanovení procesní. Trestní zákon č. 117 říšského zákoníku ze dne 27. 5. 1852 byl novelou trestního zákona z r. 1803. Tento zákon obsahoval právo hmotné, likvidoval některé feudální přežitky, rozlišoval mezi přečiny, přestupky a zločiny, měl silné protidělnické tendence Krom základních vězeňských zařízení disponovalo Rakousko-Uhersko dalšími vězeňskými zařízeními: donucovací pracovny, robotárny a polepšovny. Významným reformátorem v tomto období byl F. J. Řezáč, jenž se svou prací zasadil o humanizaci tehdejšího vězeňského systému, právě ve výchově a vzdělání viděl klíč k prevenci, resp. nápravě odsouzených.

Po vzniku samostatného Československého státu 28. října 1918 byl v duchu recepce převzat trestní zákon č. 117 z roku 1852 říšského zákoníku v novelizovaném znění a současně trestní předpisy uherské, jež platily na území Slovenska. Od vzniku republiky zde byly snahy o odstranění duality právního řádu a modernizace. Významný úspěch na formování a koncepci poválečného vězeňství lze připsat JUDr. Emilu Lánymu, jenž se podílel na zlepšení poměrů ve věznicích a trestnicích, zejména v oblasti vzdělávání vězeňského personálu, zacházení s vězni a v souvislosti se závažností spáchaného deliktu rozdělením vězňů do tzv. tříd: první, druhá a třetí. Důležitým pokrokem v oblasti vězeňství bylo v r. 1923 přijetí zákona č. 50 Sb., na ochranu republiky a v r. 1931 zákona č. 48 Sb., o trestním soudnictví nad mládeží.

Etapu rozvoje československého vězeňství ukončila v roce 1938 německá okupace. Vládnoucí politická reprezentace složila slib Hitlerovi a protektorátní vláda v podstatě převzala dosavadní justiční a vězeňský systém. Vznikaly koncentrační a pracovní tábory, v nichž byli soustředěni nejen odpůrci systému a političtí vězni, ale také tzv. „nečistá rasa“, tedy lidé s odlišnými antropologickými rysy, jež se neshodovali s představami gestapáckého vedení. V době okupace často docházelo bez řádného soudního řízení k odsouzení a následnému trestu smrti, jež byl obvykle vykonán gilotinou.

Charakteristickým rysem vývoje zacházení s vězni na území Československa v letech 1945 až 1955 je ústup od humánního přístupu k obviněným ve výkonu vazby a penitenciárního přístupu k odsouzeným ve výkonu trestu odnětí svobody ve prospěch třídně politického přístupu, založeného na ideologických principech politické nesnášenlivosti a nenávisti KSČ. Protože politickým úkolem vězeňství se stala národní a třídní msta a platná vězeňská legislativa ji neumožňovala realizovat žádoucím způsobem, došlo v roce 1951 k nové právní úpravě výkonu vazby a výkonu trestu odnětí svobody, která zásadně změnila právní postavení vězněných osob v jejich neprospěch a do rukou politicky indoktrinovaného vězeňského personálu vložila nedostatečně regulovanou a kontrolovanou moc. Ochrana osobnosti vězňů a její integrity nebyla po roce 1953 nikterak legislativně upravena, a to ani proklamativním způsobem. Po převážení režimů, které umisťovaly odsouzené dohromady, vznikl problém vzájemného škodlivého ovlivňování a vznikla potřeba diferenciací odsouzených.

V roce 1965 byl přijat nový zákon o výkonu trestu odnětí svobody, kterým byla zrušena třídní diference a byla zavedena diference dle kriminální narušenosti (I.-III. nápravně výchovná skupina). Na základě uvedeného zákona byl vytvořen větší předpoklad pro práci psychologů, pedagogů, psychiatrů, sociálních pracovníků atd. s odsouzenými. Práce justice a vězeňského personálu byla nadále pod vlivem KSČ a přístup k vězňům byl policejní až vojenský, převládalo direktivní řízení a drill, uplatňovala se represivní složka, zejména vůči lidem z řad „třídního nepřítele“, v celé justiční části ministerstva spravedlnosti bujela byrokracie. Trest plnil zejména funkce eliminační, odstrašující a odplatnou, výchovná a resocializační funkce trestu byla v recesi, jediným výchovným prostředkem byla práce (povinnost pracovat), zejména z důvodu využívání vězňů jako ekonomického nástroje pro udržení, resp. budování hospodářství země, a to mnohdy bez ohledu na pracovní podmínky a vhodnost pracovišť či zdravotního stavu vězně.

Jedním z významných bodů tehdejšího vězeňství byla existence Výzkumného ústavu penologického, který byl založen v roce 1967 a fungoval až do roku 1980. Existence tohoto ústavu zajišťovala, i když ve velmi malé míře, získávání informací o zahraničním vězeňství, rozvíjela nové terapeutické a diagnostické metody práce s odsouzenými, ověřovala různé formy resocializace a jednalo se o jediné odborné pracoviště, které provádělo výzkum ve vězeňství.

Demokratické proměny po roce 1989 zasáhly i do oblasti vězeňství. Prvním velkým zásahem byla naprosto nekoncepční a nesystémová amnestie prezidenta republiky, kdy došlo k propuštění značného množství vězněných osob, na které nebyla připravena žádná státní složka, včetně sociální sítě.

Základním požadavkem reformy vězeňství po roce 1990 je humanizace trestu odnětí svobody a v této souvislosti bylo důležitým aspektem zrušení trestu smrti. Podstata humanizace spočívala v uznání vězňů jako občanů a neponižování jejich důstojnosti, zabezpečení vhodných materiálních podmínek pro jejich život ve vězeňských zařízeních, garanci základních práv a svobod a tím je vychovávat, aby vedli řádný život občana. Přijetím vězeňské legislativy lze období let 1990-1995 charakterizovat jako období zrychlení a prohlubování procesu transformace vězeňského

systemu na moderní systém měřitelný s obdobnými vězeňskými systémy západních demokracií.

Začátkem nového milénia vězeňská služba zaměřila svou činnost krom jiného také na spolupráci s Probační a mediační službou ČR. Probační a mediační služba ČR, jako novodobý penologický prvek, který představuje novou instituci na poli trestní politiky. Činnost probatorů a mediatorů vychází ze součinnosti dvou profesí – sociální práce a práva, zejména trestního a je zaměřena na přípravu odsouzených po jejich propuštění do občanského života.

Vězeňská zařízení, která jsem si ke svému výzkumu vybrala, tedy Věznice Plzeň a Věznice Valdice mají dlouholetou historii a v současnosti obdobnou profilaci.

Věznice Plzeň-Bory patří mezi nejznámější věznice v České republice. Již za Rakouska-Uherska byli do trestnice podle nařízení č. 67/1885 také političtí vězni, ale trestnice sloužila také pro kriminální vězně s trestem těžkého žaláře delšího deseti let. Od 90. let 19. století byla trestnice jediným zařízením pro politické vězně v českých zemích a náležela k ní také celá řada pracovních táborů. V současné době je věznice profilována jako věznice s ostrahou, se zvláštním oddělením pro výkon vazby, jsou zde zřízena oddělení s dohledem, se zvýšenou ostrahou a oddělení specializované pro výkon trestu odsouzených s poruchou osobnosti a chování, způsobenou užíváním psychotropních látek. Společně s výkonem vazby má kapacitu 1160 vězňených osob, čímž se z hlediska ubytovací kapacity řadí na pomyslnou první příčku mezi českými věznicemi.

Trestnice ve Valdicích byla zřízena přestavbou bývalého kartuziánského kláštera v roce 1857 a proslula jako jedna z nejtvrděších v českých zemích. Od roku 1948 až do roku 1990 byli do Věznice Valdice převážně zařazováni odsouzení s dlouhodobými tresty, zařazení do III. (nejtěžší) nápravně výchovné skupiny, kteří tady pracovali ve výrobních provozovnách státních podniků zřízených uvnitř věznice, v době normalizace zde byli vězňeni také představitelé disentu. V současné době je objekt využíván jako věznice s ostrahou a se zvýšenou ostrahou, pro odsouzené je dále zřízeno oddělení se zvýšenou ostrahou se zesíleným stavebně technickým zabezpečením (krizové oddělení), specializované oddělení pro odsouzené s poruchou duševní a poruchou chování a také specializované oddělení pro odsouzené zařazené do zvýšené ostrahy s poruchou

osobnosti a chování, způsobenou užíváním psychotropních látek. Jsou zde umístěováni odsouzení muži s delšími tresty, recidivisté a jinak nebezpeční odsouzení, kapacita věznice je 1092 míst.

Kvalita penitenciárního zacházení s vězňenými osobami se odvíjí od kvality personálu, jeho profesní specializované přípravy, osobnostní vyzrálости, etické úrovně, sociální citlivosti včetně motivačních zaměření. Ve spolupráci s Institutem vzdělávání jsou organizovány jednak nástupní kurzy pro nově přijaté zaměstnance, jednak v průběhu trvání pracovního či služebního poměru zajišťovány pro profesní růst zaměstnanců periodické nebo specializované kurzy, a to ve všech profesích. Krom profesního růstu je z hlediska mentální hygieny kladen důraz na zlepšení pracovních podmínek, materiálního zajištění a bezpečnostního vybavení pracovišť.

Těžiště hlavní funkce trestu je položeno na regulativní funkci trestu, tedy orientaci trestu na změnu chování pachatele v prosociálním smyslu, na dosahování sociální odpovědnosti. Penitenciární zacházení tedy musí prioritně obsahovat sociokorektivní postupy a situace, což předpokládá uplatňování progresivního výkonu trestu s diferencovaným zacházením s přesně vymezenými skupinami odsouzených a „na míru“ vymezenými podmínkami pro programy zacházení u cílové skupiny. Tyto programy se zpracovávají na základě komplexní zprávy o odsouzeném s ohledem na délku trestu, charakteristiku osobnosti a příčiny trestné činnosti. V případě, že ani jedna z nabídnutých alternativ odsouzenému nevyhovuje, je tento povinen zúčastnit se během výkonu trestu odnětí svobody tzv. minimálního programu zacházení, jež je vymezen ve vnitřním řádu věznice. Mezi speciální kategorii odsouzených lze zařadit osoby dlouhodobě až doživotně uvězněné, pro které je nesmírně důležité vytvořit tzv. výstupní oddělení, v němž se jedinci před propuštěním z dlouhodobého výkonu trestu mohou vhodnou formou připravit na život ve společnosti, na sociální interakce s „civilním“ obyvatelstvem, seznámit se s možnostmi, postupy a činnostmi, které budou muset uskutečnit po svém propuštění. Právě v této souvislosti se do daného programu začleňují zaměstnanci probační a mediační služby, ale také sociální kurátoři, jež zajišťují kontinuitu procesu resocializace propojením penitenciární a postpenitenciární péče.

V procesu zacházení s odsouzenými představuje vzdělávání komplexní, systematický a vysoce smysluplný program, kdy jde o časově stálé a intenzivní působení na odsouzené. Odsouzení zařazení ke studiu ve školském vzdělávacím středisku či učilišti obdrží po úspěšném vykonání závěrečných zkoušek doklad o získání nebo zvýšení vzdělání, ze kterého není patrné, že byl získán ve výkonu trestu odnětí svobody, čímž se zvyšuje jejich možnost získat zaměstnání nejen ve výkonu trestu, ale především se zvyšuje jejich šance snadněji se zapojit do občanského života po propuštění z výkonu trestu. Systém vzdělávání plně koresponduje s vězeňskými pravidly, je v souladu se systémy vzdělávání ve státech EU a významně přispívá k naplnění účelu výkonu trestu odnětí svobody.

Mezi významné resocializační prvky lze s jistotou zařadit možnost vykonávat pracovní činnost, a to bez ohledu na zařazení na vnitřní či venkovní pracoviště, nebo práci ve prospěch věznice. Odsouzení nechtějí ztratit kontinuitu s realitou a je pro ně důležité, aby byli připraveni na život na svobodě, aby byli schopni se aktivně zapojit do společnosti. Kromě zaměstnávání se v rámci penitenciárního zacházení účastní i volnočasových aktivit, zejména zájmových kroužků, ve kterých mají možnost uplatnit své znalosti a zkušenosti v rukodělných pracích. Výsledky jejich činnosti (např.: modely, hračky či keramické výrobky) mnohdy poslouží jako dárky či terapeutické pomůcky potřebným, především dětem v nemocnicích či dětských domovech, což motivačně působí na odsouzené a ve své podstatě naplňuje výchovnou funkci trestu.

Domnívám se, že současné programy zacházení, jež jsou realizovány pod dohledem odborného vězeňského personálu, mají z hlediska resocializační funkce trestu význam jednak pro společnost, ale obzvláště pro odsouzené, jelikož přispívají k tomu, že odsouzení mají možnost přehodnotit svůj dosavadní způsob života a zamýšlet se nad svým proviněním a možnostmi změny v budoucím období, bez další prizonizace.

I když se vězeňské službě doposud nepodařilo uskutečnit všechny své cíle koncipované v Koncepti rozvoje do roku 2015, lze s jistotou konstatovat, že stávající vězeňský systém prošel mnoha výraznými změnami, přijal Evropská vězeňská pravidla a plně se integroval mezi významné evropské penologické instituce

Resumé

První kapitola je věnována historickému přehledu vývoje vězeňství a trestu na našem území. Od prvopočátku převládalo právo obyčejové, v období feudalismu se formovaly zákonné normy a pravidla, ovšem hájily prospěch vládnoucí třídy. Rozsáhlá reorganizace rakouského soudnictví měla podstatný vliv i na vývoj vězeňství na našem území, právní úprava dlouhodobých, výjimečných a doživotních trestů žaláře vyplývala z principů progresivního výkonu trestu, do popředí se dostávala výchovná funkce, spočívající v prvotním ovlivňování trestance ze strany personálu trestního ústavu. Rozdělení trestanců do disciplinárních tříd a jejich zvýhodňování a přemísťování do nižších tříd v důsledku vhodného chování působilo jako motivační faktor. V období Československé republiky došlo na základě celosvětově prosazující se humanizace k výraznému posunu, jež vycházel z principů progresivního vězeňského systému a akcentoval zvýhodňování vězňů se zřetelem na stupeň jejich kriminální narušenosti a dosažené nápravy. Po vzniku Československa nastal posun v humanizaci vězeňství a trestu obecně, ale okupací nacistickým Německem byly tyto aktivity přerušeny a pravidla byla okupanty porušována, resp. byla využívána k udržení moci gestapa a jeho přísluhovačům. V průběhu celé této periody byly tresty kruté, působily spíše represivně až fatálně, k převýchově pachatele téměř nedocházelo a prevence byla jen minimální.

Druhá kapitola je zaměřena na období po druhé světové válce, kdy dochází ke stagnaci českého právního řádu a trest plní pouze funkci represivní a zábrannou, rodící se výchovná složka se díky zpolitizování vězeňského systému vytrácí. Nástup komunismu a zrušení parlamentní demokracie (1948) znemožnilo návrat k předválečnému penitenciárnímu zacházení. Cílem výkonu trestu odnětí svobody se stala represe s důrazem na ekonomické využívání pracovní síly odsouzených v rámci potřeb národního hospodářství, byla zrušena třídně-politická diferenciaci odsouzených a zavedena diferenciaci podle kriminální narušenosti. Období existence Výzkumného ústavu penologického (1967-1980) lze nazvat zlatým obdobím poválečného českého vězeňství, neboť díky existenci a výzkumné práci tohoto ústavu byly rozvíjeny diagnostické a terapeutické, zejména skupinové, metody. Ověřovaly se různé formy resocializace odsouzených a byl zabezpečován odborný růst pedagogů, psychologů,

sociálních pracovníků a vychovatelů z nápravně-výchovných ústavů. Normalizace měla za následek profesionální deformaci personálu a přetrvávání militantní povahy. Změna politického systému v roce 1989 přinesla, po počátečních hromadných a neúčelných amnestiích, velice důležitý humanizační prvek, a to zrušení trestu smrti. Nastala také pozitivní změna i v oblasti penitenciární péče, a to zejména v souvislosti se vznikem Vězeňské služby ČR a její postupnou transformací na moderní evropský vězeňský systém a humanizací vězeňských zařízení. Těžiště hlavní funkce trestu je položeno na regulativní funkci, tedy orientaci trestu na změnu chování pachatele v prosociálním smyslu a dosahování sociální odpovědnosti za vlastní chování.

Jelikož k nejstarším penologickým zařízením na našem území patří Věznice Plzeň a Věznice Valdice, které mají obdobnou profilaci, je v empirické části práce nastíněna historie daných zařízení, ale také možnosti vedoucí k profesionalizaci vězeňského personálu. Vězeňská populace je z kriminologického, penologického a psychologického hlediska velmi heterogenní. Je jasné, že diferencované poruchy vyžadují diferencované zacházení. Je tedy třeba přijmout řadu programů v různých podobách, v zásadě jde však o programy ediční, pracovní, volnočasové, terapeutické a extramurální. Tyto programy jsou orientovány na vytvoření, udržení či posílení vazeb odsouzených na svět mimo vězení.

Část třetí kapitoly tvoří výzkum programů zacházení a volnočasových aktivit vězněných osob v uvedených zařízeních, a to ve výstupním a specializovaném oddělení a v oddělení se zvýšenou ostrahou. Pozornost je věnována především nabídce, oblíbenosti a využitelnosti jednotlivých programů. Z odpovědí 80 dotázaných je patrný posun k humanizaci, dle jejich odpovědí jsou v daných zařízeních programy zacházení a volnočasové aktivity na dobré úrovni. Pozitivně oceňují tyto aktivity zejména odsouzení, jež jsou zařazeni do výstupních oddělení. Jsou jim poskytnuty reintegrační programy a speciální výchovné postupy tak, aby jejich příprava na život po propuštění z výkonu trestu odnětí svobody, reintegrace do společnosti a snížená recidiva, byly důležitým aspektem a zpětnou vazbou při vyhodnocení efektivity trestu.

Anotace

Diplomová práce na téma „Historie české penitenciaristiky“ je zaměřena na vývoj trestu a penologických zařízení na území České republiky, zmiňují historii prisonizace, jako psychologický fenomén, jenž je spojený s výkonem trestu odnětí svobody.

První kapitola je věnována filosofii trestu a počátkům vězeňství na našem území, přes období vlády Habsburků až po nacistickou okupaci.

Ve druhé kapitole je průřez vězeňskými zařízeními a pojetí trestu od konce druhé světové války, přes období normalizace po současnost, tedy období humanizace vězeňství.

Empirická část je částečně věnována zkrácené historii Věznice Plzeň a Věznice Valdice, které náleží k nejstarším vězeňským zařízením na našem území. Podstatná část empirické části je orientována na oblast programů zacházení a volnočasových aktivit ve výše uvedených věznicích, jako nástrojům reedukace a resocializace osob zařazených do výkonu trestu odnětí svobody.

Klíčová slova

Diferenciace trestů, extramurální, historie, humanizace, káznice, koncepce, odsouzení, penitenciární péče, postpenitenciární péče, profesionalita personálu, programy zacházení, reintegrace, resocializace trest, trestanci, trestnice, vězení, vězeňská zařízení, volnočasové aktivity, vzdělávání, zaměstnávání.

Annotation

The theme of diploma work „History of The Czech Penal System“ is focused on a progress of imprisonment and penological facilities on the territory of the Czech Republic. I also mention subject of a history of prison system as a psychological phenomena which is linked with execution of punishment.

Chapter One is addressed to punishment philosophy and to beginning of a prison system on this territory from Habsburg Monarchy Period up to Nazism war occupation.

Chapter Two shows a cross-section of prison facilities and conception of punishment from the end of World War II through normalization period up to a present time called period of prison system humanization.

Empiric part is partially aimed to history of Valdice Prison and Pilsen Prison which are the oldest prison facilities on this territory. Treatment programmes of offenders and leisure time activities in the above mentioned prisons are essential in empiric part. We call it means of re-education and re-socialization of persons in execution of punishment.

Keywords

Differentiation of punishments, extramural, history, humanization, penitentiary, conception, sentence, penal care, post-penal care, professional staff, treatment programmes, re-integration, re-socialization, punishment, convicts, prison, prison facility, leisure time activities, education, employment.

Seznam literatury a informačních zdrojů

Zákony a vnitřní právní předpisy VS ČR:

1. Všeobecná deklarace lidských práv
2. Zákon č. 59/1965 Sb., o výkonu trestu odnětí svobody
3. Zákon č. 140/1961 Sb., trestní zákoník, platný do 31. 12. 2009
4. Zákon č. 169/1999 Sb., o výkonu trestu odnětí svobody
5. Zákon č. 40/2009 Sb., trestního zákoník, platný od 1. 1. 2010
6. Vyhláška č. 345/1999 Sb., kterou se vydává řád výkonu trestu odnětí svobody
7. Nařízení generálního ředitele č. 42/2009, pravidla pro zřizování a činnost oddělení specializovaného pro výkon trestu odsouzených s poruchami duševními a poruchami chování
8. Metodický list č. 23/2007 ředitele OVVaT, o činnosti výstupních oddělení

Literatura:

9. ČERNÍKOVÁ, V., SEDLÁČEK, V., *Základy penologie pro policisty*. Praha: Vydavatelství PA ČR, 2002, ISBN 80-7251-104-1, 148 s.
10. FOUCAULT, M. *Dohlížet a trestat*. Praha: Dauphine, 2000. ISBN 80-86019-96-9, 427 s.
11. GAVORA, P., *Výzkumné metody v pedagogice*. Brno: Paido, 1996, ISBN 80-85931-15-X, 130 s.
12. HÁLA, J., *Úvod do teorie a praxe vězeňství*. Č. Budějovice: VŠERS, 2005, ISBN 80-86708-05-5, 183 s.
13. INCIARDI, J., A. *Trestní spravedlnost*. Praha: Victoria Publishing, 1994. ISBN 80-85605-30-9, 796 s.
14. KALEIDOSKOP, *Speciální edice historie Věznice na Borech*. Praha: Tiskárna VV Praha-Pankrác, 2007
15. KALVODOVÁ, V., *Postavení trestu odnětí svobody v systému trestněprávních sankcí*. 1. vydání. Brno: Masarykova univerzita, 2002, ISBN 80-210-3025-9, 272 s.
16. KRAUS, B., *Základy sociální pedagogiky*. Praha: Portál, s.r.o. 2008, ISBN 978-80-7367-383-3, 216 s.

17. LYONS, L. *Historie trestu*. Praha: Svojtka&Co. 2004, ISBN 80-7352-021-4, 190 s.
18. MALÝ, K. a kol.: *Dějiny českého a československého práva do roku 1945*. Praha, 1999, ISBN 80-7201-433-1, 680 s.
19. MEZNÍK, J., KALVODOVÁ, V. *Základy penologie*. 1. vydání. Brno: Masarykova Univerzita, 1995. ISBN 80-210-1248, 75 s.
20. PAMÁTNÍK PANKRÁC, *Příloha Českého vězeňství č. 4/1999*. Tisk TG Lanškroun, 1999.
21. RADVAN, E., VAVŘÍK, M. *Metodika psaní odborného textu a výzkum v sociálních vědách*. Brno: Institut mezioborových studií Brno, 2009, 57 s.
22. UHLÍK, J., *Historie věznění a vězeňství v Čechách*. Praha: Tiskárna VV Praha Pankrác, 2006, 319 s.
23. VEČEŘA, M., URBANOVÁ, M. *Sociologie práva*. Plzeň: Aleš Čeněk, 2006, ISBN 80-86898-72-5, 336 s.
24. VS ČR, *Koncepce rozvoje českého vězeňství do roku 2015*. Praha: Tiskárna VV Praha-Pankrác, 2005, 30 s.

Periodika:

25. Časopis pro historickou penologii, *Historická penologie č. 1/2003*, Praha: Institut vzdělávání- Kabinet dokumentace a historie VS ČR, 2003
26. Časopis pro historickou penologii, *Historická penologie č. 1/2004*, Praha: Institut vzdělávání-Kabinet dokumentace a historie VS ČR, 2004
27. Časopis pro historickou penologii, *Historická penologie č. 1/2005*, Praha: Institut vzdělávání-Kabinet dokumentace a historie VS ČR, 2005
28. Časopis pro historickou penologii, *Historická penologie č. 1/2006*, Praha: Institut vzdělávání-Kabinet dokumentace a historie VS ČR, 2006
29. Časopis pro historickou penologii, *Historická penologie č. 2/2007*, Praha: Institut vzdělávání-Kabinet dokumentace a historie VS ČR, 2007
30. Časopis pro historickou penologii, *Historická penologie č. 1/2008*, Praha: Institut vzdělávání-Kabinet dokumentace a historie VS ČR, 2008
31. Čtvrtletník pro vězeňství a kriminální prevenci, *České vězeňství č. 4/2005*, Praha: Tiskárna VV Praha Pankrác, 2005, ISSN 1213-9297

32. Čtvrtletník pro vězeňství a kriminální prevenci, *České vězeňství č. 3/2008*, Praha: Tiskárna VV Praha Pankrác, 2008, ISSN 1213-9297

Internetové zdroje:

33. <http://trestni.juristic.cz/30486/clanek/trest2>
34. <http://apelacnisoud.webzdarma.cz/texty/mesta.html>
35. http://is.muni.cz/th/84460/pedf_m/6_System_vezenvstvi.txt
36. <http://trestni.juristic.cz/30486/clanek/trest2>
37. <http://cs.wikipedia.org/wiki/Osv%C3%ADcenstv%C3%AD>
38. http://cs.wikipedia.org/wiki/Cesare_Beccaria
39. <http://tisk.juristic.cz/35610/tisk/old>
40. <http://web.mvcr.cz/archiv2008/casopisy/s/2001/0015/15naz3.html>
41. <http://www.totalita.cz/vez/vez.php>
42. http://ad.vscr.cz/news_files/PhDr._Ales_KYR.doc
43. http://cs.wikipedia.org/wiki/V%C4%Bznice_v_%C4%8Cesku
44. <https://www.pmscr.cz/>
45. <http://www.vscr.cz/plzen>
46. <http://www.politictivezni.cz/veznice-valdice.html>
47. http://valdice.vscr.cz/clanky/?cl_id=119
48. <http://www.vscr.cz/veznice-valdice-95/>
49. <http://www.sds.cz/view.php?cisloclanku=2004121803>
50. <http://www.vscr.cz/generalni-reditelstvi-19/duchovni-sluzba-1287/duchovni-sluzba-1194/zakladni-informace/english-summary-prison-pastoral-care-6573>

Přílohy

Příloha č. 1/2 – Dotazník typu „A“ (souhrn)

Příloha č. 2/3 – Dotazník typu „B“ (souhrn)

Příloha č. 3 – Přehled volnočasových aktivit (souhrn)

Příloha č. 4 – Mapa vězeňských zařízení VS ČR

Příloha č. 5/2 – Fotografické snímky Věznice Plzeň

Příloha č. 6/2 – Fotografické snímky Věznice Valdice

Příloha č. 7/2 – Práce odsouzených ve Věznici Plzeň

Příloha č. 8/2 – Práce odsouzených ve Věznici Valdice

"A" - Anonymní osobní dotazník

Věk:

37,8

39,78

		%	%
	Národnost: ČR=28; ost.=12 (3x Viet, 2x UK, 3x Rus, 4x ost.)-Valdice		
	Národnost: ČR=30; ost.=10 (2x Viet, 4x SK, 2x UK, 1x Rus, 1x ost)-Plzeň		
	Národnost	Plzeň	Valdice
	česká	75	70
	slovenská	10	0
	vietnamská	5	7,5
	ukrajinská	5	5
	ruská	2,5	7,5
	jiná	2,5	10
	1. Podle kterého § jste odsouzen?		
	141 Udávání padělaných a pozměněných peněz	Plzeň	Valdice
	155 Útok na veřejného činitele	5	2,5
	171 Maření výkonu úředního rozhodnutí	12,5	5
	187 - 188 Nedovolená výroba a držení omamných a psychotropních látek	15	5
	202 Výtržnictví	0	12,5
	219 Vražda	5	5
	222 Ublížení na zdraví	10	15
	234 Loupež	5	10
	238 Porušování domovní svobody	5	7,5
	247 Krádež	15	12,5
	250 Podvod	10	10
	251 Podílnictví	2,5	0
	Jiný - uveďte který	15	15
	2. Spáchal jste trestný čin pod vlivem nějaké omamné látky?		
	Spáchání TČ pod vlivem omamné látky	Plzeň	Valdice
	ANO	37,5	35
	NE	62,5	65
	3. Spáchal jste trestný čin jako člen skupiny?		
	ANO	5	10
	NE	95	90
	4. Uveďte svoje nejvyšší dosažené vzdělání:		
	Nejvyšší ukončené vzdělání	Plzeň	Valdice
	neukončené základní	0	0
	základní	15	25
	vyučen (výučný list)	50	35
	středoškolské (ukončené maturitní zkouškou)	22,5	25
	vyšší odborné	5	2,5
	vysokoškolské	7,5	12,5
	5. Jak byste označil ekonomické poměry v rodině, ve které jste vyrůstal.		
	Ekonomické poměry v rodině	Plzeň	Valdice
	podmínky byly dobré, měl jsem všechno co jsem chtěl	17,5	15
	běžný standard, rodiče mě nerozmazlovali, ale nic mi nechybělo	60	37,5
	bylo málo peněz, rodina šetřila na všem	12,5	22,5
	nevyrůstal jsem většinu dětství v rodině	10	25
	případně popište či upřesněte.....		
	6. Z jaké rodiny pocházíte (popište stav od Vašeho jednoho roku věku do patnácti let)		
	Rodina	Plzeň	Valdice
	úplná rodina (otec i matka)	62,5	35
	neúplná rodina (jen matka)	10	22,5
	neúplná rodina (jen otec)	5	10
	vyrůstal jsem bez rodičů (např. ústavní výchova, prarodiče...)	10	25
	složení rodiny se změnilo	12,5	7,5

	%	%
<u>7. Jak byste označil „klíma“ v rodině, ve které jste vyrůstal?</u>		
Rodinné klíma	Plzeň	Valdice
v rodině nebyly problémy se vztahy, vládla tam přátelská atmosféra	52,5	35
v rodině bylo občas cítit napětí, které vyvolával jeden z rodičů nebo sourozenec	22,5	20
v rodině jsem se cítil trvale špatně, téměř neustále tam panovaly rozpory	15	20
nevyrůstal jsem v prostředí rodiny	10	25
<u>8. Jak byste zhodnotil svoji školní úspěšnost?</u>		
Školní úspěšnost	Plzeň	Valdice
byl jsem dobrý žák, neměl jsem s prospěchem žádný problém	27,5	15
nijak jsem nevynikal, moje školní působení se dá hodnotit jako průměrné	32,5	25
patřil jsem k horším žákům, většinou jsem měl známky horší než 3	22,5	27,5
můj prospěch byl špatný, stalo se mi, že jsem propadl.	10	17,5
ze základní školy jsem byl přeřazen do zvláštní školy	7,5	15
nechodil jsem do žádné školy	0	0
<u>9. Jaký byl průběh Vašeho (Vašich) zaměstnání?</u>		
Půběh zaměstnání	Plzeň	Valdice
dlouhodobé zaměstnání	50	22,5
změna z mé strany	20	20
změna ze strany zaměstnavatele	12,5	25
pracoval jsem velmi zřídka a krátce	12,5	22,5
nepracoval jsem	5	10
<u>10. Jak byste označil Vaše partnerské vztahy?</u>		
Partnerské vztahy	Plzeň	Valdice
mám dlouhodobého partnera	32,5	20
měl jsem dlouhodobého partnera, ale došlo k rozchodu kvůli mému nástupu VT	35	40
měl jsem více krátkodobých vztahů	27,5	27,5
vyhýbal jsem se navazování vztahů a téměř žádné jsem neměl	5	12,5

"B" - Anonymní dotazník popularity volnočasových aktivit

	Plzeň	Valdice
Věk:	37,8	39,78
	%	%
Národnost: ČR=28; ost.=12 (3x Viet, 2x UK, 3x Rus, 4x ost.)-Valdice		
Národnost: ČR=30; ost.=10 (2x Viet, 4x SK, 2x UK, 1x Rus, 1x ost)-Plzeň		
Národnost	Plzeň	Valdice
česká	75	70
slovenská	10	0
vietnamská	5	7,5
ukrajinská	5	5
ruská	2,5	7,5
jiná	2,5	10
Vzdělání:	Plzeň	Valdice
neukončené základní		
základní	15	25
vyučen (výučný list)	50	35
středoškolské (ukončené maturitní zkouškou)	22,5	25
vyšší odborné	5	2,5
vysokoškolské	7,5	12,5
1. Po kolikáté jste ve výkonu trestu?(1x=24; 2x=6; 3x=3; 4x=2; 5x=3; 6x=1; 8x=1)-Plzeň		
Po kolikáté jste ve výkonu trestu? (1x=20; 2x=10; 3x=6; 4x=1; 5x=2; 11x=1)-Valdice		
Recidiva	Plzeň	Valdice
po první	60	50
po druhé	15	25
po třetí	7,5	15
po čtvrté	5	2,5
po páté	7,5	5
5+	5	2,5
2. V kolika letech jste byl poprvé ve výkonu trestu?	27,9	29,9
3. Za jaký druh trestného činu jste odsouzen?		
TČ podle skutkové podstaty	Plzeň	Valdice
Majetkový	25	30
Násilný	30	35
Jiný (uvedte §)	45	35
4. Jak dlouho jste momentálně ve výkonu trestu?		
Aktuální délka VT	Plzeň	Valdice
méně než 1 rok	27,5	25
méně než 3 roky	32,5	32,5
méně než 5 let	25	17,5
méně než 10 let	15	17,5
méně než 15 let	0	7,5
více jak 15 let	0	0
5. Je podle Vás lepší trávit volný čas na cele nebo při volnočasové aktivitě?		
Využití volného času	Plzeň	Valdice
Na cele	17,5	12,5
Aktivita	82,5	87,5
6. Účastníte se konkrétně nějaké aktivity?		
Aktivita	Plzeň	Valdice
Ne	20	12,5
Ano	80	87,5

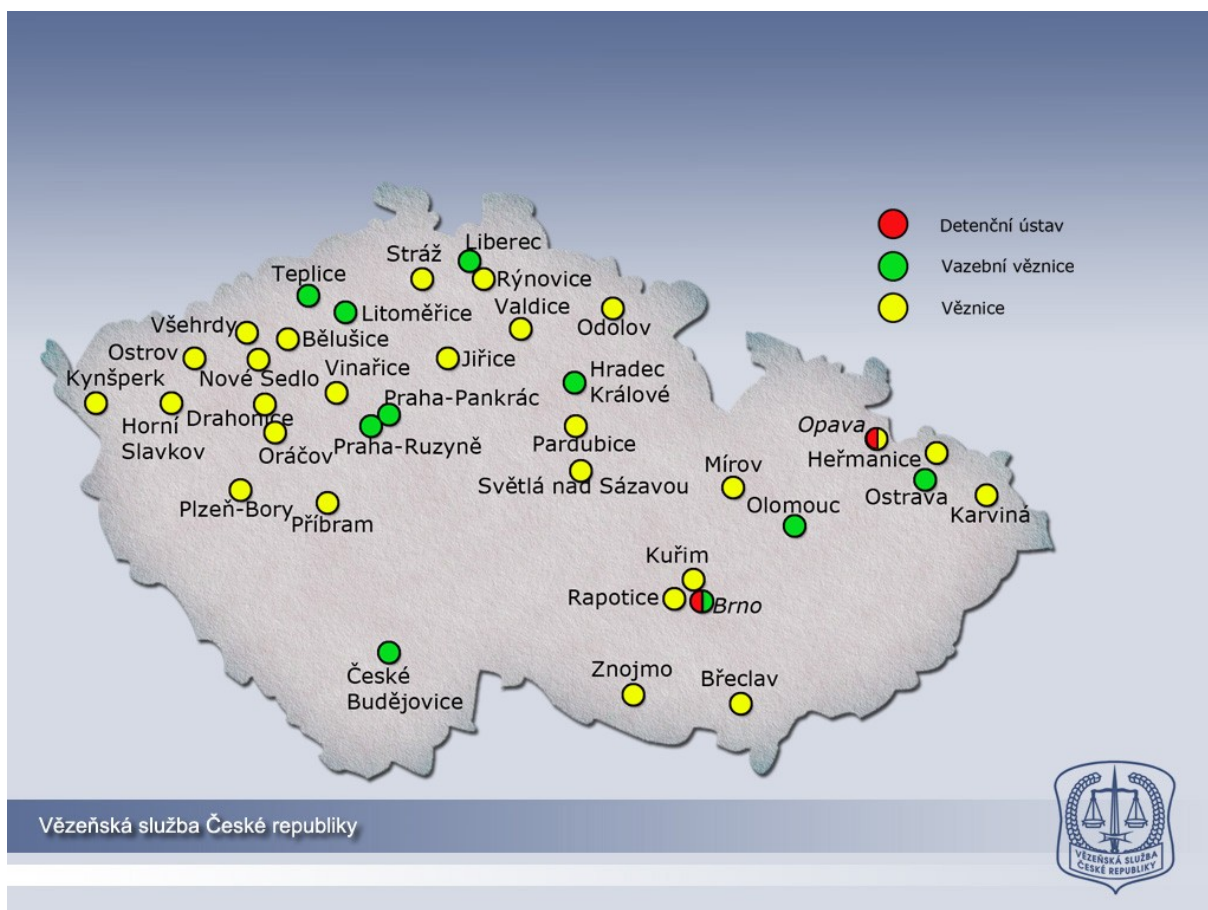
7.	Která oblast trávení volného času ve VT je podle Vašeho názoru nejužitečnější pro Váš budoucí život na svobodě?	%	%
	Užitečnost aktivit	Plzeň	Valdice
	Oblast vzdělávací (dokončení ZŠ, kurzy)	15	20
	Oblast speciálně výchovná (keramika, obrazy, hudba)	12,5	15
	Oblast kulturní (video kroužek, knihovna, besedy)	10	17,5
	Oblast zájmová (počítač, pěstitelství, modelářský a rukodělný kroužek)	32,5	22,5
	Oblast sportu	30	25
8.	Kolik hodin týdně trávíte při jednotlivých aktivitách organizovaných věznicí?		
	Počet hodin na volnočasových aktivitách týdně	Plzeň	Valdice
	posilovna	22,9	19,5
	míčové hry	16,7	14,9
	čtenářský kroužek	9,4	10,3
	filmy	16,7	15,4
	šipky	5,2	6,7
	vzdělávání (cizí jazyky, PC)	6,3	8,2
	šachový, keramický, modelářský, kurz vaření	18,8	20,5
	ostatní	4,2	4,6
9.	Kolik hodin má být podle Vás týdně věnováno na volnočasové aktivity?	15,95	20,375
10.	Volnočasové aktivity dle oblíbenosti	Plzeň	Valdice
	posilovna a míčové hry	35	25
	šipky a ostatní sportovní aktivity	10	7,5
	speciálně výchovná činnost	17,5	10
	vzdělávání (PC, cizí jazyky)	15	25
	zájmové aktivity	22,5	32,5
11.	Jaké máte důvody k účasti na volnočasových aktivitách?		
	Důvody účasti na aktivitách	Plzeň	Valdice
	Rychleji utíká čas.	32,5	42,5
	Rád se něco nového dozvím / naučím.	27,5	22,5
	Společnost spoluodsouzených.	0	0
	Vylepšení fyzické kondice.	37,5	30
	Jiné	2,5	5
12.	Jak byste celkově zhodnotil možnosti trávení volného času ve výkonu trestu?		
	Hodnocení nabídky aktivit	Plzeň	Valdice
	Jsou velmi dobré. Velká nabídka aktivit.	20	12,5
	Docela ujdou, ale něco mi tu chybí.	57,5	67,5
	Jsou špatné. Nevybral jsem si žádnou zajímavou.	12,5	17,5
	Jiný názor + možné návrhy zlepšení.	10	2,5
13.	Jakým způsobem jste trávil volný čas na svobodě?		
		Plzeň	Valdice
	sportovní aktivity (aktivní i pasivní)	37,5	35
	turistika	15	12,5
	vzdělávací aktivity (kurzy)	5	12,5
	kulturní aktivity (kino, divadlo, koncerty, výstavy)	10	17,5
	jiné (uved'te jaké)	32,5	22,5
14.	Váš návrh na novou volnočasovou aktivitu		
15.	Účastníte se duchovní činnosti (pohovorů, seminářů, mší apod.) ve VT?		
	Účast na duchovních aktivitách	Plzeň	Valdice
	Ano	17,5	25
	Ne, protože:	82,5	75
	<i>Jsem ateista</i>	70	62,5
	<i>Ve výkonu trestu není zastoupení mé církve</i>	10	5
	<i>Jiné důvody (uved'te jaké)</i>	2,5	7,5

		%	%
16.	Je pro Vás duchovenská péče přínosem?		
	Přínos duchovenské péče	Plzeň	Valdice
	Ano	30	25
	<i>Jestliže ano, uveďte v čem</i>		
	Ne	70	75
	<i>Jestliže ne, uveďte proč</i>		
17.	Jste ve výkonu trestu zařazen do studijního nebo vzdělávacího programu (ŠVS)?		
	Doplnění, resp. rozšíření vzdělání (ŠVS)	Plzeň	Valdice
	Ano	10	12,5
	Ne	90	87,5
18.	Jste ve výkonu trestu pracovní zařazen?		
	Pracovní zařazení	Plzeň	Valdice
	Ano	52,5	50
	<i>Vnitřní pracoviště</i>	32,5	37,5
	<i>Venkovní pracoviště</i>	20	12,5
	Ne	47,5	50
19.	Myslíte si, že se dají nově nabyté dovednosti a znalosti užít i po propuštění z VT?		
	Uplatnění získaných dovedností v praxi	Plzeň	Valdice
	Ano	50	55
	<i>Jestliže ano, tak uveďte jaké a proč.</i>		
	Ne	50	45
	<i>Jestliže ne, napište vlastní názor v čem vidíte důvody.</i>		
20.	Navštěvuje Vás rodina ve VT?		
	Návštěvy rodiny	Plzeň	Valdice
	Ano	65	55
	Ne	35	45
	<i>Jestliže ne, napište důvody (dobrovolné-na vlastním uvážení)</i>		

Programy zacházení a volnočasové aktivity

Výstupní oddělení		Specializované oddělení		Oddělení se zvýšenou ostrahou	
Plzeň	Valdice	Plzeň (drogově závislí)	Valdice (krizové oddělení)	Plzeň	Valdice
Speciálně výchovné aktivity		Speciálně výchovné aktivity		Speciálně výchovné aktivity	
<p>sociálně psychologický výcvik</p> <p>společenské minimum v kostce</p> <p>kurzy výchovy k občanství</p> <p>programy pro nezaměstnané</p> <p>extramurální aktivity</p> <p>sebeobslužné činnosti</p>	<p>interpersonální řešení problémů</p> <p>individuální pedagogické poradenství</p> <p>kurz výchovy k občanství</p> <p>programy pro nezaměstnané</p> <p>extramurální aktivity</p> <p>sebeobslužné činnosti</p>	<p>kurz sebeovládání</p> <p>sociálně psychologický výcvik</p> <p>kurzy výchovy k občanství</p> <p>muzikoterapie</p> <p>arteterapie</p> <p>jóga</p>	<p>pedagogická péče o odsouzené s dlohodobými tresty</p> <p>kognitivně racionální terapie</p> <p>rizikovní klienti</p> <p>osobnostní rozvoj</p> <p>osobní poradenství</p>	<p>řešení zátěžových a krizových situací</p> <p>kurzy výchovy k občanství</p> <p>komunitní setkání</p> <p>zásady společenského chování</p> <p>hudebně-spirituální aktivity</p> <p>pracovní terapie-program pro nezaměstnané</p>	<p>individuální poradenství ke krizovým a zátěžovým situacím</p> <p>skupinové poradenství-program pro nezaměstnané</p> <p>realitní terapie</p> <p>zásady společenského chování</p> <p>hudebně relaxační kroužek</p>
Vzdělávací aktivity		Vzdělávací aktivity		Vzdělávací aktivity	
<p>předvýstupní příprava</p> <p>umění komunikovat</p> <p>práce s výpočetní technikou</p> <p>sociálně právní poradenství</p> <p>jazykové kurzy</p>	<p>kurz společenského minima</p> <p>verbální a nonverbální komunikace</p> <p>práce s výpočetní technikou</p> <p>právní poradna</p> <p>jazykové kurzy</p>	<p>dějiny v kostce</p> <p>umění komunikovat</p> <p>práce s výpočetní technikou</p> <p>sociálně právní poradenství</p> <p>jazykové kurzy</p>	<p>kurz společenského minima</p> <p>historie</p> <p>práce s výpočetní technikou</p> <p>šachové minimum</p> <p>jazykové kurzy</p>	<p>umění komunikovat</p> <p>jazykové kurzy</p> <p>práce s výpočetní technikou</p> <p>příroda v kostce</p>	<p>všeobecně vzdělávací kurz</p> <p>jazykové kurzy</p> <p>práce s výpočetní technikou</p> <p>poslechový kurz pro cizince</p>
Zájemové aktivity		Zájemové aktivity		Zájemové aktivity	
<p>posilovna</p> <p>hudební kroužek</p> <p>filmový kroužek</p> <p>míčové hry</p> <p>stolní hokej a fotbal</p> <p>elektronické šipky</p> <p>rukodělné kroužky</p>	<p>kondiční cvičení</p> <p>akvaristický kroužek</p> <p>hudební kroužek</p> <p>míčové hry (nohejbal, stolní tenis)</p> <p>geografický kroužek</p> <p>chovatelský kroužek</p> <p>rukodělné kroužky</p> <p>šachový kroužek</p>	<p>posilovna</p> <p>akvaristika</p> <p>hudební kroužek</p> <p>kulečník</p> <p>stolní tenis a fotbal</p> <p>motorismus</p> <p>rukodělné práce</p> <p>šachový kroužek</p> <p>míčové hry</p> <p>elektronické šipky</p>	<p>kondiční cvičení</p> <p>modelářský kroužek</p> <p>poslech náboženské a dobové hudby</p> <p>zahradnický kroužek</p> <p>společenské a logické hry</p> <p>práce s knihou</p> <p>výtvarný kroužek</p> <p>stolní fotbal</p> <p>míčové hry (nohejbal, fotbal)</p> <p>kulečník</p>	<p>posilovna</p> <p>stolní tenis</p> <p>míčové hry</p> <p>filmový kroužek</p> <p>motoristický kroužek</p> <p>kulečník</p> <p>stolní hokej a fotbal</p> <p>šachový kroužek</p> <p>rukodělné kroužky</p>	<p>kondiční cvičení</p> <p>akvaristický kroužek</p> <p>míčové hry (nohejbal, odbíjená)</p> <p>výtvarný kroužek</p> <p>společenské a logické hry</p> <p>čtenářský kroužek</p> <p>šipky</p> <p>šachový kroužek</p> <p>rukodělné kroužky</p>

V České republice se v současnosti nachází 36 věznic, z toho 10 vazebních a dva detenční ústavy.

Zdroj: <http://www.vscr.cz/generalni-reditelstvi-19/zakladni-informace-4/>

Věznice Plzeň – letecké snímky

Věznice Plzeň – vnitřní trakt („centrála“)

Věznice Plzeň v noci

Zdroj: <http://www.plzenska.com/plzen/bory-prison-plzen/>

Věznice Valdice – letecký snímek

Věznice Valdice – vchod

Věznice Valdice – vězeňská kaple

Věznice Valdice – cela pro doživotně odsouzené

Ukázky ze zájmových kroužků – Věžnice Plzeň:

Maketa hradu Loket

Dřevěné kostky – skládačka

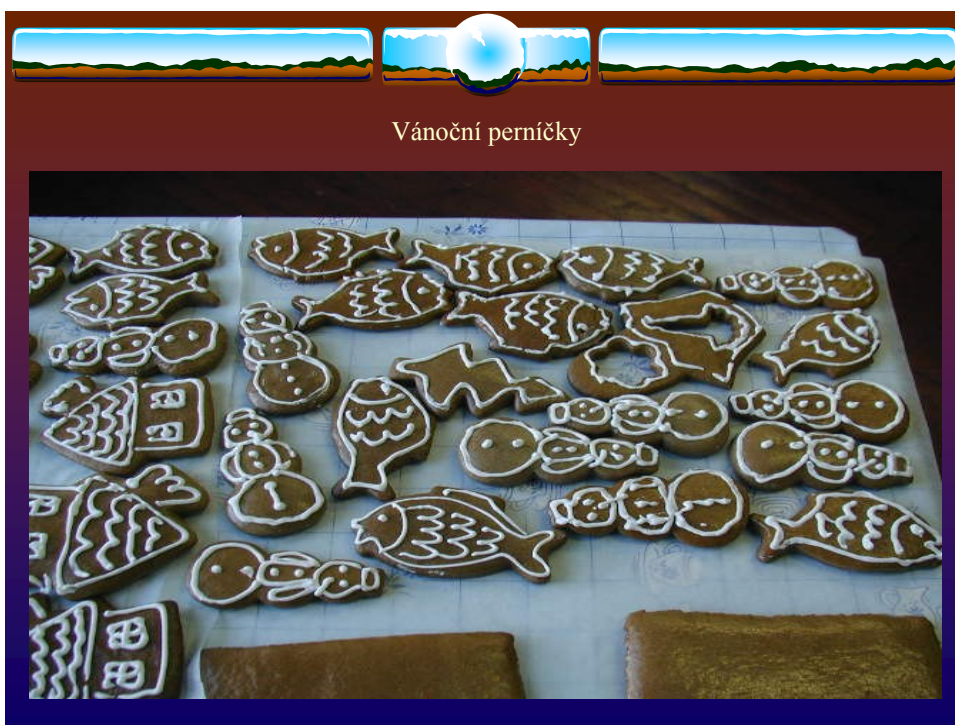
Dřevěný kolotoč

Zdroj: <http://www.vscr.cz/>

Ukázky ze zájmových kroužků – Věžnice Valdice:

Zdroj: <http://www.vscr.cz/veznice-valdice-95/fotogaleri-489/prezentace-pps-661/>